

**«УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВО-
ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ДЕРЖАВИ ТА
ШЛЯХИ ЗАПОБІГАННЯ ЗОВНІШНІМ І
ВНУТРІШНІМ ЗАГРОЗАМ»**

Маріуполь-2020

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

КАФЕДРА МЕНЕДЖМЕНТУ

**«УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЮ
БЕЗПЕКОЮ ДЕРЖАВИ ТА ШЛЯХИ ЗАПОБІГАННЯ
ЗОВНІШНІМ І ВНУТРІШНІМ ЗАГРОЗАМ»**

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

Маріуполь-2020

УДК 336.1.02-0.49.5(477)

У67

Рецензенти:

Дятлова В. В. – доктор економічних наук, професор
Савельєв Є. В. – доктор економічних наук, професор
Тимошенко І. В. – доктор економічних наук, професор

*Рекомендовано до друку Вченою радою МДУ
(протокол № 9 від 27.0 .2020 р.)*

Управління фінансово-економічною безпекою держави та шляхи запобігання зовнішнім і внутрішнім загрозам: монографія/ [Балабаниць А.В., Гапонюк О.І., Горбашевська М.О., Кислова Л.А., Омельченко В.Я., Семкова Л.В. Мацука В.М., Осипенко К.В., Перепадя Ф.Л.]. – М.: 2020.- 223 с.

В монографії висвітлено теоретико-методологічні основи формування системи управління фінансово-економічною безпекою держави. В роботі особливу увагу приділено впливу та наслідкам фінансової складової на фінансово-економічну безпеку України в сучасних умовах глобалізаційних зрушень. В монографії проведено ґрунтовний аналіз щодо фінансово-економічної безпеки підприємств виробничого комплексу держави. Досліджено проблему економічної безпеки регіонів та суб'єктів господарської діяльності. Монографія призначена для науковців, викладачів, державних службовців, фахівців, викладачів, аспірантів, студентів, а також широке коло читачів, які досліджують проблеми фінансово-економічної безпеки національної економіки.

УДК 336.1.02-0.49.5(477)

У67

ЗМІСТ

Передмова.....	6
Розділ 1. Теоретико-методологічні аспекти управління фінансово-економічною безпекою держави.....	8
1.1. Фінансово-економічна безпека держави як об'єкт управління.....	8
1.2. Фінансово-економічна безпека в контексті національних інтересів країни	22
1.3. Розвиток механізму інституціонального забезпечення фінансово-економічної безпеки.....	41
1.4. Методичні основи діагностики рівня фінансово-економічної безпеки держави.....	54
Розділ 2. Формування та розвиток напрямів забезпечення фінансово-економічної безпеки держави.....	72
2.1. Формування та розвитку світової фінансової системи в глобалізаційних зрушень.....	72
2.2. Оцінка стану фінансової безпеки України.....	85
2.3. Вплив та наслідки фінансової складової на фінансово-економічну безпеку України.....	97
Розділ 3. Управління фінансово-економічною безпекою на регіональному рівні	110
3.1. Регіональний аспект забезпечення національної безпеки....	110
3.2. Аналіз управління економічною безпекою розвитку регіонів України.....	123
3.3. Перспективні напрями розвитку регіонів України на засадах підтримки їх економічної безпеки.....	146

Розділ 4. Управлінський інструментарій забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств виробничого комплексу держави	162
4.1. Оцінка стану фінансово-економічної безпеки металургійного комплексу України.....	162
4.2. Комплексний аналіз фінансово-економічної безпеки виробничого підприємства.....	173
4.3. Розробка стратегії забезпечення фінансово-економічної безпеки ПАТ «МК Азовсталь».....	195
Література.....	206
Додатки.....	224

ПЕРЕДМОВА

Забезпечення національних інтересів та фінансово-економічної безпеки – найважливіші функції держави, реалізація яких покликана посилювати її позиції в міжнародному співтоваристві. Фінансово-економічна безпека – фундаментальна основа економічно ефективної держави в умовах посилення фінансової глобалізації, послаблення державного контролю за розвитком грошово-кредитних відносин, лібералізації зовнішньоекономічних зв'язків, зростання міжнародної мобільності капіталу й посилення впливу валютної сфери на процеси, що відбуваються в сучасному секторі економіки.

Стан і сучасний розвиток економіки України характеризується дією різноманітних чинників, вплив яких є негативним на функціонування нашої держави, її регіонів, організацій, установ, підприємств. Дослідження цих чинників та оцінка їх впливу на стан фінансово-економічної безпеки країни взагалі та різних економічних об'єктів зацікавлює багатьох дослідників.

Актуальність цих питань зростає в умовах активізації процесів глобалізації світової економіки, залучення України до цих процесів, а саме асоційоване членство в Європейському Союзі. На сучасному етапі зростають також проблеми пов'язані із внутрішньою регіональною економічною безпекою нашої держави у зв'язку із продовженням військово-політичного конфлікту на сході країни. Ці питання потребують перегляду теорій і концепцій економічної безпеки й пошуку пріоритетних шляхів їх вирішення.

Існує безліч публікацій за цією темою, але залишаються невирішеними проблеми стосовно управління фінансово-економічною безпекою. Невирішеними залишаються деякі питання щодо розвитку механізмів інституціонального забезпечення фінансово-економічної безпеки, розробки альтернативних методів і підходів до оцінки фінансової безпеки, управління економічною безпекою розвитку регіонів, розробки стратегії забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств України.

У монографії розглядаються теоретико-методологічні аспекти управління фінансово-економічною безпекою держави. Акцентовано увагу на формуванні та розвитку напрямів забезпечення фінансово-економічної безпеки держави. Визначено перспективні напрями розвитку регіонів України на засадах підтримки їх економічної безпеки. Оцінено фінансово-економічну безпеку підприємств виробничого комплексу держави та розроблено стратегію їх безпечного розвитку.

Пропоноване читачеві видання підготовлене колективом науковців Маріупольського державного університету. Дослідження виконане відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри менеджменту на тему «Управління фінансово-економічною безпекою держави та шляхи запобігання зовнішнім і внутрішнім загрозам» (номер державної реєстрації № 0114U003024).

Автори сподіваються на увагу усіх (студентів економічних спеціальностей, аспірантів і викладачів закладів вищої освіти, а також науковців, менеджерів і керівників підприємств), кому небайдужі проблеми управління фінансово-економічною безпекою держави.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ДЕРЖАВИ

1.1. Фінансово-економічна безпека держави як об'єкт управління.

Держава, що бажає прогресивно розвиватися та бути конкурентоспроможною на ринку тривалий час, прагне досягти стабільного функціонування і максимально можливої ефективності використання та формування наявного потенціалу в перспективі. Таке становище характеризує поняття економічної безпеки держави, рівень якої забезпечує формування системи управління, яка спроможна передбачити виникнення та уникнення можливих загроз зовнішнього і внутрішнього середовища і ліквідації шкідливих наслідків відповідних негативних чинників.

За сучасних умов успішне функціонування і економічний розвиток держави багато в чому залежить від міри забезпечення їх економічної безпеки. Необхідність постійного дотримання економічної безпеки зумовлюється для кожного суб'єкта господарювання завданням забезпечення власної стабільності функціонування і досягнення головних цілей своєї діяльності.

Генезис безпеки як соціально-економічного феномену бере свій початок у біологічній природі людини, яка виступає всезагальною основою будь-якої життєдіяльності. Вихідним пунктом її розвитку слугує фундаментальний біологічний інстинкт самозбереження. Саме він дає імпульс базовим потребам, спрямованим на збереження життя як унікальної форми існування. На етапі зародження соціальної організації саме життя є головним параметром охорони та критерієм оцінки стану безпеки. Отже, потреба забезпечення безпеки належить до основних мотивів діяльності людей і спільнот.

Проблема забезпечення економічної безпеки країни виникає водночас з історичним становленням нації як держави, формуванням системи національних інтересів взагалі й економічних інтересів зокрема. В історії будь-

якої країни ця проблема існувала завжди, проте можна знайти періоди, коли вона або загострювалася, або ставала менш актуальною.

Для України сьогодні питання національної безпеки набуло особливої актуальності, оскільки від його вирішення залежить не тільки соціально-економічний добробут громадян, формування їхньої національної самосвідомості та поваги до своєї держави, а й доля самої країни.

У зарубіжній та вітчизняній літературі існує багато підходів до тлумачення поняття економічної безпеки держави, розкрити сутність якого можливо за допомогою таких характеристик:

- незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість;
- здатність національної економіки до постійного оновлення і самовдосконалення;
- спроможність національної економіки гарантовано захищати національні економічні інтереси.

Економічна безпека, на думку авторів монографічного дослідження «Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення» в найбільш загальному вигляді являє собою такий «стан національної економіки, який дозволяє зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз і здатен задовольнити потреби особи, сім'ї, суспільства, держави» [45, с.8].

Близьку за змістом дефініцію поняття «економічна безпека» дає Г. Пастернак - Таранушенко: «економічна безпека – це стан держави, в якому є забезпеченою стабільність її існування, забезпечені найліпші умови для життя її мешканців, функціонування та розвитку самої держави» [104, с.29].

Слід наголосити, що в цілому, фахівці виділяють декілька підходів до визначення поняття економічної безпеки. Так, згідно з першим підходом економічна безпека розуміється як стан захищеності життєво важливих інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз. Так, наприклад, у Концепції економічної безпеки України економічна безпека розглядається як «стан економіки, суспільства та інститутів державної влади, при якому забезпечуються реалізація та гарантований захист національних економічних інтересів, прогресивний соціально-економічний розвиток України, достатній

оборонний потенціал навіть за несприятливих внутрішніх і зовнішніх процесів» [71, с. 56]. На думку В. Савіна, економічна безпека - це система захисту життєвих інтересів країни. При цьому об'єктами захисту виступають: народне господарство країни в цілому, окремі регіони, сфери і галузі господарства, юридичні та фізичні особи як суб'єкти господарської діяльності [119, с. 22-26, с.23].

Другим поширеним підходом є трактування економічної безпеки щодо її ролі в у запобіганні та усуненні загроз з метою забезпечення стійкості національної економіки. З цього приводу слід вказати на визначення Буркальцева Д.Д. [12, с. 29]., який говорить про економічну безпеку як «Стан національної економіки, що дає змогу зберігати стійкість до зовнішніх, внутрішніх загроз і здатний задовольняти потреби держави, суспільства, сім'ї та особи. , або Єрмошенко М. М., який у своїй монографії зазначає, що економічна безпека є ніщо інше, як такий стан економічного механізму держави, який характеризується збалансованістю та стійкістю до негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, його здатністю забезпечувати на основі реалізації національних економічних інтересів сталий і ефективний розвиток вітчизняної економіки та соціальної сфери [48, с.29].

Відповідно до третього підходу категорія «економічна безпека» розкриває здатність економіки забезпечувати потреби та самовідновлюватись і тому цей підхід отримав назву «відтворювальний». Так, академік Л. І. Абалкін розглядає економічну безпеку як «сукупність умов і факторів, які забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість, здатність до постійного оновлення та самовдосконалення». [1, с. 5]. За твердженням В. Тамбовцева «економічна безпека – це сукупність властивостей стану виробничої підсистеми економічної системи, яка забезпечує можливість досягнення цілей усієї системи» [131, с. 4.].

Отже, узагальнюючи окреслені підходи, економічну безпеку держави можна визначити, як стан захищеності життєво важливих інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз, який виступає важливим інструментом у запобіганні та нівелюванні загроз з метою забезпечення стійкості економічної

системи та характеризує здатність економіки самовідновлюватись і забезпечувати потреби суспільства.

Як і у випадку із загальною дефініцією поняття «національна безпека», при дослідженні категорії «економічна безпека» необхідно розрізняти наступні її рівні: міжнародна (глобальна і регіональна), національна, локальна (регіональна або галузева всередині країни) і приватна (підприємства та особи).

Слід відзначити, що усі елементи економічної безпеки (економічна незалежність, стійкість і стабільність національної економіки, здатність до саморозвитку і прогресу) взаємно впливають і зумовлюють один одного. Існує такий досвід, що країна має величезний потенціал, але через постійні політичні проблеми, відсутність правового простору, неефективність державної влади втрачає спроможність до саморозвитку, і як наслідок - втрачає стійкість. І навпаки, країна, в якій захищені права і свободи людини, чітко визначені права власності і є реальні гарантії для підприємництва, навіть з невеликим виробничим потенціалом не втрачає своєї економічної незалежності і займає міцну позицію на міжнародній арені.

Економічну безпеку доцільно розглядати як цілісну систему, і тому логічно виокремити її об'єкти та суб'єкти. До об'єктів економічної безпеки відносяться: економічна система країни; окремі сфери діяльності (військова, соціальна, політична, правова, інформаційна та ін.); суспільство з його інститутами, організаціями, фірмами, підприємствами; особистість (індивід). У якості суб'єктів економічної безпеки ми розуміємо державу, яка здійснює свої функції в цій сфері через органи законодавчої, виконавчої та судової гілок влади. Іншими словами, суб'єктами економічної безпеки є: державні та місцеві органи виконавчої і законодавчої влади; міністерства і відомства; комерційні і некомерційні організації; громадські організації; окремі громадяни тощо.

Економічна безпека країни є визначальною складовою підсистемою національної безпеки країни, і, в свою чергу, має власну структуру, охоплюючи такі складові, як: сировинно-ресурсна безпека, енергетична безпека, фінансова безпека, соціальна безпека, інноваційно-технологічна безпека, продовольча безпека, зовнішньоекономічна безпека. Відповідно до «Методики розрахунку

рівня економічної безпеки України», затвердженої Міністерством економіки України, складовими економічної безпеки країни є: макроекономічна, фінансова, зовнішньоекономічна, інвестиційна, науково-технологічна, енергетична, виробнича, демографічна, соціальна, продовольча безпека, як це представлено на рисунку 1.1.

Рис. 1.1. Складові економічної безпеки України.

Джерело: [96]

Рівень цих складових має бути достатнім для забезпечення належної стійкості системи до впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, а параметри кожної зі складових економічної безпеки повинні забезпечити її збалансованість.

Слід відзначити, що при визначенні характеристик системи економічної безпеки України, особлива увага дослідниками відводиться фінансовій складовій, тому що на фінансах базуються усі економічні процеси будь-якої країни, фінанси – «кровоносна система» економіки держави, без якої не можливе ефективне державне функціонування.

Фінанси виступають як сукупність економічних відносин, які виникають в процесі обороту грошових коштів, тому фінансову безпеку розглядають як окрему підсистему загальної системи економічної безпеки. Проблема належної підтримки фінансової безпеки держави є найактуальнішою, тому що торкається усіх галузей національного господарства, приватних підприємців, усіх прошарків населення, усього суспільства і державу в цілому. У зв'язку з чим її забезпечення в умовах кризи є найважливішим завданням на державному рівні.

Аналіз наукових публікацій, показав наявність різних підходів до визначення поняття «фінансова безпека». На думку М. Єрмощенко, фінансова безпека - це такий стан фінансово-кредитної сфери, який характеризується збалансованістю і якістю системної сукупності фінансових інтересів, достатністю обсягів фінансових ресурсів для всіх суб'єктів господарювання і населення в цілому, що забезпечує ефективне функціонування національної економічної системи і соціальний розвиток [48, с. 33].

А.І. Сухоруков визначає фінансову безпеку держави як захищеність інтересів держави у фінансовій сфері, або такий стан бюджетної, податкової та грошово-кредитної систем, що гарантує спроможність держави раціонально використовувати фінансові ресурси [124, с.17]. О. І. Ревак, розглядаючи фінансову безпеку взагалі, визначає наступне: «Під фінансовою безпекою розуміють такий динамічний стан фінансових відносин, при якому створювалися сприятливі умови та необхідні ресурси для розширеного відтворення, економічного зростання та підвищення життєвого рівня населення,

удосконалення національної фінансової системи для успішної протидії внутрішнім та зовнішнім факторам дестабілізації фінансового стану в державі» (курсив авторів статті) [114, с. 7].

О.І. Барановський у своїй монографії надав комплексне визначення категорії фінансової безпеки як “ступеня захищеності фінансових інтересів; рівня забезпеченості суб’єктів усіх рівнів управління фінансовими ресурсами; стану складових фінансового ринку; якості фінансових інструментів і послуг; стану фінансових потоків в економіці, що дозволяє вважати її одним з найважливіших системоутворюючих елементів економічної безпеки держави” [5, с. 28].

Фінансова безпека, як і економічна безпека - це складна багаторівнева система, яку утворюють ряд підсистем, кожна з яких має власну структуру і характер розвитку.

Система фінансової безпеки держави включає бюджетну, валютну, грошово-кредитну, боргову безпеки, безпеку страхового ринку та безпеку фондового ринку. Забезпечення дієвої системи фінансової безпеки можливе лише за умови розробки і реалізації обґрунтованої стратегії взаємодії бюджетних, зокрема фіскальних та інвестиційних компонентів фінансової сфери, з такими складовими монетарного сектора економіки, як грошово-валютний, кредитний і фондовий ринок, страхова діяльність тощо. З огляду, на вище зазначене, місце фінансової безпеки в системі національної безпеки відображено на рис. 1.4.

Підкреслюючи роль фінансової безпеки, слід зробити наголос на тому, що саме регулювання фінансової безпеки суб’єктів господарювання визначає стан економічної безпеки держави. Тому важливим є використання складного поняття «фінансово-економічна безпека», сутність якого розкривається на основі узагальнення теоретичних підходів до визначення понять «економічна безпека» та «фінансова безпека».

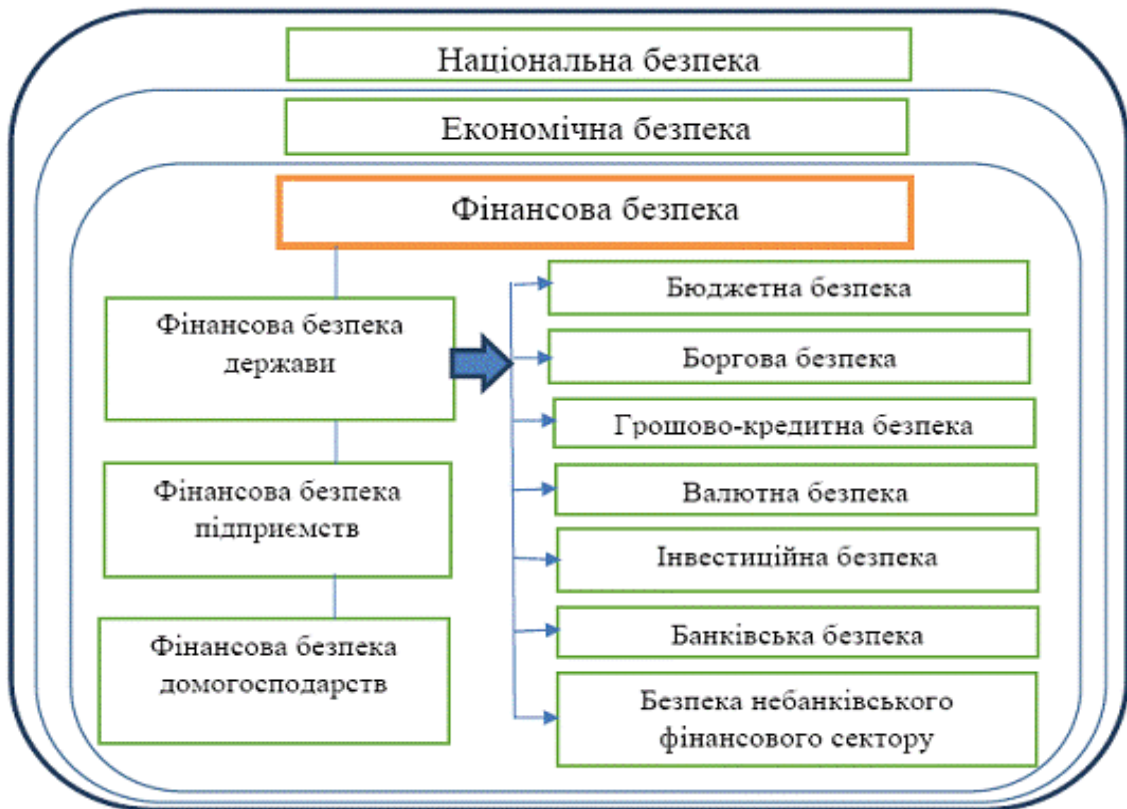

Рис. 1.2. Місце фінансової безпеки в системі національної безпеки.

Джерело: [78]

Під фінансово-економічною безпекою на мікроекономічному рівні необхідно розуміти фінансово-економічний стан, який забезпечує захищеність його фінансово-економічних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз та створює необхідні фінансово-економічні передумови для стійкого розвитку в поточному та довгостроковому періодах. [97, с. 28].

Фінансово-економічну безпеку доцільно розглядати, перш за все, у контексті її функціональних складових. Даний підхід дозволить: здійснювати моніторинг чинників, які впливають на стан як функціональних складових, так і фінансово-економічної безпеки загалом; досліджувати процеси, які здійснюють вплив на забезпечення фінансово-економічної безпеки; проводити аналіз розподілу і використання ресурсів підприємства; вивчати економічні індикатори, що відображають рівень забезпечення функціональних складових; розробляти заходи, які сприятимуть досягненню високого рівня складових, що

приведе до посилення фінансово-економічної безпеки підприємства загалом [11].

Процес забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства базується на відповідному механізмі її управління, під яким розглядають сукупність станів та процесів, з яких складається управління щодо протидії небезпекам, загрозам та ризикам [98, с.145].

Механізм управління фінансово-економічною безпекою складається із сукупності принципів, функцій, методів, інструментів та стимулів, спрямованих на забезпечення ефективності та результативності заходів щодо досягнення високого рівня безпеки.

Основними завданнями управління фінансово-економічною безпекою є:

- виявлення і прогнозування дії внутрішніх і зовнішніх загроз фінансово-економічній безпеці підприємств;
- прогнозування і попередження кризових явищ;
- встановлення системи пріоритетних інтересів, які необхідно захистити і в процесі розвитку суб'єктів господарювання;
- забезпечення ефективного механізму протистояння загрозам фінансово-економічній безпеці підприємств, розробка заходів щодо їх ліквідації та методів оцінки ефективності цих заходів.

З огляду на задачі, що ставляться перед системою забезпечення фінансово-економічної безпеки, процес управління можна поділити на наступні етапи:

1. Формування пріоритетних фінансових і економічних інтересів та розробка їх системи.
2. Виявлення існуючих загроз фінансово-економічній безпеці, оцінювання ймовірності їх настання, розрахунок розміру можливих збитків та втрат від дії потенційних або реальних загроз.
3. Оцінювання рівня фінансово-економічної безпеки підприємств за сформованою системою показників.
4. Розробка заходів із забезпечення фінансово-економічної безпеки.

5. Реалізація заходів відповідно до розробленої стратегії у процесі забезпечення фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання.

7. Здійснення моніторингу процесу реалізації заходів із забезпечення фінансово-економічної безпеки.

8. Коригування наявної системи або розробка нової, що гарантуватиме належний рівень безпеки.

Організація ефективного управління фінансово-економічною безпекою суб'єктів господарювання передбачає створення адекватної системи управління фінансовими ресурсами, яка спрямована на збалансування усіх груп інтересів суб'єктів господарювання, достатній рівень наявних грошових коштів та платоспроможність.

При оцінюванні рівня та аналізі стану фінансово-економічної безпеки держави варто брати до уваги усі її складники, оскільки кожна сфера характеризується властивими їй чинниками, наявність та реалізація яких може мати позитивний чи негативний вплив на фінансову систему в цілому. Індикатори та порогові значення індикаторів фінансової безпеки України у розрізі основних складових, які можна використовувати для визначення її безпечного виміру, подано в таблиці 1.1.)

Таблиця 1.1

Індикатори вимірювання рівня фінансово-економічної безпеки України

Складові фінансово-економічної безпеки держави	Характеристика складових фінансово-економічної безпеки держави	Індикатори та їх порогові значення
1	2	3
Бюджетна безпека	характеризується ступенем збалансованості бюджету, тобто розміром його дефіциту або ж бездефіцитності (профіциту), величиною бюджету та обсягом його виконання, процесом бюджетотворення, рівнем бюджетно-податкової дисципліни, масштабами бюджетного фінансування.	Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, % (не більше 30). Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, % (не більше 3). Обсяг трансфертів з державного бюджету, % (не більше 15). Амплітуда коливань бюджетних видатків на одну особу між регіонами України, % (не більше 30).

1	2	3
Боргова безпека	характеризується відповідним рівнем внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування та ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень й оптимального співвідношення між ними, достатнім для задоволення визначених соціально-економічних потреб, що не провокує виникненню надмірного боргового навантаження, не загрожує втраті суверенітету держави та стабільності її фінансовій системі загалом.	Відношення загального обсягу державного боргу до ВВП, % (не більше 60). Відношення загального обсягу зовнішнього боргу до ВВП, % (не більше 25). Рівень зовнішньої заборгованості на одну особу, дол. США (не більше 200). Відношення обсягу внутрішнього боргу до ВВП, % (не більше 30).
Грошово-кредитна безпека	це стан грошово-кредитної системи, що забезпечує всіх суб'єктів національної економіки якісними та доступними кредитними ресурсами в обсягах та на умовах, сприятливих для досягнення економічного зростання.	Рівень монетизації економіки, % (не більше 50). Рівень інфляції (до грудня попереднього року), % (не більше 107). Обсяг готівки, % (не більше 4). Рівень середньої процентної ставки кредитів банківських установ відносно інфляції, % (не більше 5).
Валютна безпека	забезпечення валютної безпеки на прийнятному рівні можливе за такого стану курсоутворення, який характеризується високою довірою суспільства до національної грошової одиниці, її стійкістю, створює відповідні умови для поступального розвитку вітчизняної економіки, залучення в країну іноземних інвестицій, інтеграції України до світової економічної системи і максимально захищає від потрясінь на міжнародних валютних ринках.	Відношення обсягів депозитів в іноземній валюті до загальних обсягів депозитів, % (не більше 25). Темп зміни індексу офіційного курсу гривні до дол. США до показників попереднього періоду, % (не більше 6). Відношення обсягів кредитів в іноземній валюті до загальних обсягів кредитів, % (не більше 25). Коефіцієнт покриття міжнародними резервами держави грошової бази, % (не менше 100).
Інвестиційна безпека	розуміють досягнення рівня інвестицій, що дозволяє оптимально задовольняти поточні потреби національної економіки в капітальних вкладеннях за обсягом і структурою з урахуванням ефективного застосування і повернення інвестованих коштів, оптимального співвідношення між розмірами іноземних інвестицій у країну і вітчизняних за рубіж, підтримання позитивного національного платіжного балансу.	Відношення обсягу інвестицій до вартості основних фондів, % (не менше 6). Співвідношення темпів приросту інвестицій до темпів приросту ВВП, разів (2-32). Обсяг прямих іноземних інвестицій, % до ВВП (не менше 5). Витрати на науково-технічну діяльність, % до ВВП (не менше 2). Ступінь зносу основних засобів, % (не більше 35).

1	2	3
Банківська безпека ²	рівень фінансової стійкості банківських установ країни, що дає змогу забезпечити ефективність функціонування банківської системи країни та захист від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників і наявних чи потенційних загроз.	Частка іноземного банківського капіталу у загальному обсязі банківського капіталу, % (не більше 30). Обсяг кредитування банками реального сектору економіки, % до ВВП (не менше 30). Рівень сумнівної заборгованості у кредитному портфелі, % (не більше 10).
Безпека небанківського фінансового сектору	це рівень розвитку страхового та фондового ринків, що дає змогу повною мірою задовольняти потреби суспільства в зазначених фінансових інструментах та послугах.	Показник щільності страхування (страхові премії на одну особу), дол. США. (не менше 140). Частка довгострокового страхування у загальному обсязі зібраних страхових премій, % (не менше 30). Рівень страхових виплат, % (не менше 30). Дохідність облігації внутрішньої державної позики, % (3-4). Частка покриття державними цінними паперами внутрішнього державного боргу, % (не більше 80). Відношення обсягу капіталізації ринку акцій до ВВП, % (60-90).

Джерело: складено автором на основі [90, 91]

Отже, фінансово-економічна безпека є структурною складовою національної безпеки, яка підпорядковує ряд складників: фінансову безпеку домогосподарств (особистості) та фінансову безпеку підприємств (установ, організацій) – на мікрорівні та бюджетну, боргову, грошово-кредитну, валютну, інвестиційну, банківську безпеку та безпеку небанківського фінансового сектору – на макрорівні. Кожна із структурних складових фінансово-економічної безпеки характеризується певними особливостями та проблемами забезпечення.

Забезпечення фінансово-економічної безпеки держави повинно базуватися на відповідному механізмі, який є системою організаційних та інституційно-правових заходів впливу, спрямованих на своєчасне виявлення, попередження, нейтралізацію та нівелювання загроз. До механізму забезпечення фінансово-економічної безпеки доцільно включаючи такі

елементи: своєчасний, об'єктивний і всебічний моніторинг економічної системи і фінансової сфери з метою виявлення і прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз інтересам об'єктів фінансово-економічної безпеки; оцінка і аналіз системи фінансових та соціально-економічних показників; діяльність держави щодо виявлення і попередження внутрішніх і зовнішніх загроз фінансово-економічній безпеці [115].

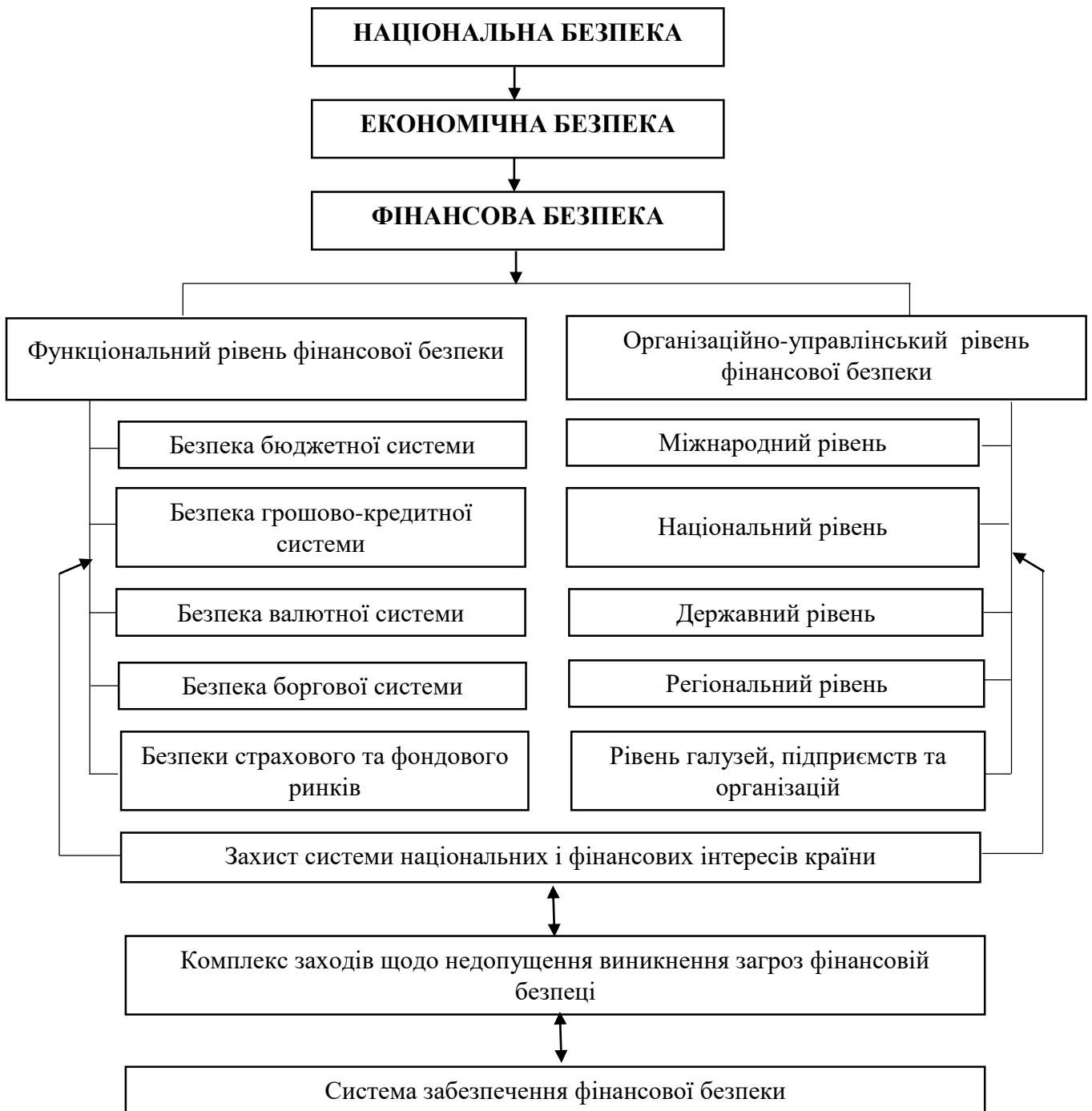

Рис. 1.3. Діяльність щодо забезпечення безпеки країни та її рівні.

Джерело: [67]

Реалізація такого механізму потребує відповідної інфраструктури. За фінансово-економічну безпеку держави в цілому мають відповідати Президент України, Верховна Рада України, Рада національної безпеки і оборони України, а за функціональні напрямки фінансової безпеки – відповідні підрозділи економічного блоку Кабінету Міністрів України, розрахункова палата і Національний банк України, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, судової влади і прокуратури.

Діяльність із забезпечення фінансово-економічної безпеки має горизонтальний вимір, який складається із взаємопов'язаних і взаємообумовлених рівнів. Так до вертикального виміру належать: забезпечення бюджетної, грошово-кредитної, валютної, боргової, безпеки страхового та фондового ринків. До горизонтального виміру цієї діяльності слід віднести діяльність із забезпечення безпеки особи, підприємства, регіону, держави, суспільства, міжнародної спільноти (рис. 1.3).

Таким чином, фінансово-економічна безпека безпосередньо пов'язана із захистом системи головних національних інтересів країни, що потребує за необхідне використання особливих методів і засобів, застосування специфічних механізмів та існування відповідної системи спеціальних органів держави.

Система управління фінансово-економічною безпекою, як будь-яка система управління соціально-економічним процесом, започатковується відповідно до мети, стратегії та включає дві підсистеми: керуюча (суб'єкт управління) та керована (об'єкт управління). Кожна з цих підсистем виконує відповідні функції.

1.2. Фінансово-економічна безпека в контексті національних інтересів країни.

Особливості сучасного буття України виводять у ранг чільних завдань формування та усвідомлення національних інтересів як базових засад послідовної й цілеспрямованої політики щодо забезпечення національної безпеки країни. Відстоювання своїх національних інтересів і забезпечення своєї фінансово-економічної безпеки як складової частини національної безпеки – найважливіші функції держави, реалізація яких покликана посилювати її позиції в міжнародному співтоваристві. Економічна безпека – фундаментальна основа економічно ефективної держави в цілому. В сучасних умовах особливу роль відіграє насамперед система фінансової безпеки держави, що зумовлено зростанням міжнародної мобільності капіталу, лібералізацією зовнішньоекономічних зв'язків, послабленням державного контролю за розвитком грошово-кредитних відносин. Актуальність проблем забезпечення фінансово-економічної безпеки держави пов'язана з економічними проблемами України на сучасному етапі розвитку: зростанням зовнішнього та внутрішнього боргу країни, підвищенням рівня інфляції, збільшенням обсягів зобов'язань суб'єктів господарювання тощо, нестабільністю системи державних фінансів.

Національні інтереси в економічній сфері є одночасно об'єктом дослідження економічної теорії та наукової галузі знань з державного управління. Вагомий внесок у розвиток науки про дослідження ролі національних інтересів у системі державного управління економічною та фінансовою безпекою зробили такі вчені, як: З. Варналій [13], Т. Васильців [14], В. Горбулін [33], Б. Губський [34], М. Єрмошенко [47; 49;], Т. Іванова [54], А. Качинський [58], А. Мазаракі [43], Г. Ситник [125], О. Шатило [151], Л.Шевченко [152] та ін. Ці та інші вчені вивели визнані в міжнародно-правовій думці тлумачення понять національний інтерес, цінності, які в свою чергу

заклали фундаментальні засади, напрямки розвитку цілих держав, їх державних та громадських інституцій.

Поняття «національний інтерес» увійшло науковий обіг порівняно недавно. Лише в 1935 р воно було включено до Оксфордську енциклопедію соціальних наук. У сучасній науковій літературі категорія «національний інтерес» має багато різних визначень. В таблиці 1.2. представлені підходи до розкриття сутності поняття «національний інтерес», які викладені в роботах сучасних вітчизняних вчених-економістів.

Таблиця 1.1

Підходи до визначення сутності поняття «національний інтерес»

Автор	Визначення поняття
М.Єрмошенко [47]	Сукупність об'єктивних економічних потреб незалежної країни, задоволення яких забезпечує ефективне функціонування та сталий розвиток її економічної системи, а через неї й економіки.
Г.Ситник [125]	Сукупність збалансованих інтересів людини (громадянина), суспільства, держави у різних сферах їх життєдіяльності, реалізація яких гарантує збереження національних цінностей, державний суверенітет, територіальну цілісність та прогресивний суспільно-політичний і соціально-економічний розвиток, вихідний пункт політики національної безпеки та основа формування національних цілей і пріоритетів.
І. Кукс, Є.Гончаров [77]	Реальна основа дій нації та держави, спрямованих на виживання, функціонування і розвиток, сукупність національних цілей і базових цінностей, які відіграють важливу роль у стратегії та тактиці у сфері національної безпеки, та економічної безпеки як її складової
Ч. Лерч, А Саїд [125]	Ціннісне наповнення національних інтересів ґрунтується на п'яти видах «добра»: добро окремих громадян; добро суспільства у цілому; добро держави; добро соціально зацікавлених груп у державі; добро уряду і його членів.
В. Ліпкан [80]	Національні інтереси - це усвідомлені особою і суспільством, гарантовані державою цільові настанови щодо необхідності існування та розвитку людини, нації і держави як єдиного організму
А.Соловійов [127]	Національний інтерес являє собою надзвичайно важливий орієнтир самостійної політичної діяльності національно-орієнтованих сил в системі державної влади. Національний інтерес – це основоположна умова набуття людьми національної і культурної ідентичності, він в концентрованій формі виражає ті цілі і способи їх досягнення, які закріплюють за національними рухами той або інший політичний статус як в середині країни, так і на міжнародній арені.
Я.Чернятевич [151]	Визначальні потреби суспільства та держави в економічній сфері, реалізація яких гарантує економічну незалежність та стійкий розвиток економічної системи держави.

Джерело: розроблено автором

Як бачимо, в даний час не має однозначного трактування цього терміну. Так, В. Ліпкан стверджує, що становлячи першооснову національної безпеки, національні інтереси можуть розглядатися як усвідомлені особою і суспільством, гарантовані державою цільові настанови щодо необхідності існування та розвитку людини, нації і держави як єдиного організму [80]. І. Кукса, Є. Гончаров визначають національні інтереси як реальну основу дій нації та держави, спрямованих на виживання, функціонування і розвиток, сукупність національних цілей і базових цінностей, які відіграють важливу роль у стратегії та тактиці у сфері національної безпеки, та економічної безпеки як її складової [77].

Доволі цікавим є розуміння сутності національних інтересів американськими дослідниками Ч. Лерчем і А Саїдом, які вважають, що їх ціннісне наповнення ґрунтується на п'яти видах «добра» [125]:

- 1) добро окремих громадян;
- 2) добро суспільства у цілому;
- 3) добро держави;
- 4) добро соціально зацікавлених груп у державі;
- 5) добро уряду і його членів

Законом України «Про основи національної безпеки України» національні інтереси визначаються як «життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності українського народу як носія суверенітету й єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток» [111].

У сучасній геополітиці під національними інтересами розуміють стратегічно важливі цілі, які ставить перед собою кожна держава, і засоби, за допомогою яких вона розраховує їх досягти. Українські національні інтереси – це життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет

України та її прогресивний розвиток. У цьому сенсі національні інтереси є найважливішими завданнями внутрішньої і зовнішньої політики будь-якої держави. Поняття «національний інтерес» в цілому має сенс лише в контексті взаємин тієї чи іншої нації або держави з іншими націями і державами. Адже на міжнародній арені націю представляє держава. Тому в науковому полі міжнародної політики, кажучи про національний інтерес, як правило, мають на увазі державний інтерес і, навпаки, під державним інтересом розуміють національний інтерес.

Національні інтереси - альфа і омега зовнішньополітичної стратегії будь-якої держави. На міжнародній арені будь-яка держава нерідко відкидало убік ідеологічні, моральні чи інші міркування, якщо вони не відповідали його національним інтересам. Історія надає нам безліч прикладів, коли вчорашні запеклі політичні супротивники ставали близькими союзниками, а сьогоднішні близькі союзники і друзі завтра виявлялися у ворожих один одному таборах через відстоювання своїх національних інтересів.

Наприклад, в ході Другої світової війни СРСР і США виступили як провідні учасники антигітлерівської коаліції, що завдала відчутної поразки загальному ворогові - гітлерівській Німеччині. Але після закінчення війни ситуація повністю змінилася, і вчорашні союзники стали непримиренними ворогами, кожен з яких зайняли місця на протилежних сторонах військово-політичних барикад. Змінилося розуміння кожної зі сторін своїх національних інтересів, умов і принципів їх реалізації.

У цьому сенсі держава відрізняється від окремо взятого індивіда, для якого більш підходить відомий вислів «один старий друг краще нових двох». Як показує історичний досвід, для держави єдиним абсолютно прийнятним принципом розбудови міжнародних відносин є принцип дотримання національних інтересів.

Для проведення аналітичної та прогностичної діяльності відповідні державні органи повинні визначати національні економічні інтереси, досліджувати їх взаємодію, співвідношення пріоритетності тощо. З огляду на

те, що категорія «національні інтереси» є багатокомпонентною, постає необхідність у класифікації національних інтересів, виокремленні фундаментальних та інших їх груп. Можна застосовувати класифікацію національних економічних інтересів, що зображена на рис.1.4.

Рис. 1.4. Класифікація національних інтересів.

Джерело: розроблено автором

Розглянемо основні групи національних інтересів. Національні інтереси України в залежності від ступеня важливості складаються з таких груп:

1. Життєво важливі національні інтереси - це такі національні інтереси» які пов'язані із виживанням і безпекою нації, захистом території, важливих елементів інфраструктури, забезпеченням безпеки громадян та їх економічного добробуту. Життєво важливі інтереси можна визначати і як усвідомлені на рівні вищих органів державної влади потреби народу у збереженні й розвитку національних цінностей, національного багатства, вдосконалення економічного й політичного устрою суспільства. Для захисту інтересів цієї категорії Україна

має рішучо використовувати усі наявні засоби, включаючи при необхідності, застосування своєї військової могутності.

До життєво важливих інтересів безперечно належать:

- підтримка і збереження територіальної цілісності і недоторканності державного кордону України, забезпечення державного суверенітету;
- захист конституційного ладу усіма доступними засобами, включаючи військові;
- побудова ефективно діючої системи національної безпеки, утворення золотовалютного та алмазного фондів;
- всебічна інтеграція до створюваних систем глобальної безпеки;
- ініціативне створення систем безпеки різного рівня;
- інтеграція України у світове економічне і політичне співтовариство (входження до політичних та економічних структур Давосу, ВТО, ЄС тощо);
- розвиток національної економіки відповідно до національних інтересів, її унезалежнення від будь-якого зовнішнього втручання, створення умов для залучення іноземних інвестицій;
- забезпечення збереження старих та активізація пошуку нових шляхів доступу до стратегічно важливих для економіки ресурсів - нафти, енергоносіїв, всебічний розвиток відродження національної державності.

2. Важливі національні інтереси - такі національні інтереси, які не пов'язані із виживанням України, але які чинять вплив на добробут країни і характер міжнародної обстановки. Порушення цих інтересів, хоча прямо і не загрожує стратегії національної безпеки, створює умови, за яких можуть бути обмежені життєво важливі інтереси. При чому віднесення тих чи інших інтересів до важливих характеризується часовим фактором. Відповідно до реалій об'єктивної дійсності, конкретного періоду, стану держави ті чи інші важливі інтереси можуть перейти до категорії життєво важливих. Так, наприклад, до подій на Чорнобильській атомній станції, національні інтереси в сфері екологічної безпеки належали до важливих. Але після аварії на ЧАБС трапилися кардинальні зміни, і Україна, усвідомивши небезпеку екологічної

катастрофи, переглянула власне ставлення, і національні інтереси в сфері екологічної безпеки набули статусу життєво важливих. Такі інтереси мають захищатися із використанням наявних ресурсів для досягнення своїх цілей, з урахуванням домірності ціни та ризику із ступенем важливості інтересів.

В Законі України «Про основи національної безпеки України» у якості пріоритетів національних інтересів у сфері економіки визначено [109]:

- створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення; прискорення прогресивних структурних та інституціональних змін в економіці, поліпшення інвестиційного клімату;
- підвищення ефективності інвестиційних процесів;
- стимулювання випереджального розвитку наукоємних високотехнологічних виробництв; подолання «тінізації» економіки через реформування податкової системи, оздоровлення фінансово-кредитної сфери та припинення відпливу капіталів за кордон, зменшення позабанківського обігу грошової маси;
- здійснення виваженої політики внутрішніх та зовнішніх запозичень та ін.

3. Інші національні інтереси - такі національні інтереси, яким можуть загрозувати стихійні лиха, великі виробничі катастрофи, порушення прав людини. Дана категорія інтересів відстоюватиметься через прийняття певних дій для усунення таких явищ і для захисту цінностей, які розділяє Україна: підтримання процесу демократизації, здійснення цивільного контролю над системою забезпечення національної безпеки, надання зусиль щодо стимулювання послідовного розвитку.

За спрямованістю можна визначити наступні групи національних інтересів:

1. Внутрішні національні інтереси - дана група національних інтересів є домінантною. Передусім, цілісність українського соціуму, ефективно діюча економічна система держави, сучасна система національної безпеки, дієздатні

сили забезпечення національної безпеки надають можливість претендувати Україні не лише на висунення і декларацію, а й на реальне забезпечення внутрішніх національних інтересів. Це означає, що лише міцна в економічному й оборонному відношенні Україна може стратегічно більш ефективно забезпечувати безпеку держави, суспільства і особи. Порухення цих складових може призвести до втрати суверенітету та незалежності держави. До цієї групи можна віднести наступні національні інтереси:

- закріплення верховенства права;
- зміцнення і розвиток демократії;
- впровадження і зміцнення соціальної спрямованості в політиці держави.
- наявність та забезпечення реальної можливості захисту судом конституційних прав і свобод людини і громадянина на підставі Конституції України як документа найвищої юридичної сили.
- утвердження і додержання пріоритету прав і свобод людини в державній політиці;
- розбудова, удосконалення і зміцнення державних механізмів реальної відповідальності всіх органів державної влади перед народом України;
- вдосконалення механізмів формування державних органів влади та органів місцевого самоврядування, співвідношення між зазначеними органами в цілях зміцнення народовладдя;
- вдосконалення державних і суспільних механізмів, призначених для протидії спробам узурпування будь-яким шляхом державної влади;
- становлення трьох гілок влади, їх реальної взаємної незалежності щодо рішень, що ними приймаються;
- всебічний розвиток української мови як державної і її адекватне функціонування в усіх сферах суспільного життя на всій території України.
- розробка і впровадження в життя державної політики, спрямованої на консолідацію української нації, становлення української національної ідеї,

укріплення і розвиток етнічної і культурної самобутності корінних народів і національних меншин України;

- реальна гарантованість права власності для всіх громадян України;
- реальна захищеність зі сторони держави усіх суб'єктів права власності і господарювання.
- реальна рівність усіх суб'єктів права власності перед законом;
- соціальна спрямованість економіки.
- реальна відсутність цензури та обмежень по відношенню до засобів масової інформації.
- наявність і адекватна поточним потребам країни дія механізму системи екологічної безпеки.
- далекоглядна, послідовна, наполеглива діяльність держави щодо подолання наслідків Чорнобильської катастрофи.
- наявність і реальна імplementованість в життя країни державної політики зі збереження генофонду Українського народу.

2. Зовнішні національні інтереси базуються на внутрішніх і спрямовані на максимально ефективно забезпечення національних інтересів поза межами України. Національні інтереси України, яка є геополітичним центром Європи, не обмежуються її кордонами. Отже наявність зовнішніх національних інтересів має корелювати із можливістю їх забезпечення. А ця можливість, передусім, базується на стані забезпеченості внутрішніх національних інтересів. Саме тому можна казати про дуальність прояву національних інтересів, тобто про діалектичний зв'язок внутрішніх і зовнішніх інтересів, де забезпечення перших є визначальним. Чим надійніше забезпечені внутрішні національні інтереси, тим більше можливостей має держава для забезпечення зовнішніх інтересів. До цієї групи національних інтересів можна віднести наступні:

- спрямованість стратегії і тактики зовнішньополітичної діяльності України на забезпечення її національних інтересів і на посідання Україною у

складі світової системи держав місця повноцінного суб'єкта міжнародних відносин;

- відповідність зовнішньої політики України принципам та нормам міжнародного права;
- наявність постійно діючої ефективної державної політики щодо української діаспори.

За ступенем стійкості слід розрізняти три групи національних інтересів:

1. Стратегічні національні інтереси - визначаються згідно з обраним курсом життя та розвитку нації на довготривалий період, однак вони можуть змінюватись у контексті нових історичних умов. Стратегічні національні інтереси складають основу стратегії національної безпеки країни. Враховуючи ціннісні орієнтації об'єктів і суб'єктів національної безпеки України в її різних сферах і оцінюючи їх крізь призму національних інтересів, можна сформулювати такі основні стратегічні орієнтири: забезпечення суверенітету держави та її територіальної цілісності; побудова громадянського суспільства, правової демократичної держави і соціально орієнтованої економіки; збереження та раціональне використання природних ресурсів країни; ефективна участь у світовому економічному порядку.

2. Тактичні національні інтереси - це конкретизовані стратегічні національні інтереси, які потребують впровадження у короткотерміновий період, вони є засобом впровадження стратегічних національних інтересів у життя. їх реалізація здійснюється для досягнення безпосередньої мети, вирішення найближчих завдань. На відміну від стратегічних національних інтересів, тактичні національні інтереси значно конкретніше, у той же час більш гнучкі, допускають варіативність у межах стратегічних національних інтересів. Тактичні національні інтереси формують механізм черговості національних інтересів, їх ранжування за ступенем важливості (тобто визначення, який з національних інтересів є пріоритетним) і черговості (бажаний послідовності їх реалізації з урахуванням реальних можливостей і характеру їх взаємозв'язку). Отже реалізація тактичних національних інтересів

відбувається в межах стратегічних національних інтересів і спрямована на забезпечення останніх.

3. Оперативні національні інтереси - це така сукупність національних інтересів, реалізація у життя яких дозволяє негайно впливати на конкретні відхилення від досягнення тактичних і стратегічних національних інтересів. У найбільш загальному плані вони співвідносяться із такою категорією, як інші національні інтереси.

Серед основних складників національних інтересів можна виділити три найважливіших: задоволення культурних потреб національної спільноти, досягнення економічного добробуту всіх прошарків населення, забезпечення воєнно-політичного суверенітету [126].

Формування національних інтересів - це суперечливий та довготривалий процес, на який впливають геополітичні реалії, економічні, соціальні, етнічні, культурні та психологічні фактори, що переплавляються масовою свідомістю, коригуються певною системою цінностей та знаходять своє існування у концепції національних інтересів.

Національні інтереси - інтегральний вираз інтересів усіх членів суспільства, що реалізуються через політичну систему відповідної держави як компроміс у поєднанні запитів кожної людини і суспільства загалом. Українські національні інтереси – це життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності українського народу як носія суверенітету й єдиного джерела влади в Україні.

Народ України чітко визначився на основі національного загальнонародного консенсусу: незалежна, суверенна, соборна, демократична держава, характерні риси якої - громадянське суспільство, демократична, соціальна, правова держава, економічний і політичний плюралізм, ідеологія та мораль, що ґрунтуються на національних і загальнолюдських цінностях, дотриманні прав людини. Жодна з політичних сил України не заперечує цих ціннісних орієнтирів. Саме тому вони становлять національну мету, національну концепцію розвитку. У цій основі повинні формуватися і

національні інтереси України. Вміння усвідомлювати і чітко висловлювати національні інтереси дає змогу відрізнити державну мудрість від корисливого служіння інтересам вузької групи осіб.

Національний інтерес – визначальне джерело формування стратегічної мети, стратегічних завдань, об'єкта спрямувань і напрямів розвитку нації, механізму, мето-дів і форм їх реалізації. За своєю спрямованістю національні інтереси зорієнтовані на забезпечення виживання та прогресивний розвиток і певною мірою лідерства особи, суспільства, держави. Тільки крізь призму їх реалізації та захисту можуть і повинні розглядатися проблеми створення системи національної безпеки, її головна мета, цілі, завдання, принципи функціонування, усі внутрішні параметри [134].

Економічна безпека - це не лише дієздатність самої держави, тобто її спроможність реалізовувати власні владні рішення, а й можливість для економічних суб'єктів різних рівнів діяти відповідно до своїх базових інтересів. Вважаємо, що фінансово-економічна безпека – це свого роду забезпечення в довгостроковій перспективі таких систем показників як: 1) Економічна незалежність (фінансова, сировинно-ресурсна, інноваційна тощо); 2) Економічна стабільність (рівень розвитку, що гарантує відчуття безпеки сьогодні та в майбутньому); 3) Економічний розвиток (інноваційно-інвестиційна активність, реструктуризація, фінансове оздоровлення).

Важливе значення набуває аналіз взаємозв'язку між проблемою визначення й реалізації національних інтересів і проблемою забезпечення національної безпеки країни, оскільки саме цей взаємозв'язок, по суті, визначає характер і спрямування як внутрішньої, так і зовнішньої політики держави, стратегічну лінію її діяльності всередині країни і на міжнародній арені. Взаємодія економічної безпеки и національних інтересів представлена в визначенні «національна безпека», що наведено в Концепції національної безпеки України [108]. Це такий стан національної економіки, який забезпечує високий рівень захищеності життєво-важливих інтересів, прав і свобод особи, життєво-важливих інтересів суспільства, держави та її довілля від зовнішніх та

внутрішніх загроз. Таким чином, теоретичний аналіз дозволяє стверджувати, що в рамках забезпечення фінансово-економічної безпеки країни реалізується захист національних інтересів в економічній сфері.

Формування і реалізація національних інтересів є предметом особливої уваги державних інститутів, політичних партій, суспільства у цілому. Це складний і багатоступеневий процес, який потребує об'єднаних зусиль науковців і практичних політиків. Цей процес повинен бути добре організованим, з чітким уявленням про його структурні та функціональні елементи, прямі й зворотні зв'язки між ними. На рисунку 1.5. представлена парадигма забезпечення фінансово-економічної безпеки у контексті національних інтересів держави.

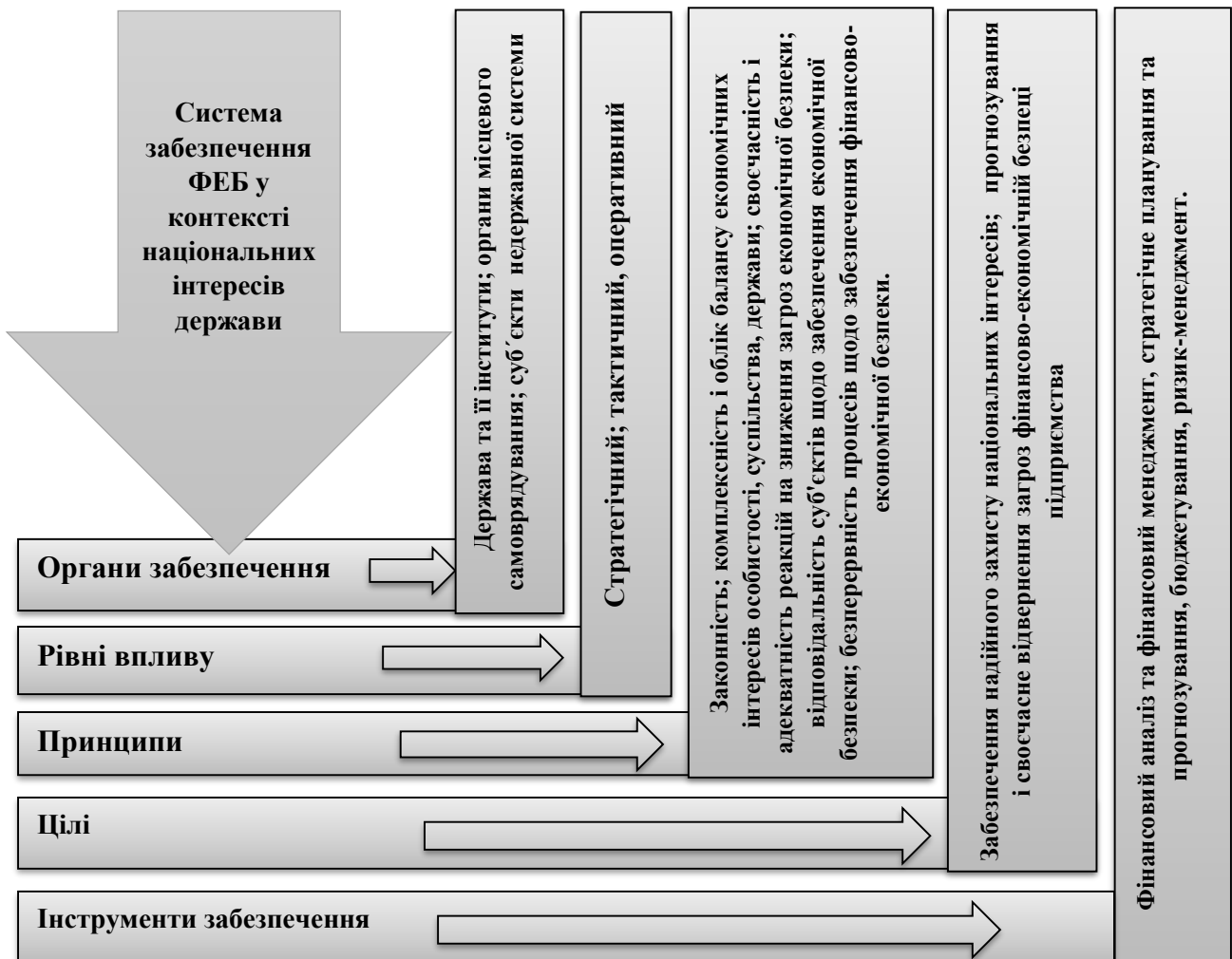

Рис. 1.5. Парадигма забезпечення фінансово-економічно безпеки України в контексті національних інтересів держави.

Джерело: розроблено автором

Слід зазначити, що держава та її інститути (вищі органи державної влади та посадові особи, функціональні й галузеві міністерства, відомства, місцеві державні адміністрації, податкові, прикордонні, митні та інші правоохоронні органи); органи місцевого самоврядування виступають головними суб'єктами забезпечення економічної безпеки. Саме вони здійснюють виконання основних функцій у цій сфері через такі органи державної влади, як законодавча, виконавча та правоохоронні органи влади, які представлені суб'єктами державної системи. Також у забезпеченні економічної безпеки держави беруть участь суб'єкти недержавної системи, представлені приватними господарськими організаціями та інститутами громадянського суспільства у вигляді політичних партій, профспілок та безпосередньо громадян України.

Суб'єкти державної системи розробляють, затверджують і реалізують основні напрямки державної політики національної безпеки України в економічній сфері. Основними з них є:

- забезпечення умов для сталого економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності національної економіки;
- прискорення прогресивних структурних та інституціональних змін в економіці, поліпшення інвестиційного клімату, підвищення ефективності інвестиційних процесів;
- стимулювання випереджального розвитку наукоємних високотехнологічних виробництв;
- вдосконалення антимонопольної політики; створення ефективного механізму державного регулювання природних монополій;
- забезпечення збалансованого розвитку бюджетної сфери, внутрішньої і зовнішньої захищеності національної валюти, її стабільності, захисту фінансового ринку;
- забезпечення продовольчої безпеки; захист внутрішнього ринку від недоброякісного імпорту – поставок продукції, яка може завдавати шкоди національним виробникам, здоров'ю людей та навколишньому природному середовищу тощо [109, ст. 8].

Держава насамперед повинна створити сприятливий клімат для ведення бізнесу як на національному рівні, так і на регіональному. Економічна безпека держави – це здатність держави здійснювати управлінський вплив та досягати поставлених цілей оптимальним способом відповідно до діючих зовнішніх і внутрішніх умов. Таке управління повинно здійснюватися на стратегічному, тактичному та оперативному рівнях управління. Для досягнення та підтримки стану економічної безпеки на стратегічному рівні державою розробляються відповідні закони, програми та стратегії.

Нормативно-правову базу, що визначає основні функції держави із забезпечення економічної безпеки України, становлять Конституція України, Концепція національної безпеки України, Стратегія національної безпеки України, закони України “Про основи національної безпеки України”, “Про Раду національної безпеки і оборони України” та ін.

У Законі «Про основи національної безпеки України» [109], наголошено, що політика держави повинна бути спрямована на захист національних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності і гарантування безпеки особи, суспільства і держави.

На стратегічному рівні держава повинна розроблювати стратегії забезпечення фінансово-економічної безпеки, які повинні включати:

- характеристику та класифікацію внутрішніх і зовнішніх загроз економічній безпеці;
- визначення і моніторинг факторів, які підривають стійкість фінансового становища підприємства;
- визначення критеріїв і параметрів, які характеризують фінансово-економічні інтереси і відповідають поставленим вимогам;
- формування фінансово-економічної політики та необхідного механізму, що усуває або пом'якшує дію факторів, які підривають стійкість системи фінансово-економічної безпеки;
- основні напрями фінансово-економічної безпеки;

➤ управління системою фінансово-економічної безпеки, координація діяльності та управління щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки на всіх рівнях.

У Стратегії національної безпеки України [112], елементами якої є політична, економічна, інформаційна, енергетична, екологічна тощо безпеки, визначено основні загрози національної економічної безпеки, а саме:

➤ монополія та олігархія;

➤ ресурсовитратність та низькотехнологічність виробництва;

➤ відсутність чітко визначених стратегічних цілей, пріоритетних напрямів і завдань соціально-економічного та науково-технічного розвитку України, а також ефективних механізмів концентрації ресурсів для досягнення таких цілей;

➤ відсутність сформованих внутрішніх ринків збуту і надмірна залежність від зовнішніх;

➤ безробіття; втрата територій та людського потенціалу тощо.

Серед основних завдань Стратегії сталого розвитку можна виокремити такі [129]:

➤ забезпечити щорічне зростання валового внутрішнього продукту в середньому на рівні не менше 4% на період 2016–2020 рр., 6% – на період 2021–2025 рр. і 7% – на період 2026–2030 рр.;

➤ сприяти зміні структури експорту в бік зростання продукції та послуг із високою часткою доданої вартості, зокрема до 2030 р. підвищити в структурі експорту частку продукції високотехнологічних секторів економіки до 15%;

➤ до 2030 р. забезпечити повну і продуктивну зайнятість та гідну працю для всіх жінок і чоловіків, зокрема молодих людей та інвалідів, і рівну оплату за працю рівної цінності відповідно до показників гідної праці;

➤ підвищити рівень зайнятості населення до 65% у 2030 р. за рахунок створення нових робочих місць.

На основі розроблених стратегій формується тактика забезпечення фінансово-економічної безпеки - це найбільш гнучка частина системи фінансово-економічної безпеки, яка змінюється залежно від дії внутрішніх і зовнішніх загроз, зміни пріоритетності економічних інтересів тощо. Складність та мінливість економічної та соціальної ситуації вимагає застосування різноманітних тактичних заходів щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства.

Держава на основі стратегічних і тактичних дій реалізує заходи щодо захисту національних економічних інтересів, зменшення негативного впливу іноземних підприємств на національну економіку, окремі сфери економічної діяльності, окремі підприємства тощо.

Слід наголосити, що забезпечення економічної безпеки не може бути ефективним без активної участі в ньому суб'єктів господарювання (підприємств, установ, організацій тощо), пов'язаних із ними інститутів громадянського суспільства (зокрема політичних партій, профспілок, організацій підприємців та ін.), а також самих громадян. Економічна безпека сфери економічної діяльності виявляється через стійкий стан підприємств, що входять до її складу, та сукупність заходів, які забезпечують ефективне функціонування і розвиток відповідної галузі. Підприємства ж, у свою чергу, повинні здійснювати заходи, спрямовані на виявлення і запобігання потенційних загроз, зокрема за рахунок інвестиційних ризиків, на всіх рівнях управління.

Захист національних інтересів на рівні підприємств обумовлений здатністю органів управління підприємства на відповідних рівнях: забезпечити сталий економічний розвиток підприємства; нейтралізувати негативний вплив кризових явищ економіки; сформувати адекватну систему обліку фінансових потоків і зміцнити операційну ефективність системи контролю; забезпечити проведення робіт із захисту конфіденційності інформації, що становить комерційну таємницю тощо.

Громадяни України реалізують національні інтереси в порядку виконання конституційних обов'язків; через участь у виборах, референдумах та в інших формах безпосередньої демократії, а також через органи державної влади та місцевого самоврядування, які вони обирають; здійснюють заходи, визначені законодавством України щодо забезпечення її національної (в тому числі економічної) безпеки. Важливим моментом при цьому є встановлення та забезпечення постійного, оперативного та ефективного зв'язку зазначених суб'єктів із функціональним механізмом публічної влади.

Громадяни та об'єднання громадян:

- отримують у відповідності з чинним законодавством інформацію про діяльність державних органів із забезпечення економічної безпеки та беруть безпосередню участь у забезпеченні економічної безпеки;
- привертають увагу суспільних та державних інститутів до небезпечних явищ і процесів у сфері економічної безпеки;
- захищають власні права щодо реалізації особистих економічних інтересів засобами, які передбачені чинним законодавством [110, ст. 9].

Забезпечення фінансово-економічної безпеки повинно здійснюватися на основі наступних принципів: законність; комплексність і облік балансу економічних інтересів особистості, суспільства, держави; своєчасність і адекватність реакцій на зниження загроз економічної безпеки; відповідальність суб'єктів щодо забезпечення економічної безпеки; безперервність процесів щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки.

Основними цілями механізму забезпечення фінансово-економічної безпеки є: забезпечення надійного захисту національних інтересів; прогнозування і своєчасне відвернення загроз фінансово-економічній безпеці підприємства.

Слід зазначити, що на сучасному етапі розвитку Українська держава зіткнулася із загрозами та викликами, які потребують негайного вирішення, найбільш актуальними з яких є [2]:

- військова агресія, участь регулярних військ, радників, інструкторів і найманців у бойових діях на території України;
- тимчасова окупація території Автономної Республіки Крим і міста Севастополя та подальші дії щодо дестабілізації обстановки у Балто-Чорноморсько-Каспійському регіоні;
- розвідувально-підбивна і диверсійна діяльність, дії, спрямовані на розпалювання міжетнічної, міжконфесійної, соціальної ворожнечі і ненависті, сепаратизму і тероризму, створення і всебічна підтримка, зокрема військова, маріонеткових квазідержавних утворень на тимчасово окупованій території частин Донецької та Луганської областей;
- нарощування військових угруповань біля кордонів України та на тимчасово окупованій території країни, у тому числі й перспектива розміщення на півострові Крим тактичної ядерної зброї;
- інформаційно-психологічна війна, приниження української мови і культури, фальшування української історії, формування російськими засобами масової комунікації альтернативної до дійсності викривленої інформаційної картини світу.

Вважаємо, що основним критерієм економічної безпеки є здатність економіки країни зберігати та підвищувати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз.

Основними інструментами забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства в сучасних умовах є фінансовий аналіз та фінансовий менеджмент, включаючи фінансове планування і прогнозування, бюджетування, ризик-менеджмент.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що національні інтереси є фундаментальною основою економічної політики і їх захист є домінантною основою забезпечення національної безпеки країни. Фінансово-економічна безпека через призму національних інтересів досягається здійсненням єдиної, узгодженої, збалансованої, скоординованої системи заходів, адекватних внутрішнім та зовнішнім загрозам. Без створення єдиної системи фінансово-

економічної безпеки, спрямованої на реалізацію національних інтересів неможливо домогтися виходу з кризи, стабілізувати економічну ситуацію, створити ефективні механізми соціального захисту населення, зміцнити міжнародну позицію.

1.3. Розвиток механізму забезпечення фінансово-економічної безпеки держави.

Як було підкреслено в главі 1.2., економічна безпека – складна багатоаспектна категорія. Найбільш поширені такі форми її прояву, як природно-ресурсна, енергетична, продовольча, науково-технологічна, зовнішньоекономічна, фінансова.

Важливою сучасною складовою економічної безпеки є саме фінансова безпека. Неможливо вирішити питання сьогодення, які стоять перед нашою державою без підтримки фінансової безпеки.

Завдання фінансової-економічної безпеки України полягає у здійсненні самостійної фінансово-економічної політики, яка відповідає національним інтересам, забезпечує стійкість платіжно-розрахункової системи та важливих фінансово-економічних показників, зменшує вплив світової фінансової кризи і дій (країн, транснаціональних компаній (ТНК), субдержавних угруповань та ін.), тінювих (корпоративних, кланових, мафіозних і т. ін.) структур на економічну і соціально-політичну систему України, великомасштабний відтік капіталу за кордон. На стійкість фінансової системи держави також впливає рівень бюджетного дефіциту, стабільність цін, нормалізація потоків фінансів і розрахункових відносин, стабільність банківської системи і національної грошової одиниці, зниження державного боргу (зовнішнього і внутрішнього) та дефіциту платіжного балансу, забезпечення фінансової сфери для активізації інвестиційних процесів.

Основними складовими фінансово-економічної безпеки держави на даному етапі є: обсяг грошової маси, яка перебуває в обігу; валютні кошти в функціонуванні економіки держави; бюджетний процес; борг держави (зовнішній і внутрішній); інвестиційна діяльність; банківська система; страховий ринок; ринок цінних паперів.

Фінансова-економічна безпека – багатоаспектна складна категорія, що характеризується тісною взаємодією між її складовими елементами. Так, недоліки щодо підтримки одних параметрів фінансової-економічної безпеки завжди відображаються на інших параметрах.

Становлення системи фінансово-економічної безпеки відбувається у контексті базових умов та на основі існування необхідних інститутів та інструментів, що її регулюють. Фінансово-економічна безпека країни відображає динаміку і розвиток фінансової системи, а її регулювання на державному рівні являє собою систему організаційно-правових відносин. Фінансово-економічна безпека держави ґрунтується на «механізмі, який її забезпечує і системі заходів організаційного та інституційно-правового характеру, вплив яких спрямований на попередження, виявлення, нейтралізацію та усунення фінансових загроз безпеці країни своєчасно» [137, с. 442].

Механізм забезпечення фінансово-економічної безпеки, на нашу думку, включає єдину систему функцій управління, заходів, форм та інструментів діяльності держави і являє собою сукупність і взаємодію суб'єктів, об'єктів, принципів, методів та управлінських підсистем, що дозволяє підвищити ефективність державного регулювання національної фінансово-економічної безпеки (рис. 1.6.).

Механізм фінансово-економічної безпеки держави реалізується на основі розробки відповідних наукових теорій, концепцій, стратегій і тактик, впровадження необхідної фінансової політики, функціонування необхідних інститутів (суб'єктів) щодо забезпечення безпеки визначених об'єктів.

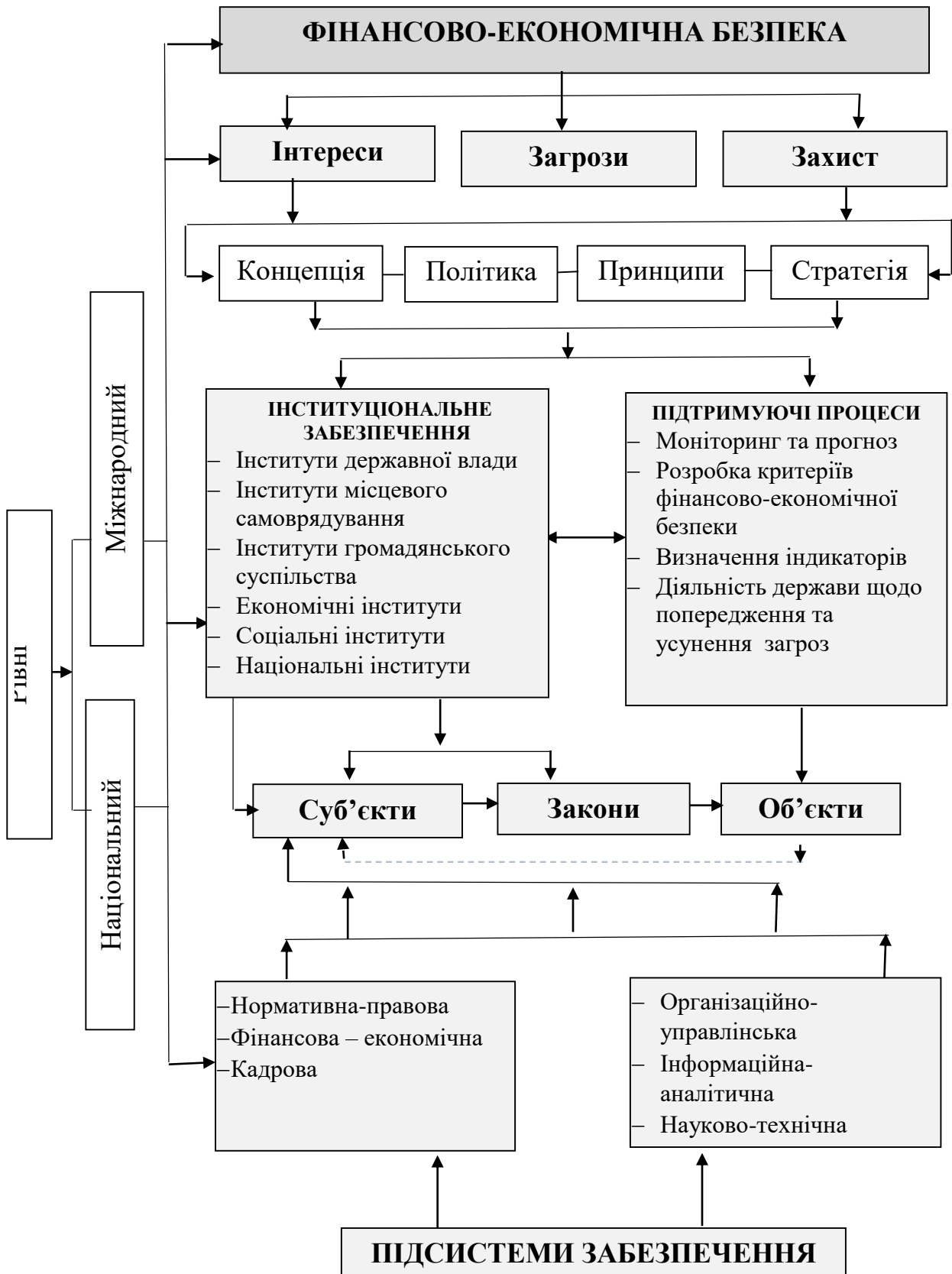

Рис. 1.6. Механізм забезпечення фінансово-економічної безпеки.

Джерело: розроблено автором

Реалізація ефективного соціально-економічного розвитку України неможлива без розробки і обґрунтування концепції фінансово-економічної безпеки. Побудова належної системи фінансової безпеки базується на чіткому визначення потенційних джерел загрози у різних сферах, а також потенційних ресурсів для їх нейтралізації.

При регулюванні процесів забезпечення фінансово-економічної безпеки враховуються перш за все інтереси держави як на національному так і міжнародному рівнях, що було детально висвітлено у підрозділі 1.1. Водночас фінансово-економічна безпека знаходиться під впливом численних внутрішніх і зовнішніх викликів і загроз. Тому регулювання наявної системи фінансової безпеки передбачає виявлення і систематизацію подій і явищ, здійснення яких може становити загрозу (пряму або опосередковану) різним суб'єктам фінансово-економічної безпеки чи елементам фінансово-кредитної сфери. Систематизуючи різні погляди стосовно загроз і викликів національній фінансово-економічній безпеці, а також беручи до уваги норми законодавства України у цій галузі, джерела наявних і потенційних загроз можна визначити як внутрішні і зовнішні. Загрози фінансово-економічній безпеці держави можна розглядати як можливі наявні та потенційні явища і чинники, що небезпечно впливають на важливі національні інтереси України у сфері економіки та фінансів.

Існування внутрішніх загроз пов'язано із незавершеними організаційно-правовими, адміністративними та інституційними перетвореннями у фінансово-кредитній сфері, нестабільністю політичної системи. Так, можна виділити основні внутрішні загрози національній фінансово-економічній безпеці:

- недосконале регулювання і низька правова культура у сфері фінансів;
- низький рівень інвестиційної й інноваційної активності вітчизняних підприємств;
- недостатність золотовалютних резервів;
- неефективна податкова система і політика та масове ухилення від оподаткування;

- низька бюджетна дисципліна та наявність перманентного бюджетного дефіциту;
- боргова залежність держави, незадовільний стан ринку державних цінних паперів;
- стагнація фондового ринку;
- тінізація і криміналізація національної економіки, тіньовий відтік капіталів за кордон;
- штучність національного валютного курсу;
- корумпованість у фінансово-кредитній сфері;
- низька капіталізація банківської сфери;
- низький рівень життя та доходів громадян.

Зовнішні виклики і загрози фінансовій безпеці держави пов'язані з :

- з неостаточною визначеністю України у геополітичному просторі, у процесах інтеграції;
- обмеженим доступом до міжнародних фінансових ринків, накопиченням зовнішнього боргу.

До дійових факторів, які формують виклики і загрози національній фінансово-економічній безпеці відносять:

- залежність економіки України від експортно-імпортних операцій;
- динаміка сальдо платіжного і торгового і балансу;
- вплив міжнародних фінансових організацій на внутрішні справи нашої держави;
- відображення світової фінансової кризи на функціонуванні фінансової системи України.

Концепція фінансово-економічної безпеки базується на пріоритетних цілях і завданнях досягнення безпеки, шляхах та методах їх забезпечення, що повинні безумовно відображати значення фінансів у соціальному і економічному розвитку країни.

Концептуальна підтримка фінансово-економічної безпеки базується на поєднанні критеріїв зростання добробуту кожного громадянина і нації в цілому та створення в Україні потужної конкурентоспроможної національної

економіки, яка була б учасником глобальних економічних процесів і займала б в них гідне місце.

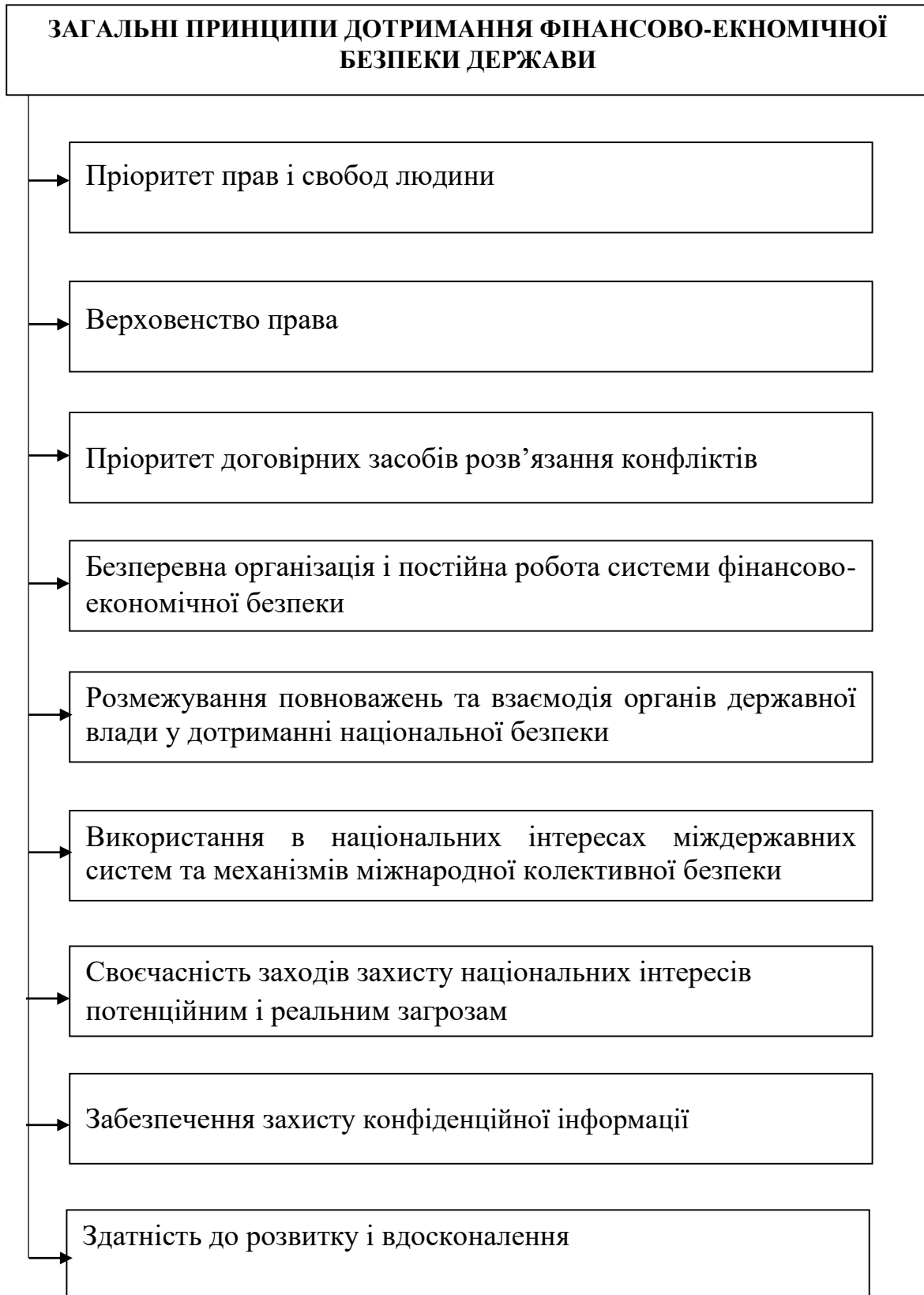

Рис. 1.7. Загальні принципи дотримання фінансово-економічної безпеки.

Джерело: розроблено автором

Фінансово-економічна безпека можлива завдяки реалізації адекватної фінансової політики, яка відповідає прийнятим в установленому порядку теоріям, доктринам, концепціям, стратегіям і програмам у політичному, економічному, соціальному, інформаційному і власно фінансовому сенсі.

Ефективність впровадження концептуальних наукових положень в практичну діяльність вимагає висвітлення загальних та специфічних принципів організації та дотримання фінансово-економічної безпеки (рис. 1.7., рис. 1.8).

Розробка стратегії фінансово-економічної безпеки включає послідовне впровадження заходів з метою становлення і розвитку ефективних процесів і усунення негативних тенденцій у фінансовому секторі.

Стратегія фінансово-економічної безпеки повинно включати в себе наступне:

- визначення характерних рис загроз (зовнішніх і внутрішніх) фінансово-економічної безпеки як сукупності чинників та умов, які небезпечно впливають на важливі економічні інтереси громадян, суспільства й держави;
- виявлення перспективних цілей стратегії і розробка програми дій для їх досягнення.

Реалізація Державної стратегії фінансово-економічної безпеки в практичній діяльності має здійснюватися шляхом системних заходів, механізмів, які реалізуються на основі відповідних індикаторів та кількісних показників (макроекономічних, зовнішньоекономічних, демографічних, екологічних тощо). Ця система є основою економічної політики держави та її змістом.

Важливими функціями системи регулювання фінансово-економічної безпеки є:

- побудова ефективної системи і підтримка її функціонування (забезпечення організаційних і правових засад для створення, функціонування і розвитку системи; формування окремих складових організаційної структури та розподіл їх функцій; кадрове, матеріальне, фінансове, інформаційне, технічне, забезпечення системи та її складових);

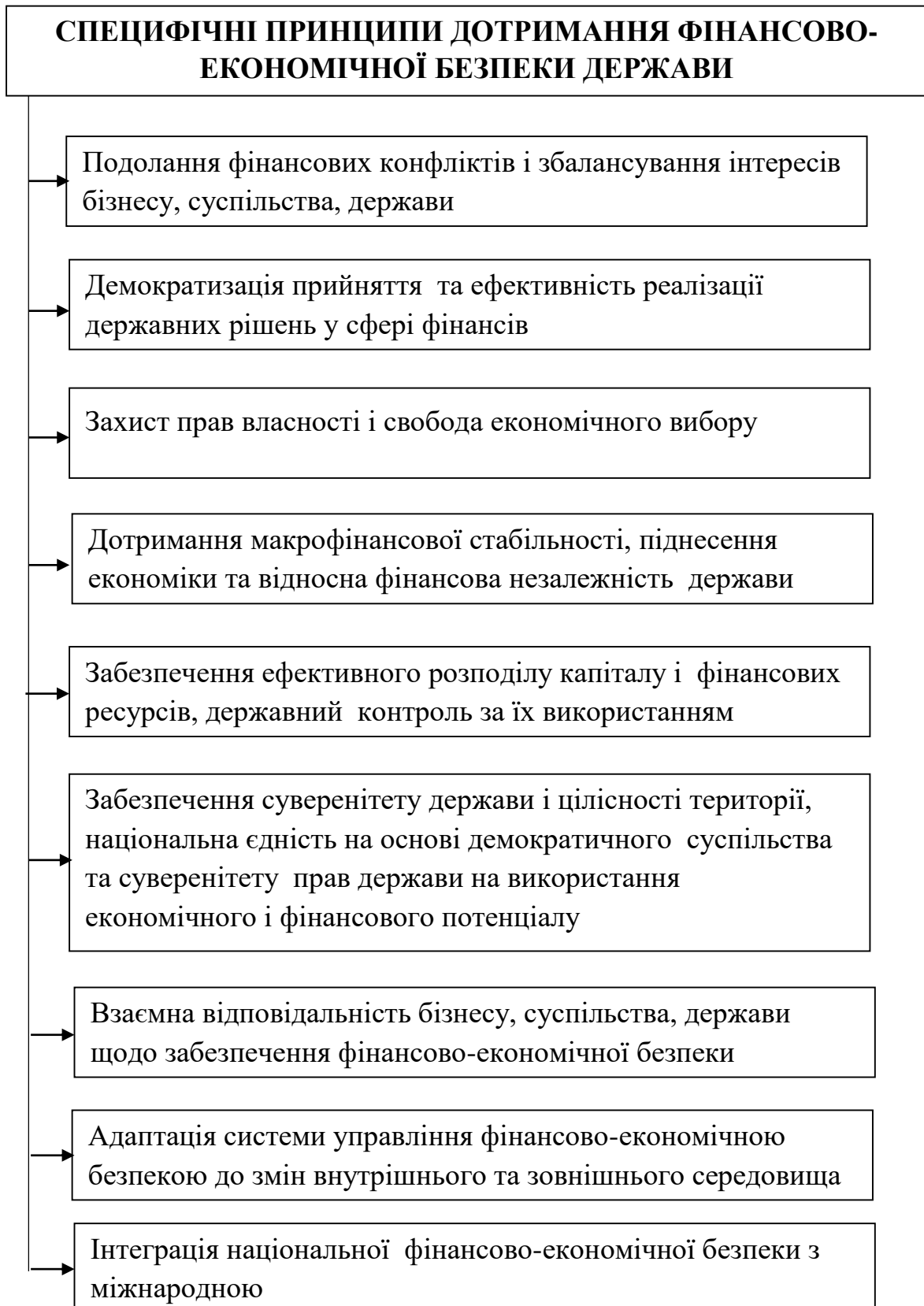

Рис. 1.8. Специфічні принципи дотримання фінансово-економічної безпеки.

Джерело: розроблено автором

- забезпечення функціонування системи (розробка і впровадження державної стратегії регулювання фінансово-економічної безпеки; планування певних заходів з метою сприяння й підтримки безпеки; організація й безпосереднє управління системою та її складовими елементами; розрахунок витрат на реалізацію заходів та оцінка їх ефективності);
- оцінка перспективи діяльності системи (прогнози, пошук та оцінка можливих загроз, негативних чинників, причин щодо їх виникнення, наслідків їх впливу; планування і організація заходів щодо їх запобігання, нівелювання прояву загроз і дії негативних чинників на інтереси держави, а також усунення наслідків впливу негативних чинників);
- входження у міжнародні системи фінансово-економічної безпеки (участь в існуючих та нових системах фінансово-економічної безпеки; робота у двосторонніх і багатосторонніх органах фінансово-економічної безпеки; розробка та введення в дію відповідних нормативно-правових документів, стосовно регулювання міждержавних відносин в сфері безпеки, спільна реалізація заходів у межах міжнародної фінансово-економічної безпеки).

Стратегія фінансово-економічної безпеки держави і системна фінансова політика держави знаходяться у тісному взаємозв'язку.

Таким чином, важливими векторами економічної стратегії й політики держави у напрямку забезпечення фінансово-економічної безпеки є поєднання цілей та завдань щодо підтримки стабільності економіки, інноваційного зростання та забезпечення соціалізації економіки.

Беручи до уваги те, що фінансово-економічна безпека не є статичною (тобто на систему безпеки має вплив конкретна ситуація, яка виникає на тому чи іншому етапі соціального, економічного і політичного суспільного розвитку), то виокремимо підтримуючі процеси механізму дотримання фінансово-економічної безпеки:

- об'єктивний і всеосяжний моніторинг економічної і фінансової сфери з метою виявлення, оцінки і прогнозу загроз (як внутрішніх, так і зовнішніх) інтересам та діям об'єктів фінансово-економічної безпеки;

- розрахунок порогових граничних показників фінансових, соціальних та економічних індикаторів (показників), перевищення яких може сприяти фінансовій нестабільності і фінансовій кризі;
- дії держави щодо виявлення, оцінки і усунення загроз (внутрішніх і зовнішніх) фінансово-економічній безпеці.

Одним з важливих підтримуючих процесів є визначення критеріїв та вимог до фінансово-економічної безпеки. Так, базою при формуванні критеріїв та вимог до системи фінансово-економічної безпеки можуть бути підходи щодо визначення інтегрального індексу та критеріїв фінансово-економічної безпеки за допомогою методики розрахунку рівня фінансово-економічної безпеки держави. Така методика застосовується з метою визначення та оцінки рівня фінансово-економічної безпеки як вагомого елемента державної безпеки і включає перелік основних показників (індикаторів) стану фінансово-економічної безпеки, їх оптимальні, граничні, порогові значення, і методи щодо розрахунку інтегрального індексу фінансово-економічної безпеки. Дана методика включає комплексний аналіз показників фінансово-економічної безпеки та визначення потенційних загроз фінансово-економічній безпеці країни.

Ця методика може бути застосована для моніторингу деяких складових фінансово-економічної безпеки і має на меті прийняття управлінських рішень щодо аналізу, виявлення та зменшення потенційних і реальних загроз інтересам держави у відповідних сферах, у тому разі фінансовій.

Таким чином, дійовий механізм дотримання фінансово-економічної безпеки ґрунтується на визначенні критеріїв та вимог до неї.

Суб'єктами підтримки фінансово-економічної безпеки країни є: Президент України, Кабінет Міністрів України, Верховна Рада України, Рада національної безпеки і оборони України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, Національний банк України, прокуратура України, суди загальної юрисдикції, місцеві державні адміністрації та органи місцевого

самоврядування, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України, громадяни України та об'єднання громадян.

Беручи до уваги правові та концептуальні засади стосовно сутності фінансово-економічної безпеки, можна стверджувати, що об'єкт фінансово-економічної безпеки країни - це фінансова система, а саме усі її ланки і сфери: громадяни, домогосподарства; організації, підприємства, установи; окремі регіони і території; інтелектуальні та матеріальні цінності суспільства, інформаційна і навколишня природна середовище, природні ресурси; держава.

З практичної точки зору усі заходи державного впливу направлені на підтримку фінансово-економічної безпеки і фокусуються на певних об'єктах – свободах, правах, інтересах і пріоритетах громадянина; цінностях суспільства; суверенній та територіальній цілісності країни.

Забезпечення фінансово-економічної безпеки - це дуже складна діяльність і вимагає професійних знань й умінь у різних сферах. Контролює і координує функціонування органів виконавчої влади у галузі національної безпеки й оборони (у тому числі й економічної безпеки) спеціальний орган – Рада національної безпеки і оборони України.

Рада національної безпеки і оборони України – це орган, який координує питання із національної безпеки й оборони при Президентові України, забезпечує захист важливих інтересів громадян, суспільства і держави в усіх сферах життєдіяльності, у тому разі й економічної, від загроз (внутрішніх і зовнішніх) [110, Ст. 1].

Крім держави та її інститутів управління гарантуванням фінансово-економічної безпеки в суспільстві займаються також недержавні організації, громадські об'єднання, рух громадян, комерційні структури, асоціативовані юридичні та фізичні особи. Вони застосовують заходи, які агрегують життєво важливі економічні та соціальні інтереси, захищають економічні права і свободи громадян і суспільства в цілому, професійних і трудових колективів, впливають на розробку і реалізацію економічної політики, тактики і стратегії економічної безпеки. Розглянемо, наприклад, роботу масових недержавних

організацій (профспілок). Профспілки послідовно запроваджують у життя політику стосовно захисту економічних інтересів найманих працівників, долають безробіття, намагаються забезпечити повну зайнятість та поліпшити умови праці.

Законодавство про регулювання проблем фінансово-економічної безпеки нашої держави ґрунтується на Конституції України, Законах України «Про національну безпеку України», «Про Раду національної безпеки і оборони України», Кримінальному і Кримінально-процесуальному, Бюджетному, Податковому, Митному, Цивільному та Цивільно-процесуальному, Господарському та Господарсько-процесуальному кодексах України та інших законах, міжнародно-правових угодах, учасником яких є наша держава, а також нормативно-правових актах, що забезпечують діяльність юридичних та фізичних осіб в різних сферах господарювання.

Предметом діяльності держави у сфері фінансово-економічної безпеки є:

- виявлення й моніторинг чинників, які негативно впливають на стійкість держави та її соціально-економічну систему у короткостроковому і довгостроковому періоді;
- розробка економічної політики та сприяння інституціональним перетворенням, що нівелюють негативний вплив цих чинників у межах загальної програми економічного реформування.

Підсистеми забезпечення механізму фінансово-економічної безпеки спрямовані на координацію загальнодержавних дій у сфері дотримання безпеки окремими громадянами, суб'єктами господарської діяльності, галузями, секторами економіки, а також на рівні регіону, країни та світу.

Сучасні динамічні суспільні процеси в Україні й світі обумовлюють розробку економічно ефективної системи захисту інтересів України та регулювання фінансово-економічної безпеки держави. Стратегічними завданнями політики національної безпеки є підтримка суверенітету держави й цілісності території, національна єдність за умов розвитку демократії у суспільстві і державі, забезпечення прав і свобод людини і громадянина,

створення належних умов для економічного зростання, втілення європейських соціальних стандартів і підвищення рівня життя і добробуту населення. Як зазначає національна стратегія безпеки України, регулювання відповідного рівня економічної безпеки не можливе без структурної перебудови національної економіки і підвищення рівня її конкурентоспроможності. Для досягнення зазначених вище завдань, необхідно перш за все покращити інвестиційний клімат в державі, насамперед забезпечити дійовий захист прав власності, удосконалити регуляторне і корпоративне законодавства, обмежити монополізм, сприяти розвитку фінансового та фондового ринків. Найважливішими заходами у цьому напрямку є вдосконалення податкової системи, спрямованість фіскальної політики України на зменшення матеріальних витрат в економіці. Необхідним є підвищення ефективності використання бюджетних коштів, забезпечення дієвого державного контролю за господарською діяльністю природних монополій, прозорість використання цими суб'єктами фінансових коштів, дієвість регуляторної і тарифної політики України. Напрямами національної економічної політики також є покращення фінансового стану економічних суб'єктів господарювання, зростання рентабельності роботи та капіталізації їх активів. Важливими завданнями також є забезпечення детінізації економіки та припинення відтоку капіталу за межі України; вдосконалення бюджетної політики; підтримка стабільності та захист національної валюти внутрішньо й зовнішньо, захист інтересів вкладників; реалізація ефективної політики внутрішніх і зовнішніх займів.

Таким чином, розвиток дієвого механізму забезпечення національної фінансово-економічної безпеки не можливо без вирішення багатоаспектних проблем стосовно визначення концепцій і принципів підтримки фінансово-економічної безпеки, виявлення пріоритетних напрямків інтересів держави у фінансовій сфері, відстеження чинників, які створюють загрози фінансово-економічній безпеці держави, а також запровадження попереджуючих та нівелюючих заходів. Крім того, для запровадження в дію регулятивного механізму забезпечення фінансово-економічної безпеки необхідно подолати

деякі правові, структурно-організаційні, процедурні, кадрові, технологічні і ресурсні проблеми. Запропонований механізм сприяє реалізації регулятивної функції в системі фінансово-економічної безпеки держави задля гарантування стану захищеності. Успішність гарантування захищеності від загроз та викликів залежить від того, наскільки ефективно функціонуватимуть зазначені компоненти механізму.

1.4. Методичні основи діагностики рівня фінансово-економічної безпеки держави.

Управління фінансово-економічною безпекою держави в сучасному світі є складною багатоаспектною категорією, що залежить від багатьох складових внутрішньої та зовнішньої політики держави. Сучасні держави знаходяться під постійним впливом економічних, соціальних та політичних детермінант, які визначаються стрімким розвитком транснаціоналізації економічних та ділових зв'язків, глобальною інтернаціоналізацією світового господарства, зростанням сукупної маси міжнародних капіталів та динамікою їх руху.

Зважаючи на євроінтеграційні перспективи України, необхідно визначити та ретельно дослідити ключові тенденції формування систем управління фінансово-економічною безпекою країн, що мають більш розвинуті та ефективні моделі державного контролю, які були сформовані та надалі неодноразово реформовані у відповідності до європейських реалій державного управління. На думку сучасних вітчизняних науковців, зокрема таких як Б.В.Губський [34, с. 101] та А.М.Калантай [57], цей досвід є неоціненною допомогою у процесі створення та впровадження дієвих вітчизняних комплексних методик визначення рівня безпеки не лише в економіці, але й так само в інших сферах державного управління. Натомість, Т. Г. Васильців [14, с. 13-14] вважає, що в умовах глобалізації світової економіки, вступу країни до

міжнародних інтеграційних об'єднань об'єктивно формується вищий рівень системи управління економічною безпекою держави. Можливості щодо застосування комплексних державних програм фінансово-економічної діагностики та шляхів попередження ризиків в даній сфері забезпечуються реактивною державною політикою, спрямованою на дотримання державних інтересів, створення належних фінансово-економічних умов в економіці держави, забезпечення стабільності національної валюти, нормалізації валютно-фінансових відносин та ін.

В європейській та світовій практиці можна зустріти приклади організації систем як внутрішнього так і зовнішнього фінансово-економічного моніторингу. Так, у більшості країн Європи існують спеціалізовані незалежні аналітико-дослідницькі центри на кшталт DEMOS, CEBR, Imperial College у Великобританії, які виконують різноманітні інформаційно-пошукові, аналітичні та прогностичні розробки в сфері економіки, політики та соціального забезпечення держави. Метою даних центрів є не лише створення відповідного інформаційного продукту, який може бути використаний як державними та і приватними організаціями, але й залучення до аналітико-дослідницької діяльності найкращих наукових установ, спеціалізованих та фахових інституцій державного та приватного сектору. Вітчизняні дослідники З.С.Варналій, Д.Д.Буркальцева, О.С.Саєнко [13, с. 54] звертають увагу на те, що сучасна система фінансово-економічної безпеки має ґрунтуватись на механізмі узгодження економічних інтересів суб'єктів господарської діяльності, який забезпечує незалежність, стійкість, розвиток, адаптаційність та інерційність національної економіки лише у взаємодії із внутрішнім та зовнішнім середовищем.

Проте, характер сучасних загроз, що виникають в сфері фінансово-економічної безпеки держави, як показує практичний досвід, все частіше носять геополітичний характер та не можуть бути цілком попереджені зусиллями окремої країни, що пояснюється впливом складної системи валютно-фінансових міжнародних операцій, міжнародної торгівлі та регіональних

економічних процесів. Для подолання даної перешкоди та сприяння створенню тісно інтегрованої збалансованої системи попередження можливих фінансово-економічних загроз геополітичного характеру Європейською комісією при раді Європи було запроваджено єдину систему виявлення та попередження фінансово-економічних дисбалансів в економіці країн Європи – Macroeconomics Imbalance Procedure.

Відповідно до даних офіційного сайту Європейської комісії метою запровадженого механізму оцінки стану фінансово-економічної безпеки країн ЄС визначено наступне:

- структуроване комплексне дослідження політичних, економічних та соціальних змін в кожній державі-члені ЕС, виявлення потенційно загрозливих відхилень та пояснення першоджерел їх виникнення;
- накопичення практичного досвіду з вирішення різноманітних питань фінансово-економічного оздоровлення економіки країн з метою подальшого використання при вирішенні різних питань стратегічного та регіонального характеру;
- формування поточних статистико-аналітичних звітів, що допомагають роботі Європейській комісії та різним державним інституціям, сприяють розробці комплексних регіональних макроекономічних програм, стандартів економічного аналізу та використовуються в роботі фахових служб та політичних установ Європейського союзу;
- сприяння розвитку міждержавних торгівельно-економічних відносин, усунення дисбалансу економічного розвитку територій Європейського союзу, забезпечення належних умов трудовій міграції населення, розвиток соціально-виробничої інфраструктури та економічного потенціалу країн Європи.

Для складних геополітичних державних утворень, яким безперечно є Європейський союз, управління економічною безпекою країн-членів є більш складним завданням, оскільки воно має впроваджуватись на єдиних засадах у

низці держав, що мають значні геополітичні, економічні та соціальні відмінності, різну динаміку стану внутрішнього середовища, різні політичні підходи та погляди на вирішення тих проблем, які мають місце. Проте, існуюча практика роботи Європейської комісії, яка спрямована на створення належних умов для розвитку всіх країн-членів альянсу дозволяє визначити певні кроки та реальні здобутки на цьому шляху. Саме таким прикладом може бути модель оцінки фінансово-економічної безпеки держав, яку було розроблено під контролем Європейської комісії у 2011 році. Система показників включає ключові макроекономічні індикатори, які дозволяють провести діагностику стану національної економіки кожної країни з точки зору загальних фінансово-економічних перетворень. Вітчизняні вчені, такі як І.В. Крючкова [76, с. 41-44] звертають увагу на поширені європейські підходи до оцінки найбільш вагомих показників, що входять у структуру даної моделі (таблиця 1.2)

Таблиця 1.2

Система показників розрахунку макроекономічного дисбалансу країни, встановлених у 2011 році для оцінки стану фінансово-економічної безпеки

№ зп	Індикатор	English naming	Порядок розрахунку	Порогове значення
1	2	3	4	5
1	Сальдо поточного рахунку платіжного балансу, відсоток до ВВП (середня зміна за 3 роки)	3 years backward moving average of Current Account Balance (CA) as % of GDP	$\frac{\frac{CA}{GDP_t} + \frac{CA}{GDP_{t-1}} + \frac{CA}{GDP_{t-2}}}{3}$	-4-6%
2	Чиста міжнародна інвестиційна позиція, відсоток до ВВП	Net international Investment Position (NIIP) as % of GDP	$\frac{NIIP}{GDP} * 100\%$	-35%
3	Реальний ефективний обмінний курс на основі ІСЦ стосовно 42 інших промислово розвинених країн (зміна у відсотках за 3 роки)	3 years % change of Real Effective Exchange Rate (REER) with HICP deflators relative to 42 other industrial countries	$\frac{REER_t - REER_{t-2}}{REER_{HCPT-2}} * 100\%$	+/- 5% країни ЕС +/-11% інші країни

Продовження таблиці 1.2

1	2	3	4	5
4	Частка експорту (зміна у відсотках за 5 років)	% change in 5 years in Export market Shares (EXP) on country and world basis	$\frac{\frac{EXP_{ct} - EXP_{c(t-5)}}{EXP_{wt}} - \frac{EXP_{c(t-5)}}{EXP_{w(t-5)}}}{\frac{EXP_{c(t-5)}}{EXP_{w(t-5)}}} * 100\%$	-6%
5	Номінальна вартість одиниці праці (зміна у відсотках за 3 роки)	3 years % change in Nominal Unit labour Cost	$\frac{ULC_t - ULC_{t-2}}{ULC_{t-2}} * 100\%$	+/- 9% країни ЄС +/-12% інші
6	Щорічна процентна зміна індексу цін на житло	y-o-y % change in deflated house prices index	$\frac{\frac{HPI_t}{DEFL_t} - \frac{HPI_{t-1}}{DEFL_{t-1}}}{\frac{HPI_{t-1}}{DEFL_{t-1}}}$	6%
7	Кредитування приватного сектора, відсоток до ВВП	Private Credit Sector Flow (PCSF) as % of GDP	$\frac{PSCF_t}{GDP_t} * 100\%$	14%
8	Борг приватного сектора відсоток до ВВП	Private Sector Debt (PSD) as % GDP	$\frac{PSD_t}{GDP_t} * 100\%$	133%
9	Борг державного сектора, відсоток до ВВП	General Government Debt (GGD) as % GDP	$\frac{GGD_t}{GDP_t} * 100\%$	60%
10	Рівень безробіття, середній за 3 роки	3 year backward moving average of Unemployment Rate (UR)	$\frac{UR_t + UR_{t-1} + UR_{t-2}}{3}$	10%
11	Щорічна процентна зміна загального обсягу фінансових зобов'язань фінансового сектора	y-o-y % change in Total Financial Sector Liabilities	$\frac{\frac{HPI_t}{DEFL_t} - \frac{HPI_{t-1}}{DEFL_{t-1}}}{\frac{HPI_{t-1}}{DEFL_{t-1}}} * 100\%$	16,5%

Джерело: Систематизовано авторами на основі [57,103

Источник ссылки не найден.Ошибка! Источник ссылки не найден.Ошибка! Источник ссылки не найден.]

Державна політика країн ЄС базується на створенні потужних комплексів стандартів та методик визначення стану національної фінансово-економічної безпеки, на основі аналізу яких були визначені першочергові стандартизовані індикатори, які дозволяють об'єктивно співставити отримані результати за кожною країною та забезпечити однорідність заходів та програм державного

характеру, що сприяє розвитку міждержавних відносин, поглиблює бізнес та соціальну співпрацю, інтеграцію економік країн ЕС та їх оздоровлення.

Представлена система макроекономічних індикаторів має низку безперечних практичних переваг, однією із яких є можливість швидко провести порівняльний та динамічний аналіз стану фінансово-економічної безпеки на рівні макрорегіонів. Індикатори стану фінансово-економічної безпеки розглядаються під час засідань Європейської комісії та Європарламенту, а також на державному рівні кожною країною-членом ЕС, що дозволяє координувати спільні зусилля та зовнішню політику.

Позиція європейських країн щодо цього питання є доволі однозначною, зважаючи на важливість управління фінансово-економічною безпекою та визначає основні стратегічні переваги даного підходу на рівні єврорегіону (рис.1.9.)

Рис. 1.9. Складові напрямки моделі управління фінансово-економічною безпекою (ФЕБ) країн ЕС [57, с. 44; 103 **Ошибка! Источник ссылки не найден.Ошибка! Источник ссылки не найден.Ошибка! Источник ссылки не найден.**]

В цілому, зазначена модель передбачає наступні напрямки:

- міжнародна підтримка розвинутих країн, подолання проблем, що виникають меншими зусиллями та своєчасне попередження потенційних загроз, які виникають під впливом макроекономічних геополітичних процесів;
- сприяння подоланню відхилень та розривів у рівні економічного та соціального розвитку країн-членів ЄС, шляхом запровадження єдиних стандартів оцінки та контролю стану внутрішньої економічної безпеки;
- сприяння обміну інформацією, технологіями та практиками діючих систем держаного моніторингу у ключових сферах діяльності, попередження схожих або ідентичних загроз, шляхом використання практичного досвіду інших країн, аналіз та оцінка успішних проектів, ініціатив та підвищення кваліфікації фахівців шляхом інтенсивного інформаційно-наукового обміну;
- забезпечення необхідного інформаційно-аналітичного підґрунтя для створення регіональних, міждержавних комплексних програм співпраці в питаннях подолання загроз економічній безпеці країн-членів ЄС;
- проведення системних заходів, щодо підтримки національних виробників, зростання їх конкурентоспроможності та фінансово-економічної стабільності, розвиток підприємництва, малого та середнього бізнесу, стабілізація внутрішнього валютного курсу, інвестиційна підтримка та обмежений державний контроль як запоруки здорового розвитку національної економіки;
- налагодження економічної співпраці, реалізація міжнародних економічних та фінансових проектів, що сприяють інтеграції державних економік, зміцненню інтенсифікації руху фінансового капіталу та розширенню можливостей економічних суб'єктів господарювання.

В цілому, європейський досвід свідчить про те, що увага до питань національної економічної безпеки для більшості країн є не лише національним, але й регіональним пріоритетом, який дозволяє збільшити об'єктивність та швидкість реакції на можливі загрози.

Існує безперечний зв'язок між ключовими поняттями фінансово-економічної безпеки та національною безпекою держави. Управління сферою

фінансово-економічних відносин, насамперед, впливає на перспективи реалізації геополітичної та соціокультурної інтеграції держави, що є особливо важливим питанням для України в умовах сьогодення. Розробка національної системи оцінки стану економічної безпеки є важливим кроком до створення реактивної моделі державного управління, що відповідає сучасним вимогам відкритого та конкурентного зовнішнього оточення.

На думку А.К. Трандафіл [132], серед основних пріоритетів реалізації принципів фінансово-економічної безпеки держави виступають також і пріоритети загальнодержавного значення, що виконують роль стимулюючого елемента внутрішніх перетворень, а саме:

- удосконалення існуючих та запровадження новітніх методик оцінки показників стану фінансово-економічної безпеки держави, шляхом опрацювання існуючого європейського та світового досвіду;
- розробка та впровадження дієвих державних механізмів швидкого реагування та усунення можливих загроз фінансово-економічній стабільності, проведення заходів реабілітації фінансово-економічної сфери шляхом державної підтримки та залучення іноземних фінансових інституцій;
- алгоритми діагностики окремих сфер економіки, галузей національного господарства, які можуть бути вражені в першу чергу через вплив як зовнішніх так і внутрішніх потенційних та реальних фінансово-економічних загроз;
- визначення об'єктів, предметів, параметрів, а також методології контролю, прогнозування факторів, що визначають виникнення загроз фінансової безпеки, проведення досліджень з виявлення тенденцій і можливостей розвитку таких загроз.

Економічна безпека держави визначається деякими науковцями, такими як О.М. Бандурка, В.Є. Духов, К.Я. Петрова, І.М. Черняков. як «процес забезпечення державними органами та інституціями необхідного якісного стану економічної та усіх суміжних сфер діяльності держави, що забезпечує здатність економічної системи протистояти негативному впливу об'єктивних та суб'єктивних чинників для досягнення макроекономічних цілей розвитку на

рівні постіндустріальних держав» [4, с. 64]. Різновиди фінансово-економічної безпеки можна класифікувати у відповідності до ключових сфер економічної діяльності та процесів що її визначають її рівень. Можна виділяти наступні складові фінансово-економічної безпеки держави: виробнича, інноваційно-технологічна, енергетична, зовнішньоекономічна, структурна, інфляційна, інтелектуальна і т.д. За кожним приведеним видом фінансово-економічної безпеки можна визначити окремі завдання, проблематику та шляхи покращення ситуації, проте в сукупності можна сформулювати єдину систему критеріїв оцінки стану фінансово-економічної безпеки держави.

Так, в Законах України про затвердження методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України та стимулювання розвитку регіонів чітко визначено складові компоненти системи фінансово-економічної безпеки держави (рис.1.10).

Рис. 1.10. Структура системи фінансово-економічної безпеки України.

Джерело: Сформовано авторами на основі: [89, 90, 112]

Визначені складові елементи представляють собою окремі сфери національної економіки та галузі народного господарства, що визначають загальний рівень національної фінансово-економічної безпеки з точки зору

виявлення потенційно небезпечних загроз шляхом використання основних індикаторів стану економічної безпеки України, їх порогових значень, а також алгоритм розрахунку інтегрального індексу економічної безпеки. Законом чітко визначаються окремі сфери національної економіки України:

➤ виробнича безпека - це стан виробничої сфери країни, за якого забезпечується максимально ефективно використання наявних виробничих потужностей у країні, їх модернізація та розширене відтворення, зростання рівня інноваційності виробництва та підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки;

➤ демографічна безпека - це стан захищеності держави, суспільства та ринку праці від демографічних загроз, за якого забезпечується розвиток України з урахуванням сукупності збалансованих демографічних інтересів держави, суспільства й особистості відповідно до конституційних прав громадян України;

➤ енергетична безпека - це стан економіки, що сприяє ефективному використанню енергетичних ресурсів країни, наявності на енергетичному ринку достатньої кількості виробників та постачальників енергії, а також доступності, диференційованості та екологічності енергетичних ресурсів;

➤ зовнішньоекономічна безпека - це стан відповідності зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам, що забезпечує мінімізацію збитків держави від дії негативних зовнішніх економічних чинників та створення сприятливих умов для розвитку економіки завдяки її активній участі у світовому розподілі праці;

➤ інвестиційно-інноваційна безпека - це стан економічного середовища у державі, що стимулює вітчизняних та іноземних інвесторів вкладати кошти в розширення виробництва в країні, сприяє розвитку високотехнологічного виробництва, інтеграції науково-дослідної та виробничої сфери з метою зростання ефективності, поглиблення спеціалізації національної економіки на створенні продукції з високою часткою доданої вартості;

- макроекономічна безпека - це стан економіки, за якого досягається збалансованість макроекономічних відтворювальних пропорцій;
- продовольча безпека - це стан виробництва продуктів харчування в країні, що здатний повною мірою забезпечити потреби кожного члена суспільства в продовольстві належної якості за умови його збалансованості та доступності для кожного члена суспільства;
- соціальна безпека - це стан розвитку держави, за якого держава здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від віку, статі, рівня доходів, сприяти розвитку людського капіталу як найважливішої складової економічного потенціалу країни;
- фінансова безпека - це стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни. Фінансова безпека, у свою чергу, має такі складові:
 - банківська безпека - це рівень фінансової стійкості банківських установ країни, що дає змогу забезпечити ефективність функціонування банківської системи країни та захист від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників незалежно від умов її функціонування;
 - безпека небанківського фінансового сектору - це рівень розвитку фондового та страхового ринків, що дає змогу повною мірою задовольняти потреби суспільства в зазначених фінансових інструментах та послугах;
 - боргова безпека - відповідний рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування та ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, достатній для задоволення нагальних соціально-економічних потреб, що не загрожує суверенітету держави та її фінансовій системі;

- бюджетна безпека - це стан забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості державних фінансів, що надає можливість органам державної влади максимально ефективно виконувати покладені на них функції;
- валютна безпека - це стан курсоутворення, який характеризується високою довірою суспільства до національної грошової одиниці, її стійкістю, створює оптимальні умови для поступального розвитку вітчизняної економіки, залучення в країну іноземних інвестицій, інтеграції України до світової економічної системи, а також максимально захищає від потрясінь на міжнародних валютних ринках;
- грошово-кредитна безпека - це стан грошово-кредитної системи, що забезпечує всіх суб'єктів національної економіки якісними та доступними кредитними ресурсами в обсягах та на умовах, сприятливих для досягнення економічного зростання національної економіки.

Визначені державою складові елементи національної економічної безпеки мають велике значення в питаннях формування та реалізації державної політики та подолання кризових тенденцій. Події останніх років свідчать про необхідність доповнення структури такими елементами як військова та політична безпека, які також мають прямий вплив на стан економічної безпеки держави. Ефективність системи моніторингу стану економічної безпеки визначається тим, як саме реалізується оцінка поточного стану економічної безпеки та які особливості вона має.

Система розрахунку індикаторів використовується як основний інструмент макроекономічного аналізу, що розкриває тенденції перетворень в економіці країни та визначає окремі сектори, де динаміка змін набуває потенційно небезпечного характеру. В Україні алгоритм розрахунку стану економічної безпеки було затверджено відповідними законодавчими актами та рекомендаціями задля забезпечення єдиного стандарту в усіх суміжних галузях виробничого та невиробничого сектору економіки.

Загалом, структура системи індикаторів фінансово-економічної безпеки України складається із 128 показників (індикаторів), які визначені

департаментом макроекономічного прогнозування та розподілені на 9 груп за відповідними сферами діяльності. Індикатори формуються відповідно до критеріїв відбору показників, що надають найбільш повну характеристику кожному із субіндексів, та враховують попередньо накопичений досвід з проведення оцінювання, існуючих практик вітчизняних та закордонних вчених з питань управління економічною безпекою, а також низкою загальних показників економічної безпеки, визначених відповідними профільними міжнародними організаціями (Міжнародним валютним фондом, ООН, Продовольчою і сільськогосподарською організацією ООН (ФАО), нормативними документами ЄС тощо), цільовими орієнтирами розвитку, що визначені у національних програмах. Даний підхід дозволяє системно проаналізувати як складові національної економіки так і зробити комплексний аналіз тенденцій рівня фінансово-економічної безпеки у відповідності до існуючих Європейських практик. Детальна методологія розрахунку індикаторів за кожною категорією наведена у методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України.

Отже, до переліку основних груп, на які розподілені відповідні показники (Додаток А) відносять наступні:

1. Виробнича безпека (16 індикаторів).
2. Демографічна безпека (7 індикаторів).
3. Енергетична безпека (10 індикаторів).
4. Зовнішньоекономічна безпека (11 індикаторів).
5. Інвестиційно-інноваційна безпека (14 індикаторів).
6. Макроекономічна безпека (12 індикаторів).
7. Продовольча безпека (11 індикаторів).
8. Соціальна безпека (15 індикаторів).
9. Фінансова безпека (6 підгруп, 32 індикатори).

Для кожного індикатора чітко розраховані характеристичні значення, які визначають рівень економічної безпеки за окремою сферою діяльності. Діапазон характеристичних значень кожного показника (індикатора)

вимірюється від 0 до 1 (або від 0 до 100 відсотків) та ділиться на п'ять інтервалів (див. табл. 1.3)

Використання багаторівневої комплексної структури показника економічної безпеки дозволяє визначати окремі рівні небезпеки, в залежності від того, до якої категорії належить показник. Окрім того, для побудови графіку розподілу індикаторів за окремими секторами використовуються три типи множинних, що відображають різні сценарії впливу індикаторів на результуючу функцію.

Таблиця 1.3

Класифікація показників стану економічної безпеки України

Показник (індикатор)	Роз'яснення значення	Інтервал
у ₀	характеризується як мінімальний або абсолютно небезпечний рівень економічної безпеки та за якого рівень економічної безпеки дорівнює 0	I
у _{крит}	характеризується як критичний рівень економічної безпеки та за якого рівень економічної безпеки дорівнює 0,2, або 20% оптимального значення	I, II
у _{небезп}	характеризується як небезпечний рівень економічної безпеки та за якого рівень економічної безпеки дорівнює 0,4, або 40% оптимального значення	II, III
у _{нездв}	характеризується як незадовільний рівень економічної безпеки та за якого рівень економічної безпеки дорівнює 0,6, або 60% оптимального значення	III, IV
у _{здв}	характеризується як задовільний рівень економічної безпеки та за якого рівень економічної безпеки дорівнює 0,8, або 80% оптимального значення	IV, V
у _{опт}	характеризується як оптимальний рівень економічної безпеки та за якого рівень економічної безпеки дорівнює 1, тобто дорівнює оптимальному значенню	V

Множина індикаторів залежно від економічного змісту поділена на три типи А, В і С. Найбільш поширеним серед множини індикаторів є змішаний тип А, який до певного значення показника є стимулятором, а в разі подальшого збільшення перетворюється на дестимулятор складової/субіндексу стану економічної безпеки. В даному випадку зміна

індикатора в будь-яку сторону не має прямого впливу на результуючу функцію. Індикатор типу В є дестимулятором, коли між показником-дестимулятором та інтегральною оцінкою наявний зворотній зв'язок. Даний тип індикатора вказує на динаміку небезпечних змін в економічному стані окремою галузі. Індикатор типу С є стимулятором, тобто наявний прямий зв'язок між показником-стимулятором та інтегральною оцінкою.

Даний тип індикаторів напряду впливає на загальну оцінку стану економічної безпеки. Еволюція підходів до визначення оптимальної системи підрахунку стану економічної безпеки призводить до постійного зростання кількості показників, що включено до систем макроекономічного аналізу.

Розрахунок показників-індикаторів стану фінансової безпеки відбувається шляхом запровадження інтегрального показника на базі вагових коефіцієнтів кожної окремої категорії. Такий підхід дозволяє скорегувати отримані значення у відповідності до міри впливу та вагомості тих чи інших показників з точки зору їх впливу на фінансову безпеку держави в цілому. Детальний розподіл індикаторів фінансової безпеки за окремими групами та їх вагові коефіцієнти представлені в таблиці Додатку Б.

Визначення індикатора за кожною сферою відбувається окремо та включає в себе процедуру отримання, обробки та аналізу необхідної інформації стосовно поточного стану та результатів функціонування відповідної галузі національної економіки держави..

Надалі розрахунок інтегрального індикатора за кожною сферою безпеки здійснюється за формулою:

$$I_m = \sum_{i=1}^n d_i y_i \quad (4.1)$$

де I_m - агрегований показник/субіндекс m -ї сфери економічної безпеки, де $m = (1, 2, 3 \dots 9)$;

d_i - ваговий коефіцієнт, що визначає ступінь внеску i -го показника в інтегральний індекс складової економічної безпеки;

y_i - нормалізована оцінка i -го індикатора.

Розраховані інтегральні показники за кожною окремою сферою економіки можуть бути використані як самостійні елементи під час проведення комплексної оцінки діяльності відповідної галузі, розробки загальнодержавних стратегій та програм, а також як відкрите джерело інформації для різних господарських суб'єктів, що функціонують у певному секторі вітчизняної економіки. Перегляд вагових коефіцієнтів може відбуватись окремою процедурою за поданням відповідних фахових установ, що проводять комплексні аналітичні дослідження в галузі макроекономіки та визначатиметься у встановленому законодавством порядку.

Коефіцієнти, що використовуються при обчисленні групового інтегрального показника фінансової безпеки та інтегрального показника економічної безпеки України, представлені в таблиці 1.4.

Таблиця 1.4

Вагові коефіцієнти для розрахунку інтегрального показника фінансової та економічної безпеки

Фінансова безпека		Економічна безпека	
Банківська безпека	0,1723	Виробнича безпека	0,1218
Безпека небанківського фінансового ринку	0,1068	Демографічна безпека	0,0913
Боргова безпека	0,1746	Енергетична безпека	0,1148
Бюджетна безпека	0,2023	Зовнішньоекономічна безпека	0,1095
Валютна безпека	0,1686	Інвестиційно-інноваційна безпека	0,1089
Грошово-кредитна безпека	0,1753	Макроекономічна безпека	0,1224
-	-	Продовольча безпека	0,1007
-	-	Соціальна безпека	0,1013
-	-	Фінансова безпека	0,1294

Джерело: Сформовано на основі [89, 90]

Інтегральний індикатор економічної безпеки України (I) в цілому розраховується за такою формулою:

$$I = \sum_m^n d_m I_m \quad (4.2)$$

де d_m - ваговий коефіцієнт, що визначає ступінь внеску показника/субіндекса m-ї сфери економічної безпеки в інтегральний індекс

економічної безпеки України; I_m - агрегований показник/субіндекс m -ї сфери економічної безпеки, де $m = (1, 2, 3 \dots 9)$ [9, 10].

Таким чином, існуюча комплексна методика обчислення показника стану економічної безпеки держави дозволяє одночасно досягти низки переваг:

- визначити ступінь впливу кожної окремої сфери господарства на загальний стан економічної безпеки держави та, за потребою, гнучко корегувати їх співвідношення одна до одної враховуючі поточні макроекономічні тенденції та умови;

- можливість своєчасно виявити негативні або потенційно загрозові тенденції у різних галузях економіки та провести комплексний аналіз проблем, що дозволяє підвищити ефективність державних заходів та поточне корегування програм та стратегій управління відвідними галузями;

- підвищення вірогідності виявлення так званих, прихованих проблем, які виникають у суміжних галузях та, згодом, здійснюють негативний вплив на інші сфери національної економіки, що призводить до непередбачуваних негативних наслідків;

- зростання можливостей щодо формування стратегічних програм розвитку окремих сфер господарства та національної економіки, шляхом динамічного аналізу та виявлення першочергових тенденцій у розвитку відповідних секторів.

В цілому, слід зазначити, що моніторинг стану економічної безпеки є обов'язковою умовою проведення сучасної політики євроінтеграції, подолання кризових явищ в економіці та соціальній сфері та забезпечення зростання національної економіки в майбутньому. Поглиблення зв'язку між вітчизняними та європейськими науково-дослідницькими, державними та аналітичними установами дозволить оптимізувати сучасні методики оцінки поточного стану фінансово-економічної безпеки України, що має стати пріоритетом державної політики в наступні роки. Важливими аспектами ефективного управління станом фінансово-економічної безпеки лишаються перспективи запровадження комплексних програм моніторингу, які мають включати не лише діагностику

сфери державних фінансово-економічних процесів, але й охоплювати приватний сектор економіки, діагностику стану інноваційного розвитку малого підприємництва, соціальну сферу та стандарти життя, тощо. Також необхідно додати, що важливим етапом розвитку цього напрямку має стати не лише запровадження ефективних моделей управління станом фінансово-економічної на найвищому рівні, але й досягнення тісної інтеграції даної системи до різних сфер державного управління задля підвищення об'єктивності та обґрунтованості управлінських рішень, що приймаються керівниками не лише державних установ, але й приватного сектору та громадських, соціальних та неприбуткових організацій так само. Зважаючи на велику кількість потенційних загроз, що впливають не лише на економічний стан держави, але й на інші сфери її діяльності, перспективним можна вважати шлях до інтеграції системи оцінки стану економічної безпеки до загальнодержавного комплексу оцінки економічної безпеки соціальних, політичних та інших процесів, що мають вплив на майбутній розвиток України як незалежної держави.

РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК НАПРЯМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

2.1. Формування та розвиток світової фінансової системи в умовах глобалізаційних зрушень.

Головною умовою функціонування світової економіки виступає глобальний фінансовий ринок, оскільки він забезпечує свободу пересування капіталів та фінансових активів у міжнародному масштабі. В умовах сучасності саме глобалізація світових фінансових ринків забезпечує фінансово-економічну стабільність країни за рахунок результативного застосування реальних інвестиційних потоків, наслідком чого є взаємозв'язок країн, що призводить до трансформації функціонування світового фінансового сектору.

Слід наголосити, що термін «глобалізація» епізодично застосовувався з кінця 60-х років та уперше був поставлений у центр концептуальних побудов у 1981 році американським соціологом Дж. Макліном, який закликав зрозуміти історичний процес посилення глобалізації соціальних відносин і дати йому пояснення. Саме в цей період починають формуватися основні термінологічні аспекти теорії глобалізації. Так, Рональдом Робертсоном, американським соціологом, у 1983 було запропоновано поняття *globality*, в 1985-му він дав докладне тлумачення терміну *globalization*, а в 1992-му виклав основи своєї концепції в спеціальному дослідженні, присвяченому особливостям розвитку глобалізаційних процесів [157, с. 15].

Глобалізація - це процес взаємодії та інтеграції серед людей, компаній, держав. Даний процес рухається міжнародною торгівлею і масштабним інвестуванням, а також в ньому постійно застосовуються інформаційні

технології. Об'єктивний зміст глобалізації складають різноманітні за походженням, сферами прояву, механізмами й наслідками процеси, що дозволяють і вимагають розглядати глобалізацію як якісно самостійну, складну систему явищ і відносин, цілісну в її системності, але внутрішньо досить суперечливу.

Суперечливість процесу глобалізація обумовила існування різноманітних точок зору щодо сутності даного явища світової економіки (таблиця 2.1).

Таблиця 2.1

Підходи щодо визначення сутності поняття «глобалізація»

Дослідники	Визначення сутності поняття «глобалізація»
1	2
Р. Робертсон, [157]	Історичний процес посилення контактів між різними частинами світу, що призводять до зростання одноманітності у житті народів планети
М. Кастельс, [154]	Постійний процес розвитку капіталістичного способу виробництва, який долаючи межі часу й простору, наприкінці 20 століття перетворює світову економіку в глобальну, з новою інфраструктурою, створюваною інформаційними й комунікаційними технологіями.
М. Інтріллігейтор, [53]	Значне розширення світової торгівлі й всіх видів обміну в міжнародній економіці при явно вираженій тенденції до все більшої відкритості, інтегрованості й відсутності границь
Дж. Сорос, [128]	Розвиток глобальних фінансових ринків, зростання могутності транснаціональних корпорацій і зростаючий вплив останніх на національні економіки
Експерти МВФ, [110]	Зростаючий ступінь інтеграції країн у всьому світі, вона обумовлена, насамперед торговельними й

	фінансовими потоками, а також рухом робочої сили й технологій через міжнародні кордони
--	--

Продовження таблиці 2.1

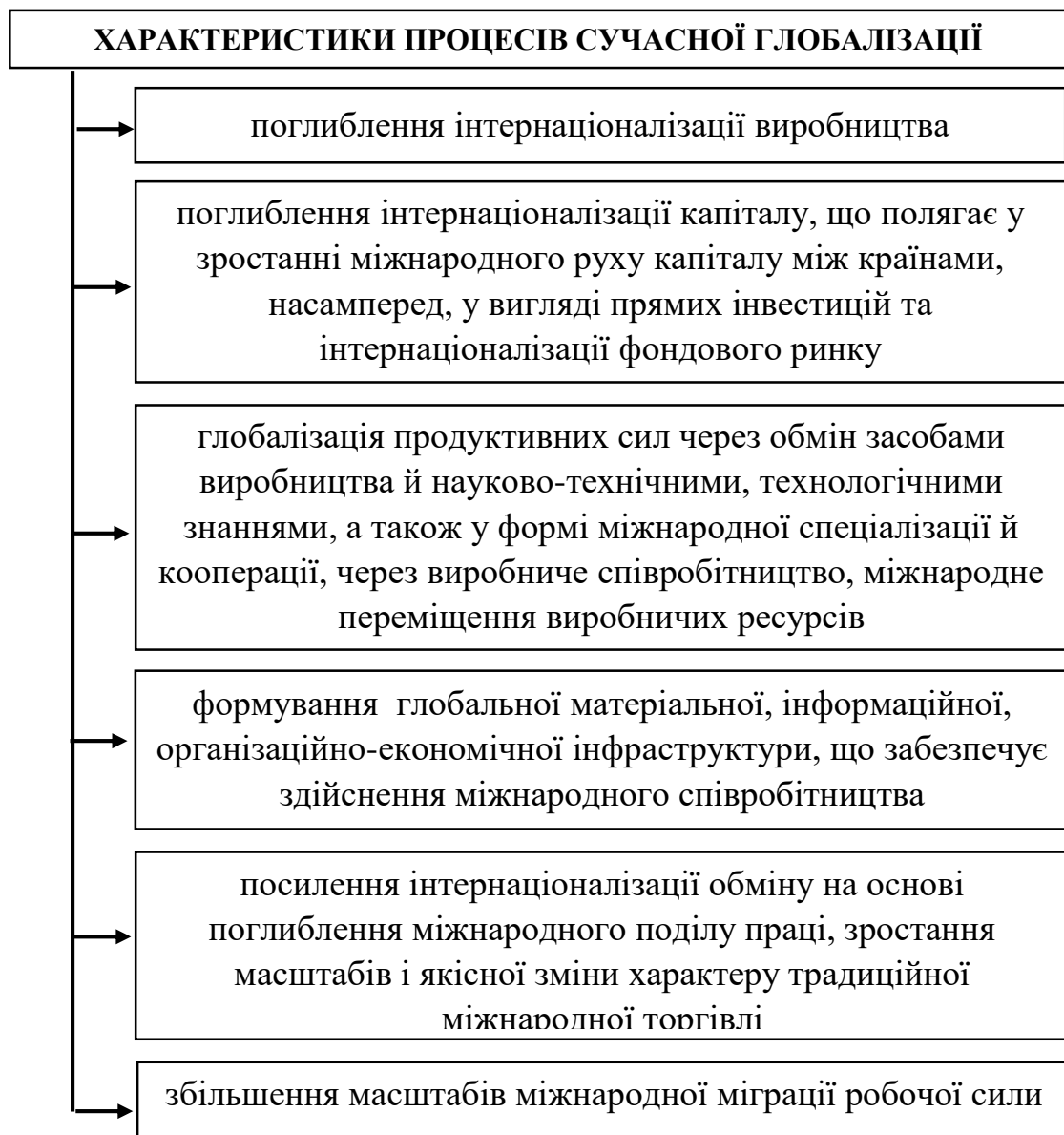
1	2
Э. Кочетов, [73]	економічна глобалізацію - процес відтворювальної трансформації національних економік і їхніх господарюючих структур, капіталу, цінних паперів, товарів, послуг, робочої сили, при якій світова економіка розглядається не просто як сума (сукупність) національних економік, фінансових, валютних, правових, інформаційних систем, а як цілісна, єдина геоекономічна (геофінансова) популяція (простір), що функціонує за своїми законами
О. Г. Білорус, [8]	В основі глобалізації лежить уніфікація й інтеграція світової економіки та її особливий синергетичний ефект. Глобальні комунікації роблять більш інтелектуальними виробництво й споживання, а також відкривають нову еру глобальної економіки, що здатна принести стрімке прискорення
А.С. Філіпенко, В.С. Будкін, А.С. Гальчинський, [136]	Глобалізація виявляється у зростанні міжнародної торгівлі й інвестицій, небаченій до цього диверсифікації світових фінансових ринків і ринків робочої сили, значному підвищенні ролі ТНК у світогосподарських процесах, загостренні глобальної конкуренції, появі систем глобального, стратегічного менеджменту

Розроблена автором на підставі джерел [7,53,73, 110,128,154,157]

Отже, глобалізація, як процес, є об'єктивною в тій мірі, в якій вона виражає потребу капіталу в розширенні, виходу його за межі національних

кордонів, необхідності інтернаціоналізації виробництва й господарської діяльності. Вона є специфічним варіантом інтернаціоналізації господарського, політичного і культурного життя людства, що орієнтована на економічну інтеграцію в глобальних масштабах та контролюється великим міжнародним капіталом з використанням державних структур найбільш розвинених країн.

Сучасна глобалізація світової економіки виражається в наступних процесах (рис.2.1.):

Розроблено автором

Починаючи з другої половини 20 століття, світ стає все більш інтегрованим, більш охопленим глобальними процесами, серед яких домінуючу роль в інтернаціоналізації світової економіки, випереджаючи темпи розвитку

світової торгівлі, починає відігравати міжнародний фінансовий капітал. Саме зустрічні потоки прямих інвестицій, диверсифікованість, розширення й інтеграція міжнародних фінансових ринків вивели світову економіку на якісно новий рівень інтернаціоналізації – глобалізацію в планетарному масштабі.

У глобалізаційному процесі міжнародна торгівля не втратила своєї ролі чинника, що сприяє поглибленню міжнародного поділу праці й посиленню взаємозалежності національних економік. Також прояв глобалізації можна спостерігати й у розширенні інтеграційних процесів, зростаючій ролі транснаціональних корпорацій. Але основною характеристикою сучасного етапу розвитку глобалізації є фінансова глобалізація.

Розвиток фінансової глобалізації мав ряд історичних етапів, обумовлених структурними змінами світового господарства в цілому (еволюція валютної системи, посилення процесів транснаціоналізації, поява нових суб'єктів світового господарства, науково-технічний прогрес. На сьогодні виділяють чотири історичних етапи фінансової глобалізації, кожний з яких має свої характерні риси й форми прояву. Так, дослідники Д. Гелд, Е Мак Грю, Д.Голдблптт, Дж. Перратон виділяють кілька етапів фінансової глобалізації: етап, пов'язаний із класичною системою золотого стандарту; етап, що визначає розвиток світових фінансів в умовах Бреттон-Вудської системи й сучасний етап. Систематизація даних етапів наведена в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Історичні форми фінансової глобалізації

	Доіндустріальна революція	Класичний Золотий стандарт	Період Бреттон-Вудса	Сучасний період
1	2	3	4	5
Екстенсивність	Середня. Довготривалі потоки цінних металів між Азією та Європою досягали американського континенту в XVI столітті.	Висока для потоків валют мірою залучення країн у торгівлю. Інститути Золотого стандарту обмежені провідними економіками аж до XX століття.	Комуністичні країни виключені зі світової монетарної системи. Фактично універсальне застосування щодо інших країн.	Фактично утверджується універсальна доля в міжнародному фінансовому і монетарному порядку.

Інтенсивність	Загалом низька, але періодично валютні потоки мають ключовий вплив на національні монетарні умови. Обмежена монетаризація національних економік.	Змінна. Дуже великі інвестиційні потоки стосовно доходів від країн - ключових інвесторів і кредиторів Міжнародні монетарні умови мають дедалі більший вплив на національні умови.	Обмежена за формою, помірний рівень потоків.	Висока. Небувалі валові потоки капіталів. Різноманітність капітальних потоків.
----------------------	--	--	--	--

Продовження таблиці 2.2

1	2	3	4	5
Швидкість	Дуже обмежена: здійснення трансакцій упродовж днів і тижнів.	Помірна або обмежена.	Зростає: починається цілодобова торгівля.	Висока: миттєва. Цілодобова торгівля.
Впливовість	Низька, з обмеженими міжнародними трансакціями й монетаризацією економіки.	Фінансові потоки часто мають центральне значення для розвитку країни - кредитора. Інституції Золотого стандарту початково мають обмежений вплив на країни-учасниці, але набувають центрального значення до Великої депресії в 1930-х роках.	Низька за формою для індустріальних країн. Більший вплив на кредитування, що обмежує країни, які розвиваються. Національний контроль капіталів. Лібералізм.	Висока: відсоткові ставки визначаються в контексті світових ринків, і монетарна політика перебуває під їхнім сильним впливом; це сильно впливає на групи в усій економіці.
Інфраструктура	Елементарна комунікація. Мінімальне регулювання.	Міжнародний телеграф створює базу для світового ринку. Певне міжнародне регулювання.	Подальше вдосконалення комунікаційної технології. Екстенсивне міжнародне регулювання.	Комунікація високого рівня і комп'ютерна технологія створюють базу для трансакцій дуже високого рівня і приватних фінансових інфраструктур. Екстенсивний і міжнародний нагляд і регулювання.
Інституціоналізація	Невелике число фінансових центрів із мережею торгівців і банків, які діють на них.	Виникнення мережі багатонаціональних банків. Золотий стандарт, інституціоналізований урядовими угодами.	Міжнародні фінанси регулює МВФ. Багатонаціональне банківництво відновлюється із зростанням євровалютного бізнесу.	Триває зростання багатонаціонального банківництва, зростає значення МВФ для бідніших країн. Регулювання через БМР та інші міжнародні угоди. Екстенсивний нагляд.
Стратифікація	Висококонцентрована. Міжнародні фінанси організовані невеликим числом центрів. Євроцентрична.	Висока: приватні фінанси організовані на обмеженому числі ринків. Стерлінг панує в міжнародних трансакціях. Євроцентрична.	Висока: приватні фінанси організовані на обмеженому числі ринків. Долар панує в міжнародних трансакціях як резервна валюта Бреттон-Вудса. Атлантикоцентрична.	Висока, але трохи більш розпорощена, ніж за часів Бреттон-Вудса. Приватні фінанси сконцентровані в Лондоні, Нью-Йорку і Токіо, але бізнес зростає повсюдно. Децентралізована. Долар залишається провідною світовою валютою, але зростає використання інших валют.

Панівний спосіб взаємодії	Конкурентний.	Імперський.	Панування держави. Кооперативний.	Зрушення в балансі влади між приватними фінансами та державою. Співпраця і конкуренція.
---------------------------	---------------	-------------	--------------------------------------	---

Джерело: [27]

Як будь-яке економічне явище, фінансова глобалізація має наслідки. До найбільш значимих варто віднести:

По-перше. У зв'язку з посиленням фінансової взаємозалежності між країнами, обумовленої розвитком ТНК, збільшенням потоків прямих іноземних інвестицій, а також зростанням позичкового капіталу, світове економічне співтовариство із сукупності країн з різним типом соціально-економічного розвитку перетворюється в цілісну економічну систему, де національні одиниці виявляються складовими елементами єдиного всесвітнього господарського організму, а їхні долі здебільшого визначаються ходом розвитку цього організму як цілого.

По-друге. Наслідки фінансової глобалізації не є однаковими для економік країн з різним рівнем розвитку. В сучасному фінансовому середовищі багаті країни багатіють, а бідні – стають ще біднішими. Це пов'язано з тим, що основний фінансовий капітал зосереджений у високорозвинених країнах, які можуть моделювати ситуації на світових фінансових ринках на свою користь. Незважаючи на те, що деякі країни, що розвиваються, вже скористалися позитивними наслідками фінансової глобалізації (Мексика, Китай, Коста-Ріка з розвитком фінансової глобалізації змогли збільшити частку своєї участі у світовому торговельному обороті й збільшити дохід на душу населення), більша частина країн, що розвиваються, так і залишилася за межею бідності, а вплив фінансової глобалізації збільшив відстань між високорозвиненими й слаборозвиненими країнами світу.

По-третє. У ході цього процесу національні й всесвітні економічні відносини, як розвинених країн, так і країн, що розвиваються, обмінюються ролями. Раніше економічно розвинені держави могли диктувати свої умови на

світовій арені, сьогодні ж роль країн, що розвиваються, помітно зростає порівняно з минулим. На цьому етапі розвитку світового господарства, у міру формування фінансових ринків поза межами країн, інших ринків, виробничо-збутових структур, всесвітні економічні відносини набувають ролі провідних, тоді як відносини всередині країни навіть у могутніх країн змушені пристосовуватися до реалій глобальної економіки.

На особливу увагу, щодо особливостей впливу фінансової глобалізації на розвиток світового господарства, заслуговує питання пов'язане з виникненням фінансових криз. Активна участь багатьох країн на світовому фінансовому ринку сприяла прискоренню темпів їх економічного зростання протягом декількох років. Але наступні фінансові кризи стали обставиною не на користь учасників, особливо постраждалими виявилися держави, що розвиваються. Ці країни не змогли одержати всіх переваг глобалізації, а до того ж їм довелося і зштовхнутися з усілякими ризиками.

Однією з проблем фінансових криз, що виникають, є їх «епідемічний» характер. Таке хвилеподібне розширення фінансових криз наприкінці 90-х років, зміни у структурі міжнародних фінансових ринків (зменшення ринків акцій і зростання ринків валюти й коротко- і довгострокових фінансових інструментів), диверсифікованість фінансових технологій, посилення інтенсивності фінансових операцій на основі сучасних інформаційних технологій вимагають пошуку більш комплексних підходів до визначення мотивів і результатів міжнародної мобільності капіталу.

Також до негативних наслідків фінансової глобалізації необхідно віднести:

- зростання зовнішньої заборгованості й виникнення боргових криз. Доступність фінансових позик на світових ринках у сукупності з неефективним використанням кредитів призвели до збільшення заборгованості перед Лондонським і Паризьким клубами;

- перевага випуску паперових фінансових документів над виробництвом реальної продукції. У даний момент вторинний ринок цінних

паперів у декілька разів випереджує вартість світового валового продукту, підриваючи глобальне фінансове середовище й світову економіку в цілому.

Характерною рисою фінансової глобалізації є фінансове домінування невеликої групи країн-донорів, їхня фактична монополія на фінансові ресурси й контроль над фінансовими потоками у світовому просторі. Під впливом глобалізації відбувається розмивання національних кордонів, здійснюється формування цілісних інтеграційних угруповань, що потребує контролю з боку наднаціональних організацій.

Внаслідок глобалізації відбувається перерозподіл ресурсів між приватними й державними секторами економіки. В результаті весь упор робиться на збільшення матеріальних благ, однак реалізація соціальних програм «сходить на ні», що може, рано чи пізно, призвести до виникнення соціального конфлікту.

Процес фінансової глобалізації складний і суперечливий. З однієї сторони, він характеризується новими можливостями для країн-учасниць, а з іншої є ризик втратити контроль над національною економікою.

Фінансова глобалізація характеризується збільшенням обсягів прямих іноземних інвестицій, проте це призводить до зростання нерівної конкуренції між країнами з різним рівнем економічного розвитку щодо залучення «якісного» капіталу.

З одного боку, під впливом фінансової глобалізації відбувається взаємопереплетення національних економік, з іншої сторони - нова фінансова архітектура більшою мірою стає більш сприйнятливою до дисбалансів світового господарства. Також, з однієї сторони, продовжує підсилюватися роль і вплив розвинених країн на розвиток світової фінансової системи, з іншої – відбувається поступовий зсув фінансової полярності в бік нових індустріальних країн.

Всі ці аспекти й підкреслюють суперечливість фінансової глобалізації, її вплив на темпи й динаміку розвитку світової економіки, особливості процесу інтеграції країн з різним рівнем економічного розвитку у світове фінансове

середовище, структурні зміни світового фінансового сектору й трансформацію світового господарства в цілому.

Фінансова глобалізація як складова загального процесу глобалізації проявляється в сукупності процесів і системних рис - міжнародної фінансової інтеграції, фінансової лібералізації, міжнародного розширення фінансових інновацій на основі інформаційних технологій, трансграничної присутності фінансових інститутів, взаємозалежності сегментів міжнародних фінансових ринків, міжнародної мобільності капіталу, глобальної трансформації світової фінансової системи.

Слід зазначити, що термін «фінансова система» в економічній літературі найчастіше порівнюють із поняттям «фінансове середовище», однак, на нашу думку, ці поняття не тотожні й вимагають суттєвого уточнення.

Під фінансовим середовищем розуміємо фінансову кон'юнктуру глобального світового господарства яка поряд з політичним та соціальним середовищем та сприйнятливо до змін зсередини, що пов'язані із становленням й розвитком світової фінансової системи.

Українська дослідниця, З. Луцишина, проводячи дослідження світового фінансового середовища, розбиває його на наступні компоненти: міжнародні фінансові ринки; фінанси міжнародних корпорацій, організацій, фірм; міжнародна банківська справа; міжнародне інвестування; віртуальний фінансовий сектор*; міжнародні фінансові організації [84, с.56].

На думку автора, в умовах науково-технічного прогресу, високих темпів розвитку телекомунікаційних мереж досить динамічно, особливо в останні роки, став розвиватися віртуальний фінансовий сектор - через систему інтернет-магазинів, інтернет-банків, віртуальних офшорних зон тощо. Автор вважає, що зневажати цим сектором, який починає розвиватися, не можна. Він не набув ще такого широкого визнання, як традиційні складові фінансового середовища (обсяги капіталу, який перерозподіляється через віртуальний фінансовий сектор, є малими у порівнянні із традиційними формами), але з кожним роком фінансові обсяги цього ринку зростають непоганими темпами.

На думку таких закордонних учених, як М. Єнга, Ф. Лисиця, Л. Мауера, П. Роуз, необхідно оперувати таким поняттям, як світові фінанси, яке охоплює такі компоненти: світове фінансове середовище, міжнародні фінансові ринки, міжнародну банківську діяльність, міжнародні фінанси корпорацій, управління портфелями цінних паперів [85, с. 123].

Світові фінанси, за думкою авторів, дають можливість зробити повний аналіз фінансової діяльності на макро- і мікрорівні. На мікрорівні особливого значення набуває детальне вивчення фінансів корпорацій, фінансових ринків, банківських операцій, управління портфелями цінних паперів. На макрорівні, уважно вивчається фінансова діяльність у контексті мінливих зовнішніх факторів.

Світові фінанси передбачають безперервність процесу міжнародних фінансових операцій та його динамічність. В останні роки міжнародні фінансові операції виступають динамічною силою, що перетворює фінансові системи окремих країн та зв'язки між фінансовими системами цих країн. Сфера світових фінансів стає важливим джерелом розробки нових фінансових методів. У свою чергу, це значно впливає на регіональні фінансові системи й сприяє інтеграції регіональних фінансових ринків.

На думку вітчизняного вченого О. І. Рогача, світове фінансове середовище необхідно аналізувати у двох площинах. [100]. В одній площині в цій глобальній фінансовій архітектурі функціонують такі основні суб'єкти, як транснаціональні корпорації і транснаціональні банки, портфельні інвестори, міжнародні офіційні позичальники (національні держави й міжнародні урядові й неурядові агенції). Саме вони опосередковують основну частину міжнародних фінансових потоків.

В іншій площині, сутність світового фінансового середовища розглядається у географічно-територіальному аспекті, так як світові фінанси охоплюють практично всі країни світового господарства: великі індустріальні країни, нові індустріальні країни, країни, що розвиваються.

Однак, на нашу думку, світове фінансове середовище необхідно розглядати, насамперед, у територіальному аспекті, на рівні фінансової взаємодії країн, з різним рівнем економічного розвитку. Саме в рамках усіх країн світу й сформувався процес, який одержав назву фінансова глобалізація та спричинив зміну світової фінансової системи.

Слід зазначити, що в економічній літературі немає єдиного підходу до визначення «світова фінансова система». Найбільш поширеним підходом, на нашу думку, є підхід який розглядає формування (глобалізацію) світової фінансової системи шляхом структуризації її найбільш вагомих інституціональних складових. Основні погляди зазначеного підходу представлено у таблиці 2.3

Таблиця 2.3.

Основні підходи до визначення сутності поняття «світова фінансова система»

Дослідники	Підходи щодо визначення сутності світова фінансова система
А.Г. Мовсесян і С.Б. Огнівцев, [95]	Світова фінансова система досліджується через призму інститутів, які беруть участь у переміщенні світових фінансових ресурсів
О. О. Моїсеєв, [96]	Світова фінансова система характеризується як розгалужена схема з великою кількістю державних та приватно-кредитних елементів, через які здійснюється координація фінансових зв'язків у світі
Н. В. Стукало, [130]	Світова фінансова система описується як сукупність взаємопов'язаних елементів, що мають однорідні ознаки
З. О. Луцишин, [83]	Світова фінансова система визначається фінансовими елементами системи якими є міжнародні фінансові ринки й механізм торгівлі конкретними фінансовими інструментами - валютою, цінними паперами,

кредитами

Розроблена автором на підставі джерел [83,95,96,130]

Ключова особливість фінансового ринку як одного із сегментів глобального ринку полягає у тому, що на ньому проводяться операції купівлі-продажу не стандартних видів товару та послуг, а фінансових послуг. Окрім того, об'єктом товарного обміну на цьому ринку виступають різноманітні фінансові активи (гроші, облигації, векселі, депозитарні розписки та інші цінні папери).

Глобалізація фінансових ринків залежить від радикальних змін ролі фінансового сектора в розвитку світового господарства, який виступає складною системою, учасники якої мають змогу забезпечити самостійний обіг фінансових активів незалежно від обсягів обігу реальних товарів.

Загальносвітові тенденції розвитку міжнародних фінансових ринків в умовах глобалізації дають можливість визначити позитивні та негативні наслідки впливу глобалізації світових фінансових ринків на світовий економічний розвиток, які наведено у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Характеристика позитивних та негативних наслідків впливу глобалізації на світові фінансові ринки

Позитивні наслідки впливу глобалізації на світові фінансові ринки	Негативні наслідки впливу глобалізації на світові фінансові ринки
1	2
➤ збільшення кількості надходження в країни інвестиційного і кредитного капіталів на вигідних умовах та за низькими відсотковими ставками;	➤ вплив фінансових ринків на політичні та економічні події в країнах світу, що впливає на загальну ситуацію на планеті;
➤ реалізацію Світовим банком кредитної програми з реабілітації фінансового сектору;	➤ виникнення розбіжностей між глобальними та орієнтованими на внутрішній ринок учасниками;
➤ зниження трансакційних витрат та підвищенні ефективності конкуренції між суб'єктами фінансового ринку;	➤ ризики нецільового використання фінансових інструментів, фінансових махінацій з боку глобальних учасників;

➤ підвищення рівня прибутковості фінансових ринків для їхніх агентів;	➤ зниження рейтинговим агентством Moody's рейтингу вітчизняних банків та фінансових компаній.
➤ стимулювання макроекономічного зростання;	➤ вплив фінансових ринків на політичні та економічні події в країнах світу, що впливає на загальну ситуацію на планеті;

Продовження таблиця 2.4

1	2
➤ зростання обсягів ринкових операцій за рахунок максимізації торгів, іншими словами, економія на масштабі та зростання ринкової активності;	➤ виникнення розбіжностей між глобальними та орієнтованими на внутрішній ринок учасниками;
➤ прискорення міждержавного трансферу технологій, інновацій та ноу-хау;	➤ ризики нецільового використання фінансових інструментів, фінансових махінацій з боку глобальних учасників;
➤ доступність фінансових продуктів для споживачів;	➤ зниження рейтинговим агентством Moody's рейтингу вітчизняних банків та фінансових компаній.
➤ ефективна співпраця з міжнародними інститутами у сфері фінансового сектору (Міжнародною організацією комісій із цінних паперів (IOSCO), Організацією економічного співробітництва та розвитку (OECD), Міжнародною фінансовою корпорацією (IFC), національними комісіями із цінних паперів).	

Отже, саме фінансова система в умовах глобалізації є головною умовою функціонування світової економіки, оскільки даний процес забезпечує свободу руху капіталів та інших фінансових об'єктів у світовому масштабі. Сьогодні глобалізація формує нові жорсткі умови розвитку світової економіки, впливає на інтернаціоналізацію виробництва, транснаціоналізацію господарської діяльності, а також формує глобальні фінансові ринки.

2.2. Оцінка стану фінансової безпеки України.

Держава є важливим економічним суб'єктом, який наділений виключними повноваженнями і має сприяти становленню громадянського суспільства в умовах ринку. Здатність держави забезпечувати соціально-економічний розвиток безпосередньо залежить від цілеспрямованої реалізації економічної політики, що містить різні складові, зокрема: фінансово-бюджетну, грошово-кредитну, інвестиційну, інноваційну, соціальну, науково-технологічну та інші. Реалізація економічної політики неможлива без належного стану фінансової безпеки, адже фінансова безпека держави - це узагальнюючий якісний стан функціонування фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, інвестиційної, митно-тарифної і фондової систем, умов, правил та інструментів їх регулювання, що забезпечують високий та належний рівень функціонування національної економічної системи та її захищеність від загроз внутрішнього та зовнішнього характеру. Отже, фінансова безпека це багаторівнева система, яка складається за рахунок низки підсистем, котрі наділені власною структурою та логікою розвитку.

Забезпечення фінансової безпеки держави базується на системі організаційних та інституційно-правових заходів впливу, спрямованих на своєчасне виявлення, попередження, нейтралізацію та ліквідацію загроз фінансовій безпеці держави. На державному рівні важливими процесами виступають наступні: регулярний моніторинг сфери фінансів та економіки в цілому, що надасть змогу вчасно виявляти та прогнозувати вірогідні внутрішні та зовнішні загрози об'єктів фінансової безпеки; розрахунок порогових, граничнодопустимих значень фінансових та соціально - економічних показників, перевищення яких може провокувати фінансову нестабільність та фінансову кризу; державний контроль щодо виявлення та попередження внутрішніх та зовнішніх загроз фінансовій безпеці.

Фінансову безпеку будь-якої держави визначають такі фактори:

- 1) рівень фінансової незалежності (при цьому велике значення має розмір зовнішньої фінансової допомоги з боку міжнародних фінансових

інституцій, економічних угруповань, урядів окремих країн, обсяг іноземних інвестицій у національну економіку);

2) характер фінансово-кредитної політики (як внутрішньої, так і зовнішньої), яку проводить держава;

3) політичний клімат у країні;

4) рівень законодавчого забезпечення функціонування фінансової сфери.

Розглядаючи фінансову безпеку держави необхідно зробити уточнення щодо її внутрішнього та зовнішнього аспектів. До зовнішнього аспекту слід віднести фінансовий суверенітет країни, незалежність фінансової системи держави від впливу фінансово-кредитних організацій і транснаціонального капіталу. Враховуючи посилення процесів фінансової глобалізації у світовому господарстві є некоректним стверджувати про абсолютну фінансову незалежність України. Отже, проблема фінансової безпеки сьогодні виходить за національні межі. Зростає рівень інтеграції та зміцнення фінансових ринків, масштаби переміщення грошового та товарного капіталу й посилюється інтенсивність його обігу.

Для оцінки рівня фінансової безпеки використовують різноманітні оціночні фінансові індикатори та показники (характеристика та аналіз яких було представлено у підрозділі у 1.4). Фінансові індикатори характеризують тенденції розвитку фінансової та грошово-кредитної системи держави з точки зору її відповідності вимогам економічної безпеки.

Індикатори фінансової безпеки – це реальні статистичні показники, які найповніше характеризують явища та процеси, що властиві фінансовій сфері. Кожен з індикаторів має своє граничне (найменше чи найбільше) значення. Основні індикатори фінансової безпеки дають змогу адекватно сприймати економічну ситуацію, а також характер економічних процесів на макrorівні і крізь призму їх відповідності національним інтересам та вимогам національної безпеки.

Розробка ефективної системи індикаторів фінансової безпеки – складна проблема, оскільки їх кількість і якість повинні бути достатніми для того, щоб

завчасно й адекватно ситуації сигналізувати про виникнення й розвиток дестабілізуючих тенденцій, одночасно не обтяжуючи систему фінансової безпеки, створену для безпомилкового й оперативного реагування на можливі загрози. Комплекс індикаторів відіграє ключову роль в аналізі стану фінансової системи та відкриває можливості корекції цього стану на основі розробки відповідних програм. Слід наголосити, що позиція більшості науковців співпадає з офіційною позицією, яка викладена в Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [23], згідно з якими в якості основних складових фінансової безпеки виділяють банківську, боргову, бюджетну, валютну, грошово-кредитну безпеку та безпеку небанківського фінансового ринку, яка включає рівень розвитку страхового та фондового ринку.

З урахуванням нормованих значень показників та їхніх вагових коефіцієнтів, які в методичних рекомендаціях визначені шляхом експертного оцінювання та не потребують додаткового розрахунку, було сформовано інтегральні показники для кожного елемента фінансової безпеки, які представлено у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Динаміка інтегральних показників складників фінансової безпеки за методикою Міністерства економічного розвитку та торгівлі України за 2012-2016 роки

Інтегральний індикатор	Роки					Відхилення			
						2014 р. від 2012 р.		2016 р. від 2014 р.	
	2012	2013	2014	2015	2016	Абс. (+/-)	Відн., %	Абс. (+/-)	Відн., %
Банківська безпека	0,446	0,479	0,288	0,139	0,129	-0,158	-35,426	-0,159	-55,208
Безпека небанківського фінансового ринку	0,394	0,369	0,338	0,224	0,213	-0,056	-14,213	-0,125	-36,982

Боргова безпека	0,200	0,136	0	0	0	-0,2	-100	-	-
Бюджетна безпека	0,464	0,402	0,410	0,400	0,423	-0,054	-11,638	+0,013	+3,171
Валютна безпека	0,586	0,664	0,271	0,252	0,268	-0,315	-53,754	-0,003	-1,107
Грошово-кредитна безпека	0,420	0,488	0,499	0,458	0,471	+0,079	+18,810	-0,028	-5,611

Джерело: Складено та розраховано авторами на основі [93,94,101]

Згідно з даними таблиці 2.5, у період 2012-2016 років значення інтегрального індикатора банківської безпеки мало тенденцію до збільшення, тобто спостерігалось підвищення рівня безпеки банківської системи з критичного у 2012 році до незадовільного у 2016 році.

Це було зумовлене зменшенням частки простроченої заборгованості за кредитами на 20% у 2014 році проти 2012 року, банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті - на 19%, частки іноземного капіталу у статутному капіталі банків - на 7,9 відсоткових пункти, зростанням частки п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи на 9,35%.

Однак у 2014 році значення інтегрального індикатора зазнало різкого зменшення на 40%, а у 2015 році порівняно з попереднім роком - на 52%. У 2016 році показник банківської безпеки становив 0,129, що є найменшим значенням за аналізований період. Причинами такого різкого зниження інтегрального показника є зростання частки простроченої заборгованості за кредитами на 64%, обсягу кредитів та депозитів в іноземній валюті – на 10,47%, зниження рентабельності банківських активів на 34% тощо.

Найвище значення інтегрального показника безпеки небанківського фінансового ринку спостерігалось у 2012 році і становило 0,3948 - «небезпечний рівень», а найнижче - у 2016 році (0,213 - «критичний рівень»). Така ситуація сформувалася за рахунок зниження рівня капіталізації лістингових компаній щодо ВВП на 84%, а також приростом частки надходжень страхових премій трьох найбільших страхових компаній у загальному обсязі надходжень страхових премій на 4,8 відсоткових пункти.

Розглядаючи інтегральний індикатор боргової безпеки, варто наголосити на тому, що його значення порівняно з іншими сферами фінансової безпеки є найнижчими, а в період 2014-2016 років взагалі дорівнюють нулю. Це зумовлено зростанням обсягу державного та гарантованого державою боргу щодо ВВП у 2016 році проти 2012 року на 147%, валового зовнішнього боргу - на 93%, зменшенням обсягу офіційних міжнародних резервів до розміру зовнішнього боргу на 61% та ін.

Натомість бюджетна безпека протягом досліджуваного періоду перебувала на «небезпечному рівні» з урахуванням незначних коливань. Так, у 2012 році значення інтегрального показника було зафіксовано на максимальному рівні 0,464, однак до кінця 2015 року відбулося його зниження на 18%. Зменшення інтегрального показника відбулося за рахунок зростання дефіциту державного бюджету щодо ВВП на 30%, рівня перерозподілу ВВП через зведений бюджет - на 1,67 відсоткових пункти, обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу щодо доходів бюджету на 72,64 відсоткових пункти. Варто відзначити поступове збільшення зазначеного показника у 2016 році проти значення аналогічного показника 2015 року на 5,75%.

Період 2012-2013 років характеризує стан валютної безпеки на незадовільному рівні, що зумовлено більш стабільним курсом гривні до іноземних валют, зменшенням частки кредитів в іноземній валюті на 16% тощо. Однак, починаючи з 2014 року її рівень безпеки знизився до критичного. Причиною цього стала девальвація національної грошової одиниці, де індекс зміни офіційного курсу гривні до долара США у 2013 році зріс з 100,02 до 183,52 у 2015 році, тобто його приріст становив 83,48%, імпорт валових міжнародних резервів України знизився на 31%, кредити в іноземній валюті зросли на 23 відсоткових пункти, рівень доларизації - на 18,5% тощо.

Грошово-кредитна безпека, як і бюджетна безпека, впродовж досліджуваного періоду перебувала на «небезпечному рівні». Цьому сприяло збільшення питомої ваги готівки поза банками в загальному обсязі грошової

маси на 8,72%, різниці між процентними ставками за кредитами та депозитами на 1,90 відсоткових пункти, зниження рівня середньозваженої облікової ставки за кредитами, наданими депозитними корпораціями (крім НБУ) в національній валюті, відносно індексу споживчих цін, частки споживчих кредитів, наданих домогосподарствам тощо.

На основі сформованих інтегральних показників кожного елемента фінансової безпеки було розраховано загальний інтегральний індикатор фінансової безпеки.

Так, у період 2012-2013 років рівень фінансової безпеки оцінювався як «небезпечний». У 2014 році значення інтегрального показника фінансової безпеки становило 0,3041, що на 0,1209 нижче, ніж 2013 у році. Станом на 2015 рік рівень фінансової безпеки України був критичним і становив 0,2517, що на 0,0524 нижче попереднього року. У 2016 році зменшення показника на 0,087 пункти засвідчило неспроможність фінансової системи протистояти негативним внутрішнім та зовнішнім факторам, тобто про послаблення фінансової безпеки всієї країни.

Крім того, для порівняння отриманих результатів проведено розрахунок рівня фінансової безпеки за методикою Національного інституту проблем міжнародної безпеки України, результати якого представлено у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Динаміка показників фінансової безпеки за методикою Національного інституту проблем міжнародної безпеки України за 2012-2016 роки

Індикатор	Порогове значення індикатора	Роки					Абс. відх. (+/-)	
		2012	2013	2014	2015	2016	2014 р. від 2012 р.	2016 р. від 2014 р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Рівень інфляції, %	5%	-0,2	0,5	24,9	43,3	12,4	+25,1	-12,5
Обсяг внутрішнього боргу, % до ВВП	Менш як 30% до ВВП	35,33	38,82	70,26	79,40	71,43	+34,93	+1,17

Обсяг зовнішнього боргу, % до ВВП	Менш як 20% до ВВП	76,60	78,30	96,05	148,99	131,3	+19,45	+35,25
Дефіцит державного бюджету, % до ВВП	1% до ВВП	3,66	4,30	4,98	2,28	2,94	+1,32	-2,04

Продовження таблиці 2.6

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Рівень монетизації, % до ВВП	30% до ВВП	54,88	62,48	61,07	50,29	51,08	+6,19	-9,99
Вартість банківських кредитів, річних %	Не більш як 10% річних	26,60	25,30	26,10	29,50	18,3	-0,5	-7,8
Міжнародні резерви (без золотих), млрд. дол. США	До 5 млрд. дол. США	22,66	18,78	6,62	12,37	14,59	-16,04	+7,97

Джерело: Складено та розраховано авторами на основі [93,94,101]

Як свідчать дані табл. 2.6, значення усіх показників протягом 2012-2016 рр. суттєво перевищують порогові значення.

Так, рівень інфляції був найвищим у 2015 році (майже у десять разів перевищив встановлене порогове значення). На основі зазначеного в рейтингу країн за рівнем інфляції Центрального розвідувального управління Україна станом на 2015 рік зайняла передостаннє 224 місце, а останнє 225 місце - Південний Судан (52,80%) [102].

Особливу увагу варто приділити індикатору обсягу зовнішнього боргу до ВВП, адже в 2015 році результативне значення цього індикатора становило 148,99% до ВВП, тоді як його порогове значення не має перевищувати 20% до ВВП. При цьому значення індикатора внутрішнього боргу є найменшим і найбільш наближеним до оптимального у 2012 році (35,33% до ВВП), а найвищим - у 2015 році (79,40% до ВВП). Тобто зазначене ще раз підтверджує критичний рівень боргової безпеки в Україні.

Проведені розрахунки також дали змогу виявити, що дефіцит державного бюджету до 2014 року мав тенденцію до зростання і майже у п'ять разів перевищив порогове значення. Проте у 2015 році його обсяг у 2,5 рази скоротився і становив 2,28% до ВВП. Однак навіть таке суттєве зниження не посприяло тому, щоб розмір дефіциту державного бюджету був оптимальним порівняно з ВВП.

Найвищий рівень монетизації протягом досліджуваного періоду було зареєстровано у 2013 році на рівні 62,48%, а найменший - у 2015 році (50,29%). Тобто в досліджуваному періоді цей показник завжди перевищував власне порогове значення, що привело до зменшення швидкості обертання грошей у державі. Варто зазначити також, що вартість банківських кредитів протягом 2012-2016 років не відповідала оптимальному значенню. Так, станом на 2015 рік значення цього показника становило 29,50%, що на 3,4 та 19,5 відсоткових пункти більше аналогічного показника 2014 року та порогового значення відповідно. Найбільший обсяг міжнародних резервів України спостерігається у 2012 році у розмірі 22,66 млрд. дол. США, а найменший у 2014 році - 6,62 млрд. дол. США, що є негативним явищем, адже максимально допустимий рівень їхнього розміру не має перевищувати 5 млрд. дол. США.

Отже, ці методичні рекомендації також підтверджують результати методики Міністерства економічного розвитку та торгівлі і переконують у тому, що рівень фінансової безпеки України є критичним. Найбільшими загрозами при цьому є збільшення зовнішнього боргу, зростання рівня доларизації, девальвація гривні, високі темпи інфляційних процесів та інше. Однак варто зауважити, що обидві методики мають певні недоліки, що знижують достовірність отриманих результатів.

Так, формування показників у методиці Міністерства економічного розвитку й торгівлі здійснювалось за принципом репрезентативності, що означає вибір серед усіх показників, які впливають на фінансову безпеку країни, найбільш вагомих, а саме показників банківської, валютної, боргової, бюджетної, грошово-кредитної безпеки та безпеки небанківського фінансового

ринку. Однак варто зауважити, що оцінка рівня фінансової безпеки без урахування індикаторів податкової безпеки є неповною. До таких показників можна віднести рівень концентрації податкових надходжень у доходах державного бюджету, рівень оподаткування на економіку країни, рівень концентрації податкових надходжень від зовнішньоторговельної діяльності у доходах державного бюджету, рівень податкового боргу платників податків, рівень податкового навантаження тощо [93].

Під час оцінювання рівня безпеки фондового ринку в цих методичних рекомендаціях використовуються лише два показники - рівень капіталізації лістингових компаній до ВВП та рівень волатильності індексу ПФТС. Отже, варто зауважити на тому, що спектр показників для надання коректної оцінки безпеки фондового ринку є досить вузький. При цьому додатковими індикаторами безпеки фондового ринку можуть бути капіталізація лістингових компаній, частка торгівлі на неорганізованому ринку в загальному обсязі торгів цінними паперами, частка облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП) у сумі державного боргу за цінними паперами, дохідність ОВДП, відношення дохідності ОВДП до темпів зростання ВВП тощо [82].

Під час дослідження бюджетної безпеки було виявлено, що показники методики в основному зосереджені лише на рівні бюджетного дефіциту та зовнішніх запозичень, які спрямовуються на обслуговування та погашення державного боргу. Водночас не було включено індикатори, що враховують обсяги доходів і видатків державного бюджету, які є основними складниками бюджетної сфери країни. Так, до них можуть належати відношення авансованих внесків із податку на прибуток та ПДВ до загальної суми доходів державного бюджету, частка видатків в іноземній валюті у загальній сумі доходів зведеного бюджету, частка видатків за захищеними статтями у сумі видатків зведеного бюджету тощо.

Ще одним недоліком зазначеної методики є те, що усі порогові значення індикаторів розраховані на основі даних провідних міжнародних організацій та досвіду функціонування економічних систем високорозвинених країн. Від так,

спираючись на Бюджетний кодекс рівень боргової безпеки є критичним, якщо його значення складе більше 60%, при цьому в методичних рекомендаціях – більше ніж 35%. Проте, Законом України «Про державний бюджет» останнє значення вважається прийнятним рівнем для відношення внутрішньої і зовнішньої заборгованості до ВВП. Тобто існує протиріччя між пороговими значеннями боргової безпеки на законодавчому та методичному рівнях [57].

На основі виокремлених недоліків варто зазначити, що основною метою методичних рекомендацій Міністерства економічного розвитку і торгівлі є визначення рівня економічної безпеки України. Тобто безпосередньою перевагою методики є те, що окрім обчислення інтегрального показника економічної безпеки, є можливість визначення рівня фінансової безпеки. При цьому варто враховувати те, що у більшості методик лише встановлені оптимальні значення кожного показника. Натомість у цій методиці чітко визначені рівні фінансової безпеки, такі як оптимальний, задовільний, незадовільний, небезпечний та критичний, що дає змогу краще проаналізувати її стан.

Розглядаючи методику Національного інституту проблем міжнародної безпеки України, варто відзначити, що головним її недоліком є те, що для визначення стану фінансової безпеки використовується невелика вибірка показників. Зазначене в кінцевому результаті формує узагальнену оцінку рівня фінансової безпеки. З позиції простоти, зручності та легкості розрахунків методика є прийнятною для застосування. Однак із позиції точності, детального аналізу усіх складників фінансової безпеки рівень доцільності її використання суттєво знижується. При цьому вагомою перевагою зазначених методичних рекомендацій є практичне застосування показників для обчислення рівня як економічної, так і фінансової безпеки іноземних країн.

Отже, досліджені методики оцінювання рівня фінансової безпеки України відрізняються як за структурою розрахунку, так і за вибіркою показників. Однак, розглянувши їхні переваги і недоліки, можна дійти висновку, що практичне застосування для здійснення оцінки стану фінансової безпеки є

спірним. Адже, з одного боку, ефективне та стабільне функціонування фінансової системи є пріоритетним завданням фінансової безпеки, а з іншого - основною ціллю двох методів є визначення рівня саме економічної безпеки, що є ширшим поняттям і включає в себе фінансову безпеку.

Безпека	<ul style="list-style-type: none"> ✓ активізувати роботу в напрямі зміцнення власної капітальної бази банками; ✓ розробити заходи щодо запобігання відтоку депозитів фізичних осіб, відновити довіру населення щодо розміщення коштів на довгостроковій основі; ✓ зменшити ставки за кредитними ресурсами, наближаючи їх до рівня європейських країн; ✓ зменшити присутність іноземного капіталу в банківській системі України та ін.
Безпека	<ul style="list-style-type: none"> ✓ проведення оптимальної податкової політики в контексті зростання загального обсягу бюджетних доходів; ✓ рівномірне поєднання внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування бюджетного дефіциту; ✓ удосконалення інструментів залучення до інвестиційної сфери особистих заощаджень приватного сектору та доходів населення країни.
Безпека	<ul style="list-style-type: none"> ✓ підвищити рівень золотовалютних резервів; ✓ використання позикових коштів міжнародних організацій на стимулювання економічного розвитку країни, а не погашення боргів уряду; ✓ зменшити негативне сальдо торговельного балансу України.
Безпека	<ul style="list-style-type: none"> ✓ установлення НБУ «плаваючого» валютного курсу національної валюти з метою припинення девальваційних процесів; ✓ спрямування кредитних ресурсів МВФ не на «штучну» підтримку гривні, а на структурні інвестиційні зрушення та реформування економіки, суворий контроль доцільності використання таких коштів; ✓ зменшення питомої ваги готівкових коштів у загальному обсязі грошової маси, що сприятиме зменшенню рівня тонізації економіки; ✓ збалансування грошового й товарного ринків, тобто зниження рівня інфляції.

рис. 2.1. Основні напрями зміцнення фінансової безпеки України [власна розробка автора]

Таким чином, підвищення рівня фінансової безпеки держави потребує системних дій, які мають містити в собі механізми у сфері бюджетної та монетарної політики, фондового ринку, а також у сфері регулювання корпоративного сектору економіки тощо.

Основні напрями зміцнення фінансової безпеки України (рис.2.1). Відповідно до вище зазначеного, реалії сьогодення диктують необхідність радикальних зрушень у напрямі нових якісних змін фінансової безпеки держави в умовах глобалізації. Найбільші загрози фінансової безпеки України криються у сфері зовнішньої заборгованості, високій вартості банківських кредитів, значному рівні доларизації економіки, зростанні тіньового її сектору, зміні податкового законодавства, стрімких інфляційних процесах.

Необхідно переглянути урядовий курс і провести реформи в бюджетній, борговій, валютній, грошово-кредитній, зовнішньоекономічній сферах; розробити та впровадити ефективну систему фінансового контролю; створити умови для збільшення реальних грошових доходів населення; запровадити чіткий порядок у процесі одержання та відшкодування кредитів для господарських суб'єктів усіх форм власності.

Уряд повинен зупинити глобальні відтоки капіталу, функціонування тіньового сектора та ліквідувати державний борг та дефіцит, вживши кардинальні заходи щодо стабілізації фінансової системи і зміцнення фінансової безпеки. Реалізація цих заходів підвищить рівень економіки України за умови повної підтримки на законодавчому, виконавчому і владному рівнях.

2.3. Вплив та наслідки фінансової складової на фінансово-економічну безпеку України

Слід наголосити, що фінансова безпека держави в значній мірі залежить від інвестиційного клімату, тобто сукупності політичних, правових, економічних та соціальних умов, що забезпечують інвестиційну діяльність вітчизняних та іноземних інвесторів.

Тому держава об'єктивно потребує активізації інвестиційного процесу, його спрямування на забезпечення потенціалу позитивних економічних та соціальних змін в умовах загострення соціально-економічних суперечностей, виникнення руйнівних загроз здатності до економічного розвитку та підтримки економічного суверенітету держави, тобто включення національної економіки в світову економічну систему зумовлює необхідність здійснення аналізу інвестиційної складової економічної безпеки в контексті розвитку міжнародної інвестиційної діяльності.

Сучасний стан соціально-економічного розвитку України вказує на гостру необхідність впровадження дієздатного механізму фінансово-економічної безпеки, та виділення в його структурі визначальних факторів, які б мали спроможність здійснити інтегральний вплив на всі сфери економічного життя в умовах ринкового становлення. Цим вимогам, на нашу думку, повністю відповідає інвестиційний складова економічної безпеки.

Спрямування сучасного інвестиційного процесу на реалізацію національних економічних інтересів – це важлива умова подальшого розвитку виробничої і соціальної сфер, гармонійного і активного включення України в загальносвітові і загальноєвропейські інтеграційні процеси. Тому, зростає актуальність досліджень соціально-економічної ролі та сутнісних характеристик інвестування, як рушійної сили встановлення та підтримки стану безпеки.

Залучення іноземних інвестицій може служити могутнім засобом реформування всього відтворювального комплексу держави, підвищення його науково-технологічного рівня, вдосконалення системи соціально-економічних

відносин, забезпечення економічного зростання. Однак реалізація цих цілей вимагає наявності сприятливих економічних, правових, соціальних, політичних і культурних умов всередині країни. Внаслідок тенденцій кризового розвитку всіх сфер суспільно-економічного життя, економіка України виявляється не здатній в повній мірі скористатися перевагами залучення іноземних інвестицій. Можна стверджувати, що темпи і обсяги іноземного інвестування не відповідають потребам національної економіки у зовнішніх капіталах. Про це, зокрема, свідчить різноспрямованість темпів зростання ВВП України та зміни темпів зростання іноземного капіталу в загальному обсязі капітальних вкладень, як це наведено на рис. 2.2.

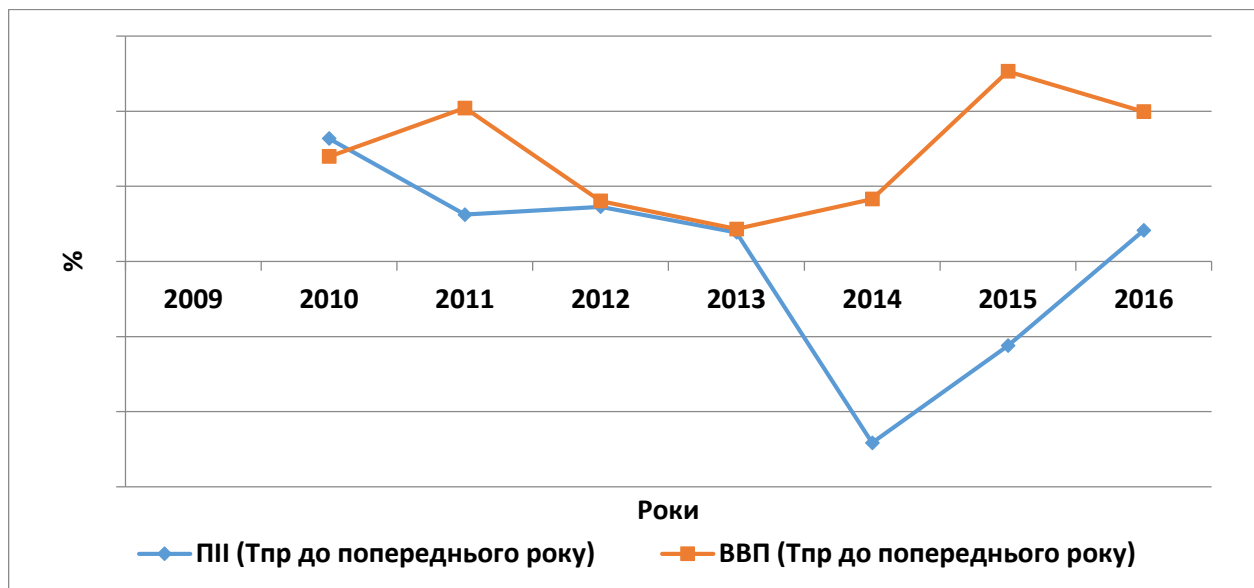

Рис. 2.2. Динаміка зміни ВВП та іноземних інвестицій в Україну.

Джерело: Розраховано авторами на основі [35]

Однак, незважаючи на зазначену тенденцію щодо відсутності можливості використання в повному обсязі залучених ПІІ, на сьогодні Україна використовує всі доступні канали зовнішнього фінансування економіки: прямі і портфельні інвестиції, офіційну допомогу розвитку, кредити (МВФ, Світового банку, ЄБРР, державні під гарантію Кабінету Міністрів, приватні). Слід зазначити, що в Україні переважають прямі інвестиції, за даними Мінстату України, за станом на 01.01.17 р. в українській економіці працює понад 38 млрд. дол. США прямих іноземних інвестицій [36].

В цілому, загальний обсяг прямих іноземних інвестицій, внесених в Україну, на 1 січня 2017р. становив, понад 37,7 млрд. дол. США (37655,5 млн. дол. США), що на 4,2% менше обсягів інвестицій на початок 2016 року (динаміка залучення ПІ в економіку України представлена на рис. 2.3) та складає 886 дол. США у розрахунку на одну особу населення¹.

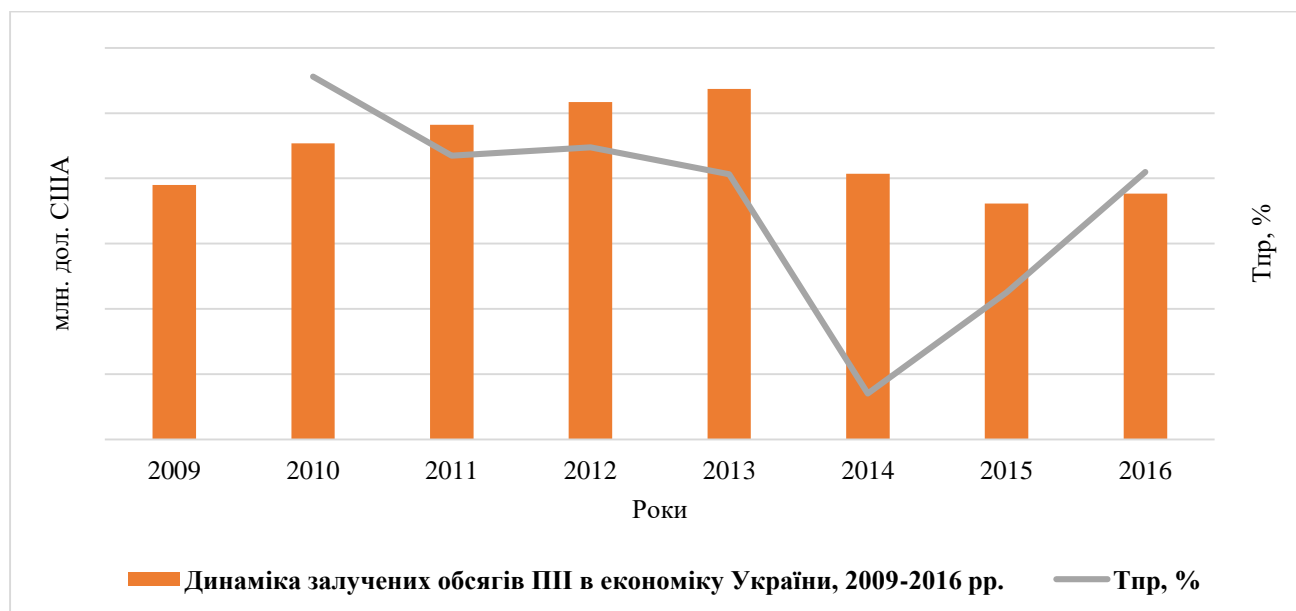

Рис. 2.3. Динаміка залучення ПІ в економіку України, 2009-2016 рр.

Джерело: Розраховано авторами на основі [35]

У 2016 році також спостерігається зростання обсягів залучення прямих іноземних інвестицій у економіку України, зазначений показник є вперше позитивним за останні 3 роки. Однак, незважаючи на деяке покращення, цілому динаміка залучення ПІ в економіку України залишається не рівномірною, що обумовлено досить складною економічною та політичною ситуацією в Україні.

На основі розрахункових показників (таблиця 2.6) були визначені наступні тенденції імпорту ПІ. За останні 8 років, щорічний імпорт ПІ в економіку України склав 44063,15 млн. дол. США; при цьому середній абсолютний приріст свідчить про щорічне зниження ПІ на 191,06 млн. дол. США – від’ємність зазначеного показника обумовлена значним ускладненням політичної та економічною ситуацією яка спостерігається в останні роки, але у

¹ Обсяги ПІ представлені без врахування АР Крим; Без урахування частини зони проведення антитерористичної операції.

2016 році відбулося де-яке покращення, що обумовлено зростанням довіри інвесторів щодо майбутнього розвитку України. Середній темп росту склав 109,89%, стосовно абсолютного значення одного проценту приросту імпорту прямих іноземних інвестицій, то в середнім, щорічно він складав 449,79 млн. дол. США. Наведені результати є свідомством досить нестабільної динаміки щодо формування інвестиційної привабливості України, що потребує більш значної уваги з боку Уряду та додаткових мір щодо поліпшення інвестиційного клімату України під впливом зовнішнього політичного та економічного середовища.

Таблиця 2.6

Показники динаміки прямих іноземних інвестицій в економіку України

Роки	Y	Абсол. Приріст		Темп росту		Темп приросту		Абсолютне значення 1% приросту ланцюговий
		Ланцюговий	Базисний	Ланцюговий	Базисний	Ланцюговий	Базисний	
		$Y_t - Y_{t-1}$	$Y_t - Y_0$	Тр	Тр	Тпр	Тпр	
2009	38992,9	-	-	-	-	-	-	-
2010	45370,0	6377,1	45366,1	116,4	1173697,6	16,4	1173597,6	389,9
2011	48197,6	2827,6	48193,7	106,2	1246846,1	6,2	1246746,1	453,7
2012	51705,3	3507,7	51701,4	107,3	1337588,5	7,3	1337488,5	482,0
2013	53704,0	1998,7	53700,1	103,9	1389293,8	3,9	1389193,8	517,1
2014	40725,4	-12978,6	40721,5	75,8	1053544,3	-24,2	1053444,3	537,0
2015	36154,5	-4570,9	36150,6	88,8	935297,6	-11,2	935197,6	407,3
2016	37655,5	1501,0	37651,6	104,2	974127,6	4,2	974027,6	361,5
	352505,2							3148,5

Джерело: Розраховано авторами на основі [35]

У зв'язку з останніми економічними подіями на території України стан інвестиційного клімату є вкрай несприятливим. Аналізуючи дане питання, можна відзначити, що несприятливий інвестиційний клімат та недосконала система законодавства є суттєвими проблемами залучення інвестицій в Україну. Також актуальними проблемами є обмеження і недостовірність інформації про інвестиційний об'єкт, суперечливість інтересів інвесторів і національної економіки.

Міжнародну інвестиційну діяльність Україна здійснює з 77 країнами – партнерами. До основних країн - інвесторів, на які припадає майже 78% загального обсягу надходжень інвестицій, належать: Кіпр – 9691,6 млн дол., Нідерланди – 5753,9 млн. дол., Російська Федерація – 4349,8 млн. дол., Велика Британія – 2046,3 млн. дол., Німеччина – 1606,6 млн. дол. США. Географічний розподіл ПІІ в економіку України представлено на рисунку 2.4.

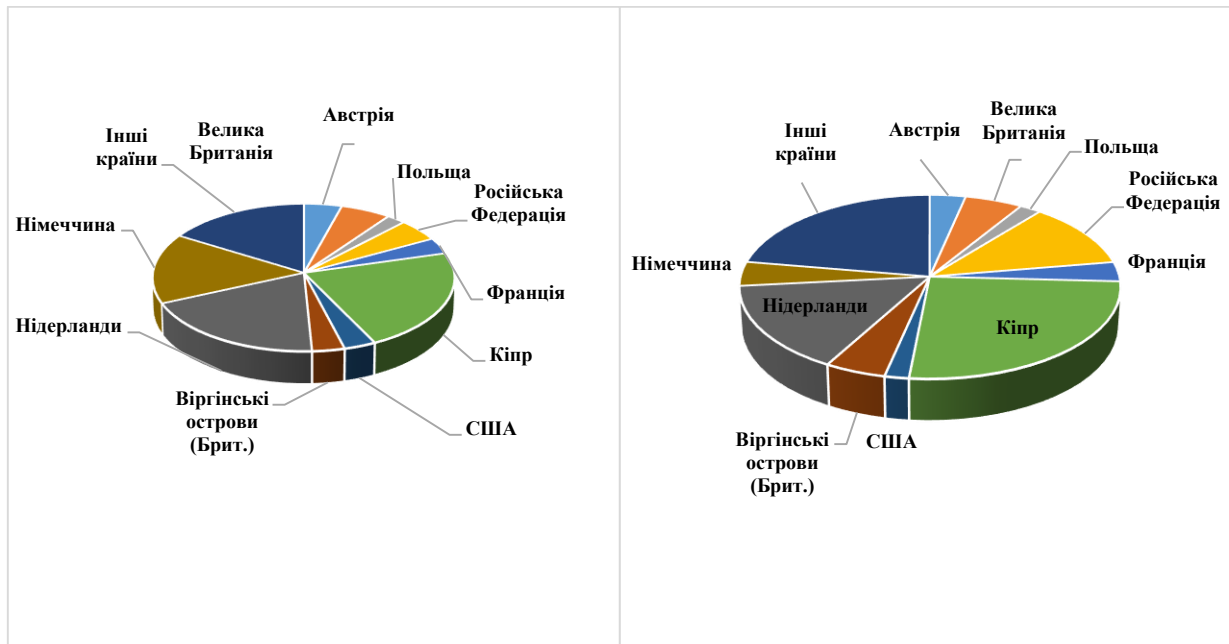

Рис. 2.4. Географічна структура залучених ПІІ в економіку України, 2009/2016 рр.

Джерело: Розраховано авторами на основі [35]

Зміни в географічній структурі залучення ПІІ відбуваються кожного року і задля визначення наявності зазначеної тенденції, за допомогою коефіцієнта Гатьєва здійснимо розрахунок інтенсивності структурних змін у географічній структурі за 2009-2016 роки.

$$K_r = \sqrt{\frac{\sum (d_1 - d_0)^2}{\sum (d_1^2 + d_0^2)}}, \quad (2.1), \text{ де}$$

d_1 – частка кожної країни у загальному обсязі у 2009р. (базисний рік)

d_0 – частка кожної країни у загальному обсязі у 2016р. (поточний рік)

Розрахункові дані для коефіцієнту Гатьєва наведено у таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Розрахункові дані для коефіцієнту Гатьєва

Країни	2009	2016	d ₀	d ₁	d ₀ ²	d ₁ ²	(d ₁ -d ₀) ²
1	2	3	4	5	6	7	8
Австрія	1674,7	1272,8	4,29	3,38	18,45	11,43	0,84

Продовження таблиці 2.7

1	2	3	4	5	6	7	8
Велика Британія	2234,1	2046,3	5,73	5,43	32,83	29,53	0,09
Польща	847,0	760,4	2,17	2,02	4,72	4,08	0,02
Російська Федерація	1900,2	4349,8	4,87	11,55	23,75	133,44	44,60
Франція	1381,1	1294,3	3,54	3,44	12,55	11,81	0,01
Кіпр	8603,1	9691,6	22,06	25,74	486,79	662,42	13,50
США	1260,0	698,8	3,23	1,86	10,44	3,44	1,89
Віргінські острови (Брит.)	1283,6	1766,5	3,29	4,69	10,84	22,01	1,96
Нідерланди	7461,3	5753,9	19,14	15,28	366,15	233,49	14,86
Німеччина	6009,6	1606,6	15,41	4,27	237,53	18,20	124,22
Інші країни	6338,2	8414,5	16,25	22,35	264,22	499,34	37,10
	38992,9	37655,5	100,00	100,00	1468,25	1629,20	239,09

Джерело: Розраховано авторами на основі [35]

$K_T=0,28$, таким чином спостерігаються відносні структурні зміни в географічній структурі залучаємих ПІІ. Це обумовлено цільовою спрямованістю об'єктів інвестуємих коштів.

Порівняно з 2009 роком, значно втратили свої позиції США та Німеччина, яка хоч і залишається одним з провідних інвесторів, за останні 8 років скоротила обсяги ПІІ в економіку України на 73,3%, що також обумовлено досить нестабільною економічною та політичною ситуацією в Україні, а також з особливостями внутрішньою та зовнішньою політикою ЄС. Традиційними інвесторами в економіку України залишаються Нідерланди, що обумовлено стійкими коопераційними зв'язками та Кіпр (у порівнянні з 2009 роком, їх частка зросла на 16,7%). Відносно обсягів ПІІ з Кіпру, то низька фахівців вважають, що це активи українських підприємств, проведені через

систему офшорів. Значними інвестором в економіку України також залишається Російська Федерація.

Аналізуючи структуру ПІІ за об'єктом інвестування, слід наголосити, що традиційно інвестиційними привабливими в Україні є промисловість, фінансовий сектор, операції з нерухомістю. Структура прямих іноземних інвестицій в економіку України за видами економічної діяльності наведена на рисунку 2.5.

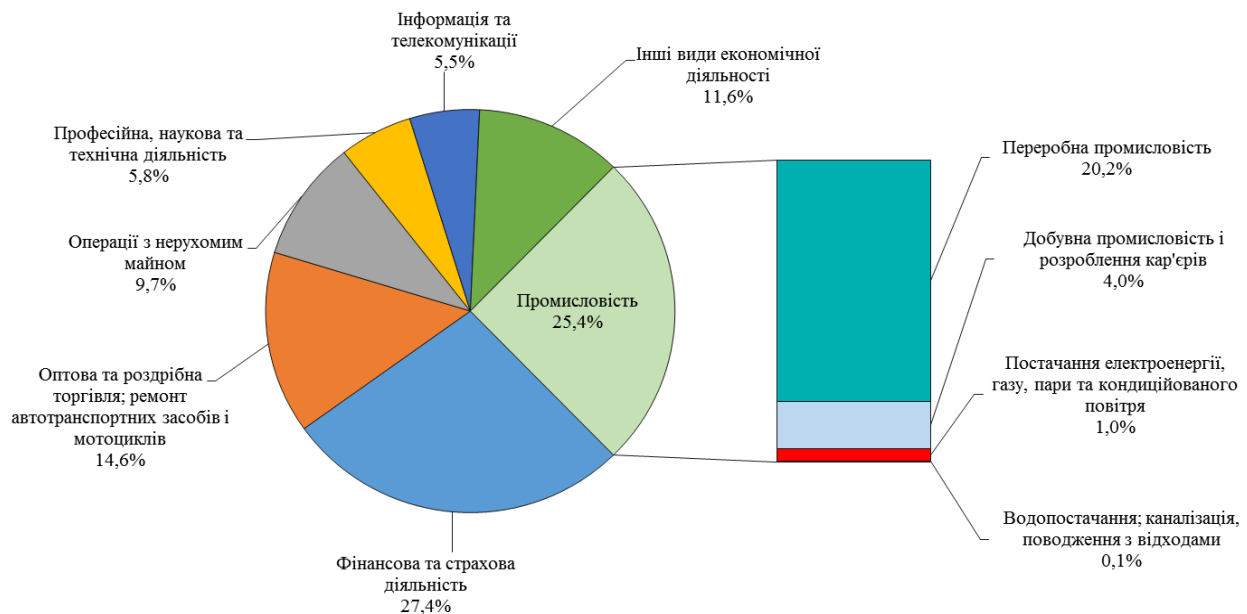

Рис. 2.5. Структура прямих іноземних інвестицій в Україну за видами економічної діяльності на 01. 01. 2017р.

Джерело: Розраховано авторами на основі [35]

Таким чином, на основі проведеного дослідження, необхідно зазначити о суттєвому впливі іноземних інвестицій на розвиток української економіки. В Україні іноземних інвесторів приваблюють вигідне географічне положення країни, велика чисельність населення і його високий рівень освіти кваліфікована робоча сила, значний промисловий і сільськогосподарський потенціал, велика кількість корисних копалин. Від цих чинників прямо або побічно залежить фінансове благополуччя багатьох українських компаній та соціальне економічне становище країни в цілому.

У той же час, аналіз залучення іноземних інвестицій в економіку України свідчить, що інвестиційна активність є досить відносною, тому необхідна

активна державна політика щодо залучення іноземних інвестицій, стабілізація інвестиційного законодавства, створення сприятливого інвестиційного клімату, поліпшення регіональних та галузевих пріоритетів щодо залучення іноземних інвестицій. Активізація зарубіжної діяльності українських інвесторів сприяє становленню найбільш конкурентноспроможних економік, які в свою чергою є важливим підґрунтям для забезпечення економічної безпеки.

Таким чином, інтеграція України до світового економічного і фінансового простору актуалізує проблему забезпечення економічної безпеки держави за умови присутності на міжнародному інвестиційному ринку і розширенням впливу ПІІ на розвиток найважливіших секторів української економіки.

Обсяги ПІІ надзвичайно чутливі до змін економічної ситуації, тому необхідно підвищувати ступень формування адаптивності інвестиційного простору України до зовнішніх і внутрішніх факторів. Необхідно також створювати систему надійного регіонального інвестиційного простору, як передумови формування економічної безпеки країни на регіональному рівні.

Відповідно до зазначених умов, економіка українських регіонів характеризується досить нерівномірним розподілом прямих іноземних інвестицій, як це наведено у таблиці В Додатку В. Згідно наочних даних представлених у таблиці Додатку В, найбільший відсоток ПІІ у 2016 році доводиться на м. Київ (57,0%), стосовно розподілу ПІІ за регіональною спрямованістю, то найбільший відсоток залучених ПІІ доводиться на Дніпропетровську область (9,2%), що обумовлено значним інвестиційними потенціалом зазначеного регіону. Також до найбільш інвестиційнопривабливих регіонів необхідно віднести Донецьку область (4,3%), Харківську (4,3%), Київську (4,0%), Одеську та Львівську області – 3,5 та 2,9%, відповідно.

Слід наголосити, що важливим та проблемним аспектом щодо розвитку регіональної інвестиційної привабливості залишається питання відносно нерівномірності обсягу залучаємих інвестицій. Так, задля визначення нерівномірності розподілу ПІІ в економіку регіонів України скористаємося скористаємось статистичним методом групування. Представлена сукупність

елементів (регіонів України) є досить нерівномірною, здебільшого за рахунок структурного елемента - м. Києва, на який припадає майже 60% ПІ. Отже, оскільки цей елемент значно відрізняється від інших не будемо його враховувати при групуванні.

Оптимальна кількість груп, що може бути утворена визначається за формулою Стерджеса:

$$n = 1 + 3,32 \lg N \tag{2.1}$$

де n – кількість груп, N – обсяг сукупності

Застосування цієї формули доцільно при значній кількості одиниць сукупності. При обсягу сукупності 20-25 одиниць, кількість груп рекомендується приймати $n \leq 4$.

Отже, виділені регіони України за обсягами прямих іноземних інвестицій доцільно поєднати у 4 груп з нерівними інтервалами. Величина нерівного інтервалу визначається за формулою:

$$h_1 = \frac{x_{\max} - x_{\min}}{\sum i(1 + 2 + 3 + 4)} \dots\dots\dots \tag{2.2}$$

$$h_2 = h_1 * 2; \dots h_4 = h_1 * 4.$$

h – величина інтервалу груп країн за рівнем конкурентоспроможності;

X max – максимальний рівень конкурентоспроможності;

X min – мінімальний рівень конкурентоспроможності.

Результати проведеного групування наведені в таблиці 2.8

Таблиця 2.8

Групування регіонів України за обсягами ПІ

№	Групи регіонів за розміром ПІ, млн. дол. США	Регіони України (області)	Число регіонів	Сумарний обсяг ПІ (млн. дол.)
1	2	3	4	5

1	48,5 - 391,78	Чернівецька, Кіровоградська, Чернігівська, Миколаївська, Вінницька, Херсонська, Тернопільська, Житомирська, Хмельницька, Черкаська, Сумська, Рівненська, Волинська, Закарпатська, Полтавська, Луганська, Івано-Франківська, Запорізька	18	26981,3
2	391,78 - 1078,34	-	-	-
3	1078,34 - 2108,18	Донецька, Київська, Львівська, Одеська, Харківська	5	7192,9

Продовження таблиці 2.8

1	2	3	4	5
4	2108,18 – 3481,3	Дніпропетровська	1	3481,3
	Разом		24	

Джерело: Розраховано авторами на основі [35]

Результати групування свідчать, що за обсягами ПШ має місто значна диференціація регіонів України, яка є досить неоднозначною. Якщо на основі результатів групування розрахувати відносні структурні показники, то можна зробити висновок про досить значну нерівномірність розподілу регіонів України за обсягами ПШ (див. табл.2.9).

Таблиця 2.9

Розподіл регіонів України за обсягами ПШ

Групи регіонів за обсягами ПШ, млн. дол.	Частка групи регіонів в загальній кількості регіонів, %	Частка групи регіонів в загальному обсязі ПШ, %
48,5 - 391,78	75,0	71,7
391,78 - 1078,34	-	-
1078,34 - 2108,18	20,8	19,1
2108,18 – 3481,3	4,2	9,2
Разом	100	100

Джерело: Розраховано авторами на основі [35]

Так, лише на 1 регіон, який складає 4,2% від загальної кількості регіонів, припадає більше 9% сумарного обсягу ПШ, тоді як перша група регіонів, в яку входить 75% від загальної кількості регіонів, мають можливість залучати тільки

71,7% сумарного обсягу ПШ. На регіони третьої групи, частка яких складає 20,8% від загальної кількості регіонів, припадає 19,1% сумарного обсягу ПШ. Для кількісної оцінки ступеня нерівномірності розподілу регіонів за обсягами ПШ розрахуємо відповідні показники: коефіцієнти локалізації, коефіцієнт концентрації.

Оцінка нерівномірності розподілу прямих іноземних інвестицій на регіональному рівні, тобто між окремими складовими сукупності (регіонами) ґрунтується на порівнянні часток двох розподілів – за кількістю елементів сукупності d_j (регіонів) та за обсягом значень ознаки D_j (обсягом ПШ). Якщо розподіл значень ознаки рівномірний, то $d_j = D_j$. Відхилення часток свідчить про певну нерівномірність розподілу, яка вимірюється коефіцієнтами:

$$1) \text{ локалізації } L_j = \frac{D_j}{d_j} * 100 \quad (2.3)$$

$$2) \text{ концентрації } K = \frac{1}{2} \sum |D_j - d_j| \quad (2.4)$$

Коефіцієнт локалізації розраховується для кожної складової сукупності. За рівномірного розподілу всі значення коефіцієнтів локалізації дорівнюють «1». У випадку концентрації значень ознаки у певні й складовій сукупності $L_j > 1$, і навпаки. Коефіцієнт концентрації є узагальнюючою характеристикою відхилення розподілу від рівномірного. Значення його коливаються у межах від 0 до 1. У рівномірному розподілі $K=0$. Чим помітніша концентрація, тим більше значення K відхиляється від 0. Розрахунок вище зазначених коефіцієнтів наведений у таблиці 2.10.

Таблиця 2.10

Розрахунок коефіцієнтів нерівномірності розподілу

Групи регіонів за обсягами ПШ	d_j	D_j	L_j	$ D_j - d_j $
48,5 - 391,78	75,0	71,7	104,6	3,3
391,78 - 1078,34	-	-	-	-
1078,34 - 2108,18	20,8	19,1	91,8	1,7

2108,18 – 3481,3	4,2	9,2	219	5,0
К				5,0

Джерело: Розраховано авторами на основі [35]

Як свідчать проведені розрахунки, коефіцієнти локалізації не дорівнюють одиниці, отже розподіл регіонів є нерівномірним та можна стверджувати, що в регіонах четвертої груп простежується найбільша локалізація ПП. Коефіцієнт концентрації дорівнює 5,0% та свідчить, про відносну концентрацію ПП у певних регіонах. Зазначена тенденція вимагає значних змін в формуванні інвестиційної політики регіону.

Найважливішими початковими пунктами регіональної інвестиційної політики є прогнозування платоспроможного попиту і його регіонального розподілу, вивчення регіональних інвестиційних ринків, оцінка інвестиційних можливостей регіонів, стимулювання розвитку власного інвестиційного потенціалу регіонів для вирішення найважливіших інвестиційних проблем їх розвитку. Однією з головних умов реалізації регіональної інвестиційної політики є забезпечення єдності інвестиційного простору країни, що визначається спільністю грошової, податкової, бюджетно-фінансової систем, скоординованим розвитком основних фінансово-інвестиційних інституційних структур і суб'єктів господарювання.

Слід відзначити, що регіональна інвестиційна політика повинна бути в основі формування інвестиційної політики країни, як наслідок це посилить інвестиційну складову економічної безпеки як на регіональну рівні, так і країни в цілому. Тобто інвестиційна регіональна складова визначає стартові умови для формування економічної безпеки на регіональному та державному рівнях, з одного боку, і є її результатом - з іншого, тому система економічної безпеки регіону повинна бути орієнтована на забезпечення економічної незалежності, стабільність і стійкість, здатність до саморозвитку і прогресу.

РОЗДІЛ 3. УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

3.1. Регіональний аспект забезпечення національної безпеки/

Суспільно-політичні події в Україні за останні роки призвели до значних змін у соціально-економічному розвитку регіонів і громад, що зумовило необхідність чіткого окреслення напрямів подальших змін державної регіональної політики з метою зміцнення фінансово-економічної безпеки України. Скорочення обсягів виробництва, призупинення реалізації інвестиційних проектів, наростання кризових явищ в економічній сфері і, поряд з тим, започаткування децентралізації влади, законодавче унормування основоположних засад державної регіональної політики, зростання самостійності громад у формуванні перспектив розвитку – ці та інші характерні риси сучасного розвитку України є підставою для ретельного аналізу і розроблення низки пропозицій щодо використання позитивного потенціалу запроваджуваних змін та забезпечення належного рівня безпеки економічного розвитку регіонів держави.

Неоднорідність території за різними ознаками або дуже великий обсяг території з точки зору певної мети вивчення, або практичної діяльності визначають необхідність її ділення на частини – регіони, які представляють

собою певну територіальну одиницю, що відрізняється серед інших такого ж рівня специфічними рисами (географічними, геологічними, економічними, етнографічними тощо) та має певну цілісність, взаємопов'язаність елементів, які її формують.

Термін «регіон» – латинського походження (від кореню «regio»), в перекладі означає країна, край, область. В сучасних наукових джерелах під поняття «регіон» підводяться різноманітні просторові системи дуже різних масштабних порядків – від групи держав до невеликих за площею адміністративно-територіальних одиниць і навіть їх частин. Адже цим терміном сьогодні позначають й територіально-адміністративні одиниці окремих держав, й окремі історико-етнографічні територіальні комплекси, й широкі міждержавні територіальні масиви, які відрізняються певною спільністю своєї історичної долі, своєрідним національно-етнічним складом, культурно-конфесійними чи політичними ознаками.

Подібність регіону і національної економіки визначає можливості застосування для регіону макроекономічних теорій (неокласичних, неокейнсіанських та ін.), особливо тих, які ставлять в основу виробничі фактори, виробництво, зайнятість, доходи. Дослідження генезису сутності та змісту регіону як економічної категорії дозволив виявити типологію ознак (характеристик), які йому притаманні (рис. 3.1).

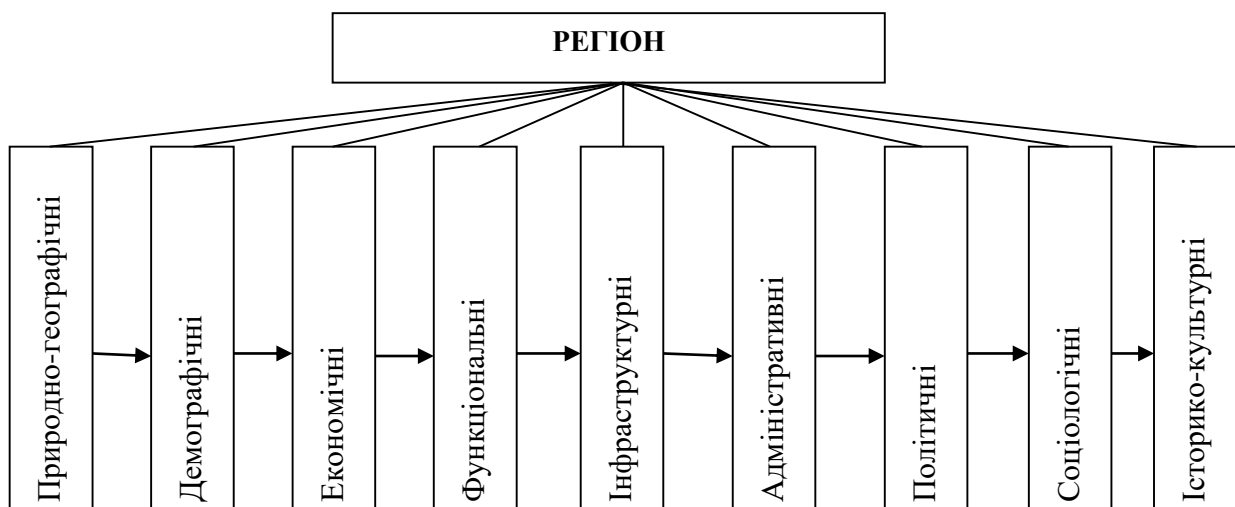

Рис. 3.1. Типологія ознак поняття «регіон».

Джерело: Складено авторами на основі [99, 115, 120]

Отже, на нашу думку, простежується наступна типологія характеристик при визначенні поняття «регіон» (див. рис. 3.1): природно-географічні; демографічні; економічні, функціональні; інфраструктурні; адміністративні; політичні; соціологічні; історично-культурні.

Економічна ознака характеризується спільністю народногосподарських завдань, особливістю виробництва, власними регіональними умовами відтворення валового суспільного продукту, станом основних фондів, формуванням доходів населення та товарним забезпеченням, джерелами капіталовкладень та витратами на утримання невиробничої сфери, спеціалізованістю господарства, його комплексністю, тісністю внутрішньорайонних й міжрайонних економічних зв'язків, відносною повнотою та замкненістю виробничих циклів.

В результаті дослідження різноманітних підходів до визначення поняття «регіон», узагальнення та систематизації його ознак, пропонується розуміти це поняття наступним чином: регіон – це територіально-цілісна частина країни, яка відрізняється своєрідністю природного середовища, що зумовлює тип та структуру економіки, яка характеризується своєрідним співвідношенням різних галузей господарства, глибокими та різноманітними зв'язками між ними, закінченим циклом відтворення, спільними рисами історичного розвитку, виробничими навиками, соціально-культурними традиціями населення, функціональними особливостями (спеціалізацією), яка виділена за сукупністю цих ознак в адміністративну одиницю та являє собою підсистему соціально-економічного комплексу країни. Саме такий підхід в тлумаченні поняття «регіон» репрезентує його як цілісність, суперечливу єдність загального, особливого і одиночного, визначає його місце і роль серед інших регіонів, а також принципові напрямки руху.

Фінансово-економічна безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства й держави від зовнішніх і внутрішніх загроз. Життєво важливими інтересами вважається сукупність потреб, задоволення

яких забезпечує існування і можливість прогресивного розвитку особи, суспільства і держави. За своєю природою фінансово-економічна безпека держави є комплексною системою, що охоплює всі галузі господарства і всі аспекти життя держави та її населення. Природно, що фінансово-економічна безпека держави має враховувати фінансові й економічні інтереси кожного її громадянина та груп населення і поєднувати їх із загальнодержавними інтересами. При цьому пріоритет надається тому рівню безпеки, який у певний час є найважливішим. Тож треба визначити різні рівні, якими є значення «порогу відчутності змін».

Загальнодержавний рівень фінансово-економічної безпеки визначається рівнем розвитку регіональних систем, а процес гарантування фінансово-економічної безпеки держави реалізовується на основі врахування і дотримання безпеки територіальних складників. Причини загроз економічній безпеці держави мають регіональний характер, тому дослідження регіонального аспекту фінансово-економічної безпеки дає змогу визначити ключові фактори впливу на розвиток регіонів України.

Сутність поняття фінансово-економічної безпеки регіонів, з точки зору різних наукових підходів розглянуто у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Підходи до визначення субкатегорії «фінансово-економічна безпека регіонів»

Автор	Сутність визначення	Конкретизація основних положень підходу	Структуризація категорії
1	2	3	4
В.І. Криленко [75]	здатність регіональної економіки функціонувати в режимі розширеного відтворення (як стійкого економічного зростання) і максимально забезпечувати прийнятні умови життя та розвитку особистості для більшості населення; спроможність економіки протистояти дестабілізуючій дії соціально-економічних чинників, і не створювати загрози для інших елементів регіону та зовнішнього середовища.	Здатність регіональної економіки до: – стійкого економічного зростання; – забезпечення прийнятних умов життя та розвитку соціуму.	Ідентифікує соціальну безпеку як складову економічної, тим самим ототожнюючи її із соціально-економічною безпекою регіону.
Н.Д. Найденов В.В. Криворотов, А.В. Калина [74]	діапазон рівнів економічних і соціальних показників, у межах яких регіон протягом довготривалого періоду стійко розвивається; комплекс заходів, що спрямовані на стійкий, постійний розвиток та вдосконалення економіки	Здатність регіональної економіки (через ефективну протидію ризикам) до: – сталого, стійкого	Звертають увагу на соціальну безпеку як на субкатегорію, взаємопов'язану із економічною

	регіону, що включає протидію зовнішнім та внутрішнім загрозам (через взаємодію виробничої, соціальної та природної сфери).	розвитку, – постійного оновлення та вдосконалення.	безпекою регіону.
--	--	---	-------------------

Продовження таблиці 3.1

1	2	3	4
В.Х. Цуканов О.Л. Резніков [116]	<ul style="list-style-type: none"> - сукупність умов та факторів, що забезпечують незалежність національної економіки у цілому, її сталість, стійкість та здатність до постійного оновлення і вдосконалення (через взаємодію виробничої, соціальної та природної сфери); - сукупність поточного стану, умов і факторів, які характеризують стабільність, стійкість та поступовість розвитку економіки регіону (через взаємодію виробничої, соціальної та інших сфер). 	Здатність регіональної економіки (через ефективну протидію ризикам) до: <ul style="list-style-type: none"> - сталого, стійкого розвитку, - постійного оновлення та вдосконалення. 	Звертають увагу на соціальну безпеку як на субкатегорію, взаємопов'язану із економічною безпекою регіону.
Я. Жаліло [50]	спроможність національної економіки до розширеного самовідтворення з метою збалансованого задоволення потреб населення країни, протистояння дестабілізуючому впливу внутрішніх і зовнішніх чинників, забезпечення конкурентоспроможності у світовій системі господарювання.	Сукупність від'ємних властивостей регіональної економіки, з точки зору здатності забезпечити прогресивний розвиток усіх її складових.	Звертають увагу на соціальну безпеку як на складову економічної безпеки регіону.
А.Б. Чімітова, Е.А. Микульчинова [150]	характеристика складових національного господарського комплексу, з точки зору його здатності до прогресивного розвитку на шляху стійкого зростання добробуту всіх прошарків населення, в умовах соціальної та економічної сталості, ефективної міжнародної співпраці (спрямованої на ефективне вирішення внутрішніх і зовнішніх проблем, що створюють загрози для життєздатності інтересів суспільства).	Сукупність від'ємних властивостей регіональної економіки, з точки зору здатності забезпечити прогресивний розвиток усіх її складових.	Звертають увагу на соціальну безпеку як на складову економічної безпеки регіону.

Джерело: Складено автором на основі [50, 74, 75, 116, 150]

На підставі морфологічної оцінки поняття «фінансово-економічна безпека регіону» (табл. 3.1), можна зробити висновок, що це – забезпечення незалежності від впливу внутрішніх і зовнішніх факторів, гарантування безпечного режиму роботи об'єктів управління для створення умов стійкого економічного зростання і умов для повноцінного життя населення. Фінансово-економічна безпека розвитку регіону характеризується раціональним використанням ресурсного, фінансового, виробничого та інноваційного потенціалу; захищеністю від дестабілізуючих чинників; міцністю зв'язків між елементами регіональної економіки; збалансованістю міжрегіональних та зовнішньоекономічних відносин. Регіон при цьому розглядається як умовно замкнена соціо-еколого-економічна система і, водночас, як елемент

макросистеми. Основними характеристиками фінансово-економічної безпеки регіону вважаються:

- стійкість до екзогенних та ендогенних загроз;
- здатність регіональної економічної системи до самовідтворення чи саморозвитку;
- відносна фінансово-економічна самодостатність;
- міцність зв'язків між елементами регіональної економіки;
- здатність до використання конкурентних переваг;
- відповідність рівня інвестиційної, інноваційної, фінансової, ресурсної, енергетичної та продовольчої безпеки регіону нормативному рівню;
- збалансованість міжрегіональних і зовнішньоекономічних відносин.

Стійкість до екзогенних та ендогенних загроз розуміється як здатність до протистояння дестабілізуючим чинникам внутрішнього та зовнішнього походження за допомогою необхідних інститутів безпеки, резервів, запасів, правових та організаційно-економічних механізмів захисту інтересів населення і господарюючих суб'єктів, у т.ч. від раптової дії непередбачуваних і важкопрогнозованих загроз.

Здатність регіональної економічної системи до самовідтворення чи саморозвитку передбачає здатність регіону, діючи в напрямі зміцнення фінансово-економічної безпеки країни, забезпечувати відтворювальні процеси, задовольняти потреби населення, дотримуватися концепції сталого розвитку регіональної системи.

Відносна фінансово-економічна самодостатність передбачає, що регіон у межах своєї компетенції має бути самостійним під час вибору стратегії використання ресурсів регіону, розвитку промисловості, сільського господарства, сфери послуг, регіональної інфраструктури, використання нерухомості, розвитку освіти й науки. Регіон як суб'єкт економічної безпеки може започаткувати законодавчі ініціативи у сфері забезпечення економічної безпеки, формувати повноцінну систему фінансово-економічної безпеки регіону.

Міцність зв'язків між елементами регіональної економіки є головним чинником налагодження коопераційних ланцюгів і формування корпоративно-коопераційного каркасу регіональної економіки, зменшення транзакційних витрат і ціни вітчизняної продукції, формування системи партнерства між органами управління регіональною економікою та господарюючими суб'єктами на території регіону.

Здатність до використання конкурентних переваг задля утримання конкурентоспроможності економіки регіону на вітчизняних і світових ринках має забезпечуватися способом реалізації інноваційної парадигми розвитку економіки, формування та ефективного функціонування регіональної інноваційної системи, розвитку науки й освіти за сучасними напрямками науково-технічного прогресу.

Фінансово-економічна безпека регіону має забезпечуватися комплексно за усіма її складниками: інвестиційним, інноваційним, фінансовим, ресурсним, енергетичним і продовольчим. При цьому необхідно попереджувати можливі конфлікти між регіонами з приводу розподілу наявних у країні ресурсів.

Необхідність кооперування регіонів між собою, відкритість економіки та реалізація прав регіонів і господарюючих суб'єктів на зовнішні економічні відносини зумовлює потребу у формуванні збалансованих міжрегіональних та зовнішньоекономічних відносин, у т.ч. у межах транскордонних економічних зв'язків і єврорегіонів.

Таким чином, під фінансово-економічною безпекою регіону розуміється сукупність поточного стану, умов, факторів, що характеризують стабільність і поступальний розвиток економіки регіону, органічно інтегрованої в економіку країни як відносно самостійна структура. На рівні муніципального утворення економічна безпека передбачає підтримання стабільного розвитку провідних підприємств, що попереджає негативний вплив на умови життя місцевого населення.

Фінансово-економічна безпека розвитку регіонів має забезпечуватися в рамках регіональної політики шляхом зменшення територіальних

диспропорцій; удосконалення міжрегіональних та міжбюджетних відносин; узгодження підприємницьких, регіональних та державних інтересів в процесі розміщення виробництва та інвестицій; формування регіональних інноваційних систем, формування кластерів, розвитку транскордонного співробітництва регіонів.

Надійне забезпечення фінансово-економічної безпеки регіону можливе тільки тоді, коли враховуються інтереси всіх учасників процесу регіонального розвитку – підприємств, галузей, міст, районів, селищ тощо. Складовими фінансово-економічної безпеки на регіональному рівні є:

- виробнича, яка характеризується наявністю ресурсної бази, умовами, що забезпечують інтеграційні процеси, сформованістю системи відтворення з урахування спеціалізації регіону;
- фінансова, що характеризується стійкістю фінансової та регіональної бюджетної системи, здатністю забезпечити соціально-економічну стабільність і розвиток регіону;
- науково-технічна – характеризується динамікою впровадження результатів НТП у соціально-економічну сферу, рівнем модернізації виробництва, кваліфікацією та чисельністю персоналу, зайнятого в наукових дослідженнях і розробках;
- соціально-демографічна – характеризується рівнем соціальної диференціації суспільства; рівнем бідності; доступністю освіти, культури, медичного обслуговування, житла, послуг зв'язку; галузевою регіональною спеціалізацією; зміною потреби у фахівцях відповідної кваліфікації; рівнем безробіття,.
- громадська – характеризується відсутністю криміналізації суспільства, тіньової економіки, корупції тощо;
- продовольча – характеризується рівнем забезпеченості регіону продовольством, якістю продуктів харчування;
- екологічна – характеризується станом захищеності природних об'єктів, життя й здоров'я людини, її майна та діяльності суб'єктів

господарювання від екологічних загроз, де всі складові природного оточення є оптимальними для нормального функціонування і розвитку регіону; рівнем дотримання допустимих норм забруднення довкілля, у витратах на ліквідацію наслідків техногенних катастроф.

Таким чином, метою забезпечення фінансово-економічної безпеки регіону є захист регіональних економічних та фінансових інтересів.

Об'єктом регіональної фінансово-економічної безпеки є територія регіону, виробнича і соціальна інфраструктури даної території.

Традиційно, внутрішня структура фінансово-економічної безпеки регіону, як правило, відображається через три найважливіші блоки:

1) фінансово-економічна незалежність, яка носить відносний характер через економіко-політичну залежність регіону від центру та взаємопов'язаність різних регіональних економік (за таких умов економічна незалежність регіону свідчить про можливість контролю регіональної влади за регіональними ресурсами; досягнення такого рівня виробництва, ефективності і якості продукції, що забезпечує її конкурентоспроможність та дозволяє на рівних умовах брати участь в міжрегіональній та міжнародній торгівлі, коопераційних зв'язках й обміні науково-технічними досягненнями);

2) стабільність та стійкість регіональної економіки (що припускають захист власності всіх форм; створення надійних гарантій та сприятливих умов для підприємництва; стримування чинників, спроможних дестабілізувати ситуацію, таких як боротьба з кримінальними структурами в економіці, недопущення серйозних розривів у розподілі доходів тощо);

3) здатність до саморозвитку і прогресу (створення сприятливого клімату для інвестицій та інновацій, постійна модернізація і розширення виробництва, підвищення професійного рівня працівників тощо).

Структура формування фінансово-економічної безпеки регіонів повинна представляти собою комплекс економічних, фінансових, екологічних, правових, геополітичних та інших умов, які покликані забезпечувати:

- захист життєво важливих інтересів країни та її територій щодо ресурсного потенціалу;
- передумови для збереження регіональних структур в умовах потенційної кризи та майбутнього розвитку;
- конкурентоспроможність регіонів на внутрішніх та світових ринках і стійкість фінансового становища країни;
- створення внутрішнього і зовнішнього захисту від дестабілізуючих впливів;
- забезпечення умов для сталого та нормального відтворення суспільних соціально-економічних процесів.

Принципи забезпечення економічної безпеки розвитку регіону розглянуто на рисунку 3.2.

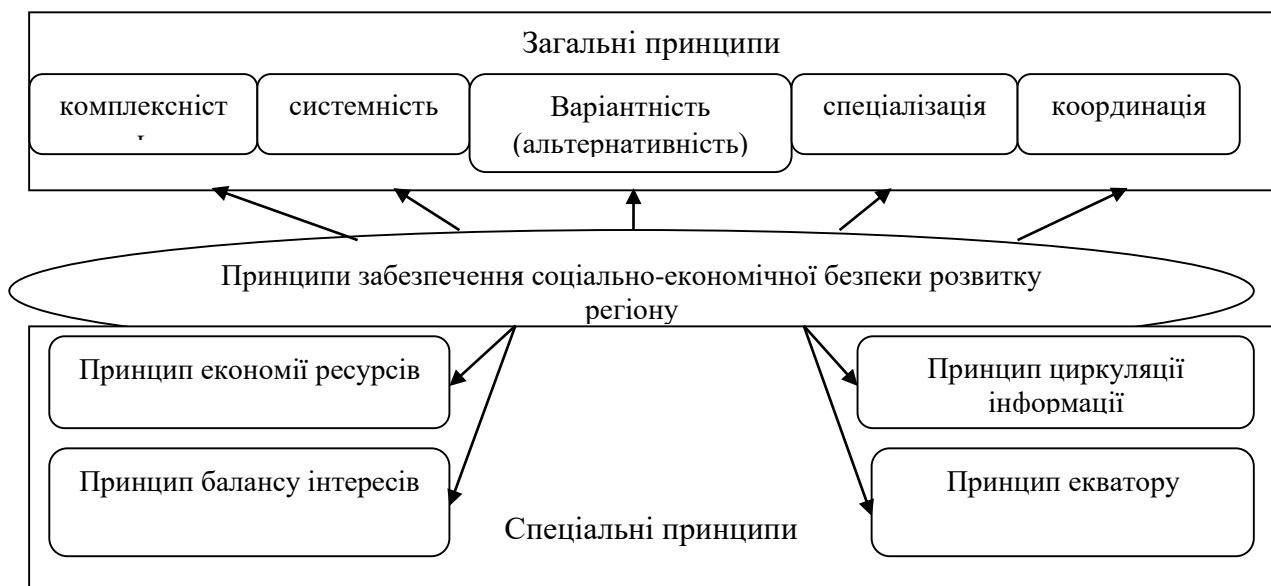

Рис. 3.2. Принципи забезпечення соціально-економічної безпеки регіону

Джерело: Складено авторами на основі [123, 150]

На думку багатьох науковців для забезпечення фінансово-економічної безпеки регіону необхідно дотримуватися об'єктивно існуючих загальних принципів (рис. 3.2), серед яких:

- комплексність, тобто необхідність аналізу всіх сторін об'єкта дослідження;
- системність – врахування як внутрішніх взаємозв'язків і

взаємозалежностей, так і зовнішніх факторів з позицій розгляду об'єкта дослідження як елемента економічного простору більш високого рівня;

- варіантність (альтернативність), або виявлення й обґрунтування декількох варіантів забезпечення фінансово-економічної безпеки. З одного боку, це розрахунок траєкторії соціально-економічного розвитку, з іншого, – варіативність інвестування, взаємодії з партнерами при зміні ринкової кон'юнктури;

- спеціалізація – дозволяє регіональній владі зосередитися на вирішенні невеликого числа завдань і тим самим забезпечити ефективніший розподіл ресурсів;

- координація (узгодження) зв'язків і стосунків усіх елементів фінансово-економічної безпеки регіону. Координація потрібна для того, щоб складові елементи в умовах спеціалізації не дублювали один одного а виконували взаємодоповнюючі ролі.

На стан фінансово-економічної безпеки регіону впливають багато факторів із різнополярним вектором дії, тобто вони перешкоджають або сприяють забезпеченню безпеки. Отже, необхідність управління регіональною фінансово-економічною безпекою обумовлена потребою недопущення переростання чинників у загрозу безпеки, запобігання кризовим ситуаціям, гарантія стабільного рівня об'єкту безпеки, мінімізації можливих економічних збитків. Державне забезпечення фінансово-економічної безпеки регіонів повинно передбачати:

- класифікацію дестабілізуючих чинників безпеки і контроль над ними;
- ідентифікацію загрози внаслідок втрати контролю над чинником;
- розробку та виконання заходів щодо подолання загроз.

За процесним підходом, управління фінансово-економічною безпекою регіону – безперервна взаємозв'язана послідовність дій (функцій управління), спрямованих на забезпечення економічної безпеки. До основних функцій управління фінансово-економічною безпекою відносяться формування цілей

розвитку об'єкту управління та розробку стратегії їх досягнення (програми дій). Слід відрізнити наступні типи стратегій забезпечення фінансово-економічної безпеки, зокрема такі, що спрямовані на: недопущення перетворення чинників дестабілізації в загрозу безпеки; припинення дії вже існуючих загроз; відновлення безпечного стану об'єктів (компенсацію збитків). Перший та другий тип стратегій орієнтовані на попередження загроз і протидію (їм віддається перевага), остання – на компенсацію діями та відповідними механізмами збитків об'єктам економічної безпеки.

Підвищення фінансово-економічної безпеки регіону залежить від міри державної підтримки й розробки державних програм регіонально розвитку, а також від розміщення державних замовлень на поставку продукції для потреб усієї країни. Особливу роль відіграє паритетна участь центру у великих регіональних інвестиційних проектах з урахуванням різних форм забезпечення пільгами й у створенні сприятливого клімату для розвитку економічного середовища в регіоні. Тому з метою ефективного управління фінансово-економічною безпекою регіонів, кожна держава розробляє регіональну політику.

Регіональна політика держави – це:

- сфера діяльності держави щодо управління політичним, економічним та соціальним розвитком окремих територій країни, виходячи із загальнодержавних інтересів;
- соціально-економічна політика окремих регіонів, спрямована на реалізацію певних цілей і завдань, виходячи із внутрішніх потреб і наявних ресурсів.

Оптимальне поєднання цих двох аспектів забезпечує раціональну регіональну фінансово-економічну політику держави (див. рис. 3.3).

Сутністю державної регіональної фінансово-економічної політики є сукупність організаційно-правових та фінансово-економічних заходів, спрямованих на поточні цілі держави та ефективний розвиток регіонів, раціональне використання ресурсів, створення сприятливих умов

життєдіяльності людей, забезпечення екологічної безпеки довкілля тощо (рис.3.3).

Рис. 3.3. Державна регіональна фінансово-економічна політика

Джерело: Складено авторами на основі [50]

Стратегічні економічні цілі регіональної політики держави передбачають забезпечення комплексного, збалансованого розвитку регіонів на основі реалізації їх потенціалу, зменшення соціально-економічної диференціації, прискорення ринкового реформування. Все це реалізується через комплекс завдань фінансово-економічної регіональної політики держави:

- зміцнення основ української державності;
- пошук оптимальної моделі державного та територіального устрою;
- забезпечення фінансово-економічної самодостатності областей через узгодження загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів і економічних пріоритетів;
- активна участь регіонів і органів місцевого самоврядування в управлінні державою та самостійне вирішення проблем у межах своєї компетенції.

Мистецтво управління регіональною економікою та забезпечення фінансово-економічної безпеки регіону полягає у здатності гармонізувати приватні, локальні і державні інтереси, налагодити міцні економічні зв'язки

між регіонами держави та створити мотиваційні механізми їх ефективної взаємодії з метою забезпечення цілісності національної економіки.

3.2. Аналіз управління фінансово-економічною безпекою розвитку регіонів України.

Регіональна політика держави передбачає поступове вирівнювання наявних відмінностей між економічними й соціальними рівнями розвитку окремих регіонів з огляду на їх історичні, демографічні, природно-ресурсні та економічні особливості і спрямовується на підтримку внутрішньо регіональної та міжрегіональної збалансованості соціально-економічного розвитку і суттєве поліпшення екологічного стану регіонів.

Для розробки національної стратегії регіонального розвитку України, об'єктивної оцінки її реалізації потрібна організація всебічного моніторингу та аналізу розвитку економіки та суспільства для визначення системи внутрішніх і зовнішніх чинників, що впливають на стан фінансово-економічної безпеки та мають можливість трансформуватись у загрозу безпеці. Завданням системи моніторингу стану фінансово-економічної безпеки є періодичний збір, обробка й аналіз інформації; оцінка та прогнозування соціально-економічної ситуації; передача об'єктивної і достовірної інформації про стан об'єктів безпеки та можливі його відхилення до органів управління. Дані моніторингу є підґрунтям для ефективної реалізації стратегії забезпечення фінансово-економічної безпеки через прийняття відповідних рішень і дій щодо регулювання найважливіших економічних процесів для підтримки стану економіки на безпечному рівні. Функції, завдання моніторингу та інформаційної підтримки органів влади покладено на інформаційно-аналітичні центри при регіональних адміністраціях. Саме завдяки постійному моніторингу стану фінансово-економічної безпеки регіону система управління здатна гнучко реагувати на економічні, соціальні та

політичні умови як зовнішнього, так і внутрішнього характеру, які постійно змінюються.

Управління регіональною економічною безпекою в Україні здійснюють суб'єкти управління соціально-економічним розвитком регіонів. Їх перелік та завдання представлені в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Суб'єкти управління фінансово-економічною безпекою регіонів в Україні

Суб'єкти управління фінансово-економічною безпекою	Завдання суб'єктів управління фінансово-економічною безпекою
Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади	З метою запобігання загрозам фінансово-економічній безпеці регіонів України: – визначення основних напрямів внутрішньої політики та створення нормативно-правового поля регіонального розвитку; – спрямування процесів комплексного соціально-економічного розвитку регіонів; – моделювання інструментів та механізмів регіонального розвитку.
Місцеві органи виконавчої влади	Задіяння інструментів та механізмів регіонального розвитку, визначених державою, на місцевому рівні з метою запобігання загрозам економічній безпеці регіонів України та розв'язання найбільш актуальних проблем економічного і соціального розвитку.
Органи місцевого самоврядування	Задіяння інструментів та механізмів регіонального розвитку на місцевому рівні, ґрунтуючись на місцевій ініціативі й з урахуванням інтересів територіальних громад.

Джерело: Складено авторами на основі [56, 121]

Склад і структура регіональних органів державного управління фінансово-економічною безпекою та місцевого самоврядування в Україні регулюються Конституцією України, Законами України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про місцеві державні адміністрації» та іншими нормативно-правовими документами.

До складу центральних органів державного управління фінансово-економічною безпекою регіонів входять Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, міністерства, державні комітети, інші органи.

Президент України є главою держави, гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України і додержання Конституції України.

Верховна Рада України – єдиний орган законодавчої влади України. Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади. До системи центральних органів виконавчої влади України входять міністерства, державні комітети та інші центральні органи виконавчої влади.

Одним з механізмів реалізації фінансово-економічної політики регіонів України та забезпечення їх фінансово-економічної безпеки розвитку є нормативно-правове забезпечення. Важливим кроком у цьому напрямі стало прийняття Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів», що визначає правові, економічні та організаційні засади реалізації державної регіональної політики щодо стимулювання розвитку регіонів та подолання їх депресивності. Згідно із Законом організаційне забезпечення державного стимулювання розвитку регіонів здійснюється відповідно до основ державної регіональної політики, державних програм економічного і соціального розвитку України, законів про Державний бюджет України, загальнодержавних програм, інших законів та актів законодавства України, а також регіональних програм економічного і соціального розвитку [111]. На виконання зазначеного Закону Кабінетом Міністрів України прийнято діючу на цей час Постанову «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» за № 385 від 06.08.2014 р., яка визначає цілі державної регіональної політики та основні завдання центральних та місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, а також передбачає узгодженість державної регіональної політики з іншими державними політиками, які спрямовані на територіальний розвиток [107]. Розроблення Стратегії здійснено з урахуванням змін, які відбулися в розвитку регіонів України за останні роки,

що характеризуються:

поступовим підвищенням рівня концентрації економічної активності як на загальнодержавному (зосередження основних ресурсів розвитку в м. Києві, де виробляється майже 20% валового внутрішнього продукту країни, акумулюється 50% усіх прямих іноземних інвестицій, збільшується чисельність населення за рахунок міграції з інших регіонів, майже 75% працівників, зайнятих переважно у сфері послуг, мають вищу освіту), так і на регіональному рівні (концентрація економічної діяльності в обласних центрах та прилеглих районах, у більшості яких зосереджується понад 60% обсягів виконаних будівельних робіт, інвестицій та виробництва);

нерівномірністю розвитку територій, зростанням міжрегіональних соціально-економічних диспропорцій, значною диференціацією розвитку районів та міст, у частині яких (більш як 30%) тривалий час спостерігається одночасне зниження рівня фінансово-економічної активності та зменшення чисельності населення.

На виконання Указу Президента України від 20 вересня 2019 р. № 713 та відповідно до Закону України «Про засади державної регіональної політики» Міністерством розвитку громад та територій України разом з іншими зацікавленими органами здійснюється підготовка проекту Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, наголошується, що в її основі знаходиться людина, її потреби та можливості для розвитку.

Економічний аналіз показників регіонального розвитку та моніторинг соціально-економічного стану регіонів дозволяє своєчасно виявити проблеми, впровадити механізми їх подолання та розробити напрями розвитку регіонів України на засадах підтримки їх фінансово-економічної безпеки. Сучасний стан економічного розвитку регіонів України здійснено на напрямками: економічна ефективність, фінансова самодостатність, інвестиційно-інноваційний розвиток та зовнішньоекономічна співпраця, розвиток малого і середнього підприємництва.

Згідно офіційних даних на 01.10.2018 рік, загальна кількість

адміністративно-територіальних одиниць в Україні становить: АР Крим, 24 області, м. Київ та м. Севастополь, у складі яких нараховується 490 районів, 461 місто (з них 187 – міста спеціального статусу, республіканського, обласного значення), 108 районів у містах, 883 селища міського типу, 28131 сільський населений пункт [35]. У березні 2014 р. українська влада втратила контроль над окупованими Російською Федерацією АР Крим та м. Севастополем, влітку – над частиною Донецької та Луганської областей.

Одним з основних індикаторів стану економіки регіону є показник валового регіонального продукту, який допомагає охопити всі особливості регіональної структури виробництва, а рівень валового регіонального продукту в розрахунку на одну особу населення дає можливість виділити найбільш продуктивні регіони України. Динаміка валового регіонального продукту України за останні десять років представлена на рис. 4.4.

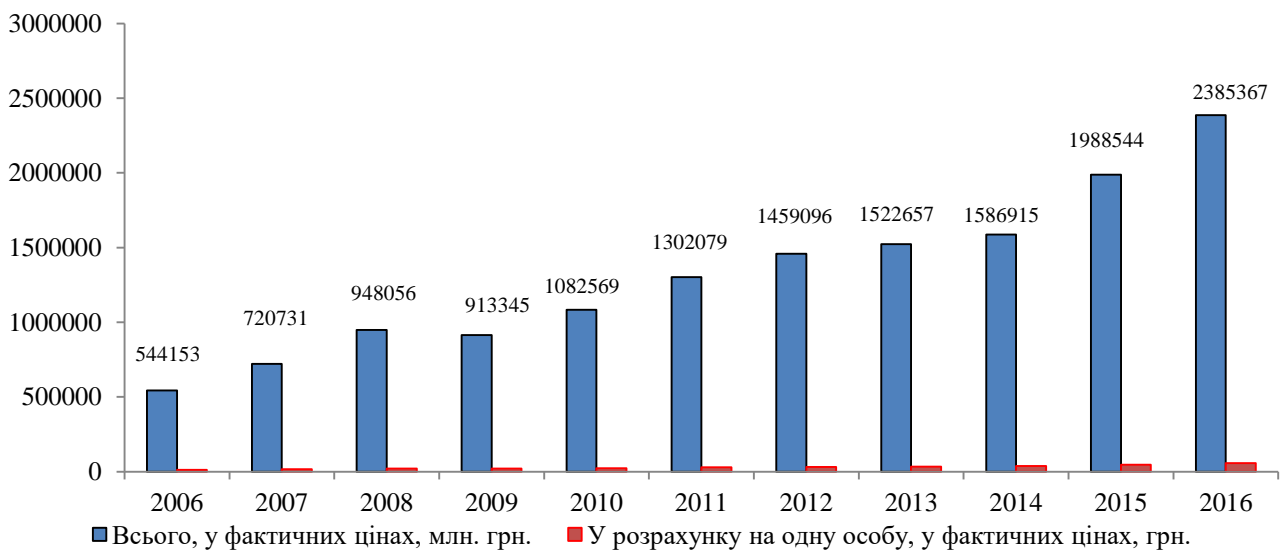

Рис.3.4. Динаміка валового регіонального продукту України (2006-2016 рр.).

Джерело: Складено авторами на основі [35]

Як видно з рис. 3.4, з 2009 року в цілому по Україні ВРП має позитивну динаміку збільшення показника в фактичних цінах та в розрахунку на одну особу. Відхилення показника обсягу ВРП у регіональному вимірі проаналізовано у таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Динаміка ВРП України, за регіонами (2013-2016 рр.)
(у фактичних цінах; млн. грн.)

	2013	2014	2015	2016	Питома вага регіону у 2016 р., %	Відхилення 2016 р. / 2015р., %
Україна	1522657	1586915	1988544	2385367	100,00	20,0
Автономна Республіка Крим	46393	х	х
Вінницька	36191	43990	59871	74411	3,12	24,3
Волинська	20622	24195	31688	35744	1,50	12,8
Дніпропетровська	152905	176540	215206	244478	10,25	13,6
Донецька	164926	119983	115012	137500	5,76	19,6
Житомирська	25676	29815	38425	47919	2,01	24,7
Закарпатська	21400	24120	28952	32390	1,36	11,9
Запорізька	54352	65968	89061	104323	4,37	17,1
Івано-Франківська	33196	37643	45854	51404	2,15	12,1
Київська	68931	79561	104030	128638	5,39	23,7
Кіровоградська	25313	28758	38447	46021	1,93	19,7
Луганська	55108	31393	23849	31356	1,31	31,5
Львівська	63329	72923	94690	114842	4,81	21,3
Миколаївська	32030	35408	48195	57815	2,42	20,0
Одеська	69760	74934	99761	119800	5,02	20,1
Полтавська	58464	69831	95867	116272	4,87	21,3
Рівненська	22004	28724	35252	39469	1,65	12,0
Сумська	26765	30397	41567	46287	1,94	11,4
Тернопільська	18085	21676	26656	31072	1,30	16,6
Харківська	85315	96596	124843	154871	6,49	24,1
Херсонська	20767	23250	32215	38743	1,62	20,3
Хмельницька	26426	32162	41088	48859	2,05	18,9
Черкаська	33087	38466	50843	59412	2,49	16,9
Чернівецька	13757	15049	18506	21239	0,89	14,8
Чернігівська	24237	28156	36966	43362	1,82	17,3
м.Київ	312552	357377	451700	559140	23,44	23,8
м.Севастополь	11066	х	х

За підсумками 2016 р. усі регіони України продемонстрували зростання показника валового регіонального продукту, в т.ч. і в розрахунку на одну особу населення у порівнянні з показниками 2015 р., і в середньому по Україні цей

показник склав 55899 грн. (у 2015 р. – 46413 гривень). Традиційним лідером серед інших регіонів за цим показником є місто Київ (191736 грн.). Вищим за середньоукраїнський показник валового регіонального продукту в розрахунку на одну особу населення зафіксовано у таких промислово розвинутих регіонах, як Полтавська (81145 грн.), Дніпропетровська (75396 гривень), Київська (74216 грн.) та Запорізька (59729 грн.) області. Територіальна диспропорція щодо обсягу валового регіонального продукту на одну особу зменшилася порівняно з 2015р. (14,5рази) і склала 13,5 рази (максимальне значення у 2016 р. спостерігалось у м. Києві –191736 грн., мінімальне у Луганській області – 14251 грн.) [35].

За підсумками 2016 р. 18 регіонів забезпечили збільшення обсягу виробництва промислової продукції, що зумовило зростання цього показника загалом по Україні на 2,8% (у 2015 р. – скорочення на 13,0%). За 2016 р. період виробництва промислової продукції суттєво збільшилося в Луганській (на 39,0%, 1 місце), Кіровоградській (на 20,3%, 2 місце), Миколаївській (на 10,5 %, 3 місце), Тернопільській (10,3%, 4 місце) та Одеській (на 9,2%, 5 місце) областях. Позитивний показник динаміки розвитку промисловості по Україні у 2016 р. в цілому обумовлений, в першу чергу, динамічним нарощуванням виробництва споживчих товарів короткострокового використання (зростання на 4,4%) внаслідок розширення внутрішнього попиту, а також інвестиційних товарів (за основними промисловими групами обсяг виробництва інвестиційних товарів за 2016 рік збільшився на 1,7%), що підтримувалося високою активністю у сфері будівництва.

Скорочення виробництва промислової продукції у 2016 р. спостерігалось лише у 7 регіонах (у 2015 р. – у 22 регіонах): Сумській (на 8,8%, 25 місце), Івано-Франківській (на 4,5%, 24 місце), Чернівецькій та Запорізькій (на 3,1%, 22-23 місця), Рівненській (на 1,9%, 21 місце), Дніпропетровській та Львівській (на 0,7%, 19-20 місця) областях. За підсумками 2016 р. було зафіксовано зростання обсягу реалізованої промислової продукції у розрахунку на одну особу населення у всіх регіонах, і середньому по країні цей показник становив

41410,6 грн. Вище за середнє значення по країні цей показник мав місце у таких регіонах, як Дніпропетровська (100031,7 грн.), Полтавська (87905,3 грн.), Запорізька (82019,5 грн.), Донецька (48873,1 грн.) області та в м. Києві (50883,0 грн.) [33].

У 2016 р. спостерігалось загальне зростання обсягу виробництва сільськогосподарської продукції по Україні на 6,1% проти скорочення у 2015р. на 4,8%. Відповідна динаміка мала місце у галузі рослинництва (зростання на 9,7%), тоді як у галузі тваринництва зафіксовано скорочення на 2,6%. Обсяги виробництва сільськогосподарської продукції збільшилися в усіх регіонах, окрім Закарпатської (скорочення на 4,1%, 24 місце), та Запорізької (на 1,6%, 23 місце) областей. Найбільше зростання обсягу виробництва сільськогосподарської продукції було зафіксовано у Луганській (на 18,7%, 1 місце), Вінницькій (на 17,5%, 2 місце), Житомирській (на 15,7%, 3 місце), Одеській (на 11,4%, 4 місце) та Київській (на 10,0%, 5 місце) областях.

Стабільне підвищення доходів населення є першорядним підґрунтям економічного зростання економіки регіонів та держави в цілому. Структура доходів та витрат населення за регіонами України представлені в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

Структура доходів і витрат населення за регіонами України за 2016 рік
(у в% до загального обсягу по Україні)

	Доходи, всього	з них			Наявний дохід		Витрати на придбання товарів та послуг
		заробітна плата	прибуток та змішаний дохід	соціальні допомоги	усього	у розрахунку на одну особу (у відсотках до середнього рівня по Україні)	
1	2	3	4	5	6	7	8
УКРАЇНА	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Вінницька	3,3	2,6	4,9	3,5	3,3	87,5	3,4
Волинська	1,9	1,5	2,4	2,2	1,8	75,2	2,2
Дніпропетровська	9,0	10,1	7,9	8,3	9,1	119,6	8,5
Донецька	9,4	9,9	7,8	11,9	9,8	98,0	7,1
Житомирська	2,4	2,1	3,0	3,0	2,4	82,5	2,5
Закарпатська	2,0	1,6	2,7	2,2	1,9	64,8	2,2
Запорізька	4,5	4,5	5,2	4,2	4,6	112,7	4,4

Продовження таблиці 3.4

1	2	3	4	5	6	7	8
Івано-Франківська	2,5	1,8	3,9	2,8	2,4	76,0	2,9
Київська	4,2	4,4	4,5	4,5	4,3	106,2	4,6
Кіровоградська	1,9	1,6	2,3	2,2	1,9	82,0	2,0
Луганська	3,7	3,8	2,1	5,8	3,8	73,9	2,3
Львівська	5,2	4,9	6,1	5,4	5,2	88,1	5,2
Миколаївська	2,4	2,3	2,5	2,6	2,4	87,6	2,5
Одеська	5,3	5,0	5,5	4,9	5,1	90,5	6,6
Полтавська	3,3	3,3	3,3	3,4	3,3	97,8	3,0
Рівненська	2,2	1,8	2,9	2,5	2,2	81,3	2,3
Сумська	2,3	2,1	2,9	2,5	2,4	89,4	2,2
Тернопільська	1,8	1,4	2,3	2,1	1,7	68,7	2,0
Харківська	6,3	6,1	7,2	5,9	6,2	98,1	7,9
Херсонська	2,0	1,5	2,8	2,2	1,9	77,4	2,3
Хмельницька	2,6	2,0	3,7	2,9	2,6	84,7	2,5
Черкаська	2,4	2,2	2,3	2,9	2,4	81,3	2,7
Чернівецька	1,5	1,1	2,1	1,7	1,5	69,0	1,7
Чернігівська	2,1	1,9	2,4	2,5	2,1	86,2	2,2
м.Київ	15,8	20,5	7,3	7,9	15,7	234,2	14,8

Доходи населення характеризують динаміку окремих блоків економічної системи й відображають стан справ у сфері кінцевого споживання, що дозволяє оцінювати реальний рівень вирішення завдань з підвищення добробуту населення. Наведені показники в табл. 3.4 показують, що найбільші доходи та витрати населення переважно у м. Києві, Донецькій, Дніпропетровській, Запорізькій областях. Регіонами з вищим за середньоукраїнське значення показника наявного доходу на одну особу у 2016 році є м. Київ (91356,6 грн.), Дніпропетровська (43458,3 грн.), Запорізька (42117,8 грн.), Київська (39177,9 грн.), Одеська (37732,0 грн.), Харківська (36587,7 грн.) та Полтавська (36393,3 грн.) області, і основним фактором впливу на розмір доходу населення є галузева структура економіки зазначених регіонів. Серед інших регіонів, зменшення наявного доходу на одну особу зафіксовано лише у Донецькій (з 20595,4 грн. у 2015 р. до 19434,3 грн. у 2016 р.) та Луганській областях

(з 14882, грн. до 11919,7 грн.), і за цим показником зазначені області займають останні місця серед регіонів [35].

Ситуація на споживчому ринку характеризувалася зростанням цін, яке варіювало від +10,0% у Вінницькій до +14,2% у Сумській областях, і в середньому по Україні становило +12,4%. В цілому у грудні 2016 р. по відношенню до грудня 2015 р. у регіонах серед товарів і послуг зросли ціни на:

- житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива: від +36,3% у Закарпатській області до +54,0% у м. Київ (по Україні ціни зросли на 47,2%);
- алкогольні напої, тютюнові вироби: від +18,4% у м. Київ до +26,5% у Чернігівській області (по Україні – на 22,5%);
- освіту: від +4,2% у Київській до +23,4% у Луганській областях (по Україні – на 13,7%);
- транспорт: від +8,5% у Полтавській до +15,6% в Одеській областях (по Україні – на 11,4%);
- ресторани та готелі: від +4,3% у Київській до +17,2% у Херсонській областях (по Україні – на 11,0%);
- охорону здоров'я: від +1,8% у Вінницькій до +12,7% у Чернігівській областях (по Україні – на 7,8%);
- одяг і взуття: від +0,4% у Херсонській до +16,4% у Закарпатській областях (по Україні – на 5,5%). Зниження цін відбулося у Вінницькій області (на 13,4%), Запорізькій (на 0,6%) областях та м. Київ (на 1,0%);
- відпочинок і культуру: від +0,1% у Полтавській до +9,2% в Івано-Франківській областях (по Україні – на 4,5%). Зниження цін у сфері відпочинку і культури відбулося у Київській (на 4,1%), Чернігівській (на 1,5%), Вінницькій (на 0,8%) областях. У Волинській області ціни залишилися на рівні грудня 2015 року;
- предмети домашнього вжитку, побутову техніку та поточне утримання житла: від +0,5% у Черкаській до +9,0% у Львівській областях (по Україні – на 4,2%). Зниження цін відбулося у Вінницькій області (на 4,2%). У Київській області ціни залишилися на рівні грудня 2015 року;

- зв'язок: від +2,2% у Кіровоградській області до +7,3% у м. Київ (по Україні – на 4,0%);
- продукти харчування та безалкогольні напої: від +0,2% у Донецькій до +6,4% у Херсонській областях (по Україні – на 3,3%) [33].

Доходи регіональних бюджетів України показано в табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Показники доходів обласних та міського м. Києва бюджетів
(затверджено рішеннями відповідних рад на 2015 рік)

Регіони	Доходи обласного бюджету			
	всього, млн. грн.	позиція у рейтингу	на 1 особу, грн.	позиція у рейтингу
Вінницька	3940,8	8	2447	19
Волинська	3113,0	16	2985	2
Дніпропетровська	8853,9	2	2702	4
Житомирська	3346,6	12	2664	5
Закарпатська	3158,9	14	2508	14
Запорізька	4518,7	6	2559	11
Івано-Франківська	3616,4	10	2616	6
Київська	4166,6	7	2410	20
Кіровоградська	2532,9	21	2583	8
Львівська	6624,2	3	2610	7
Миколаївська	3005,6	17	2581	9
Одеська	5667,6	5	2365	22
Полтавська	3679,2	9	2539	13
Рівненська	3345,7	13	2881	3
Сумська	2782,9	18	2477	17
Тернопільська	2727,2	19	2549	12
Харківська	6299,7	4	2306	23
Херсонська	2631,4	20	2464	18
Хмельницька	3349,2	11	2574	10
Черкаська	3123,2	15	2495	16
Чернівецька	2281,6	23	2507	15
Чернігівська	2532,7	22	2399	21
м. Київ	22215,2	1	7692	1
Разом	107513,6	x	2504	x

Таким чином, з табл. 3.5 бачимо, що доходи обласного бюджету у рейтингових списках загальному та на 1 особу декілька відрізняються, так, перші позиції у рейтингу по загальному доходу обласних бюджетів мають м.

Київ, Дніпропетровська область та Львівська область, а у рейтингу на 1 особу перші три позиції займають відповідно м. Київ, Волинська область, Рівненська область. На нашу думку, більш об'єктивним рейтингом можна вважати той, що складений на 1 особу.

У 2016 р. доходи місцевих бюджетів (без трансфертів) зросли по відношенню до відповідних показників 2015 р. в усіх регіонах, в межах від 38,5% у Дніпропетровській області до 60,5% в Чернівецькій області, і в середньому по Україні показник приросту склав 50,7% (у 2015 р. – 43,9%). Окрім Чернівецької області, доходна частина місцевих бюджетів значно зростає у Львівській (на 59,3%, 2 місце), Одеській (на 58,6%, 3 місце), Запорізькій (на 58,5%, 4 місце) та Донецькій (на 54,3%, 5 місце) областях. Найбільший обсяг доходів місцевих бюджетів у розрахунку на одну особу населення регіону за 2016 р. зафіксовано у м. Києві (9,1 тис. грн., 1 місце), Дніпропетровській (5,2 тис. грн., 2 місце), Київській (4,8 тис. грн., 3 місце), Запорізькій (4,6 тис. грн., 4 місце) та Полтавській (4,4 тис. грн., 5 місце) областях, а найменший – у Тернопільській (2,2 тис. грн., 25 місце), Закарпатській (2,3 тис. грн., 24 місце), Рівненській (2,4 тис. грн., 23 місце), Іван-Франківській та Чернівецькій (2,5 тис. грн., 21-22 місця) областях [94].

Водночас, спостерігається подальше зростання податкового боргу за грошовими зобов'язаннями платників податків у всіх регіонах, крім Харківської області (скорочення на 7,2%). Так, якщо у 2015 р. зростання боргу мало місце у 21 регіоні, і в цілому по Україні становило 34,4%, то за підсумками 2016 року загальний обсяг податкового боргу зріс у 24 регіонах, в межах від 4,3% у Луганській області до 3,2 рази у Тернопільській області, і в цілому по Україні на 38,3% [101].

За 2016 р. до загального фонду місцевих бюджетів (без урахування трансфертів) надійшло 146,6 млрд. грн., що складає 116,3% від річного обсягу надходжень, затвердженого місцевими радами. Приріст надходжень до загального фонду проти 2015 р. (у співставних умовах та без урахування територій, що не підконтрольні українській владі) склав 49,3% (або+48,4 млрд.

грн.). Динаміка надходжень до загального фонду місцевих бюджетів України податку на доходи фізичних осіб та плати за землю за 2016 р. до 2015 р. надано на рис. 3.5.

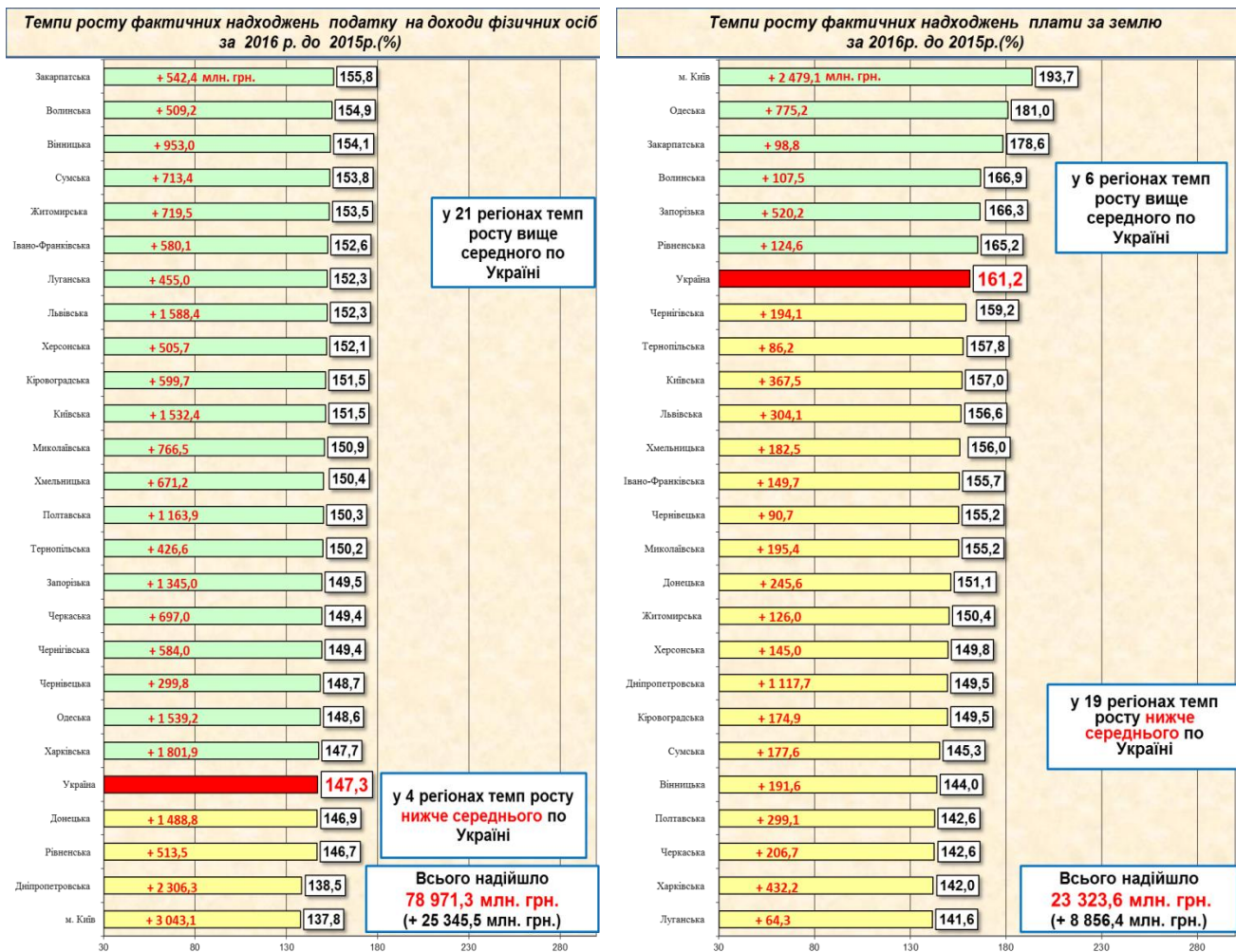

Рис. 3.5. Динаміка надходжень до загального фонду місцевих бюджетів України податку на доходи фізичних осіб та плати за землю за 2016 р.- 2015 р.

Джерело: Складено авторами на основі [94]

Темп росту фактичних надходжень ПДФО у 2016 р. до 2015 р. становить 147,3%, плати за землю – 161,2%. При цьому, у 21та брегіонахвідповідно темп росту вище середнього по Україні. (рис. 4.5). Загалом обсяг надходжень ПДФО за 2016 рік склав 79,0 млрд. грн., рівень виконання річного показника, затвердженого місцевими радами становить 112,9%, надходження плати за землю–23,3 млрд. грн., рівень виконання річного показника, затвердженого місцевими радами – 114,7% .

Урядом України забезпечено виконання усіх зобов'язань згідно з бюджетним законодавством, зокрема в частині перерахування міжбюджетних трансфертів. Так, станом на 01.01.2017 р. місцеві бюджети одержали 196,0 млрд. грн. трансфертів, що складає 99,6% від передбачених розписом асигнувань на 2016 рік.

Базова дотація перерахована в сумі 4,7 млрд. грн. або 98,0% до розпису асигнувань на 2016 р. Субвенції на соціальний захист населення перераховані в сумі 94,2 млрд. грн. (в межах фактичних зобов'язань) або 99,7% від передбачених розписом на рік. Освітню субвенцію перераховано в сумі 44,5 млрд. грн. або 100,0% до розпису на рік. Медичну субвенцію перераховано в сумі 44,4 млрд. грн. або 100,0% до розпису на рік. Субвенцію на соціально-економічний розвиток окремих територій перераховано в сумі 3,3 млрд. грн. або 100,0% до розпису на рік. Субвенцію на формування інфраструктури ОТГ перераховано в сумі 1,0 млрд. грн. або 100,0% до розпису на рік [54].

Рис. 3.6. Структурна модель поняття «інвестиційної безпеки регіону»

Джерело: Складено авторами на основі [94, 122]

Питання забезпечення сталого розвитку країни та регіонів, зокрема у межах соціально-економічної безпеки, є запорукою стабільності. Одним з вагомих факторів досягнення високого рівня соціально-економічної безпеки регіону та економічного зростання країни є забезпечення інвестиційної безпеки регіону. Структурно-логічну модель поняття «інвестиційної безпеки регіону» показано на рис. 3.6.

Наведена на рис. 3.6 структурно-логічна модель вказує на те, що інвестиційна безпека регіону знаходиться у двох площинах. Перша характеризується певним середовищем здійснення інвестиційної діяльності та формується під впливом таких чинників як інвестиційний потенціал, інвестиційний клімат, інвестиційні ризики, а також інвестиційна безпека надсистеми (держави) і безпосередньо впливає на здійснення суб'єктами господарювання інвестиційної діяльності. Друга площина характеризується певним економічним станом регіону та формується під впливом результатів інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання та зокрема їх інвестиційної безпеки і стає елементом впливу на інвестиційну безпеку держави.

Напрямок «інвестиційно-інноваційний розвиток та зовнішньоекономічна співпраця» включає 6 показників, які характеризують ситуацію із залученням в економіку регіонів інвестиційних ресурсів, розвиток інновацій та стан зовнішньої торгівлі товарами (експорт). Одним з показних компонентів інвестиційної безпеки виступає показник капітальних інвестицій. Тому для визначення сучасного стану капітальних інвестицій у регіональному аспекті використаємо дані, що представлені Державною статистичною службою України. Це дасть можливість зробити висновок про рівень інвестиційної безпеки кожного регіону у розрізі капітальних інвестицій (табл. 3.6).

Таким чином, дані, отримані у табл. 3.6 свідчать про те що, загальна тенденція підвищення обсягу капітальних інвестицій у переважній більшості регіонів позитивна і лише у Луганській області зменшився рівень капітальних інвестицій на 19,2 % у порівнянні з 2016 р. Найбільше зростання капітальних інвестицій у порівнянні із загальним показником України відбулось у таких областях, як Херсонська (60,4%), Тернопільська (46,3%), Донецька (45,1%), Запорізька (43,8%), Рівненська (41,7%), Вінницька (41,5%), Житомирська (38,6%), Чернігівська (38,2%), Львівська (29,6%), Дніпропетровська (29,4%), а найбільший внесок у інвестиційний розвиток робить Дніпропетровська область – 9,6% від загального по Україні, Київська –7,7%, Львівська –5,4%, та Одеська –5,0%.

Таблиця 3.6

Капітальні інвестиції в регіонах України 2014-2017 рр.

	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.		Відхилення 2017 р. до 2016 р., %
	млн. грн.	млн. грн.	млн. грн.	млн. грн.	у % до загального обсягу	
1	2	3	4	5	6	7
Україна	219420	273116	359216	448462	100,0	24,8
Вінницька	5674,6	7373	8302	11744	2,6	41,5
Волинська	3389,7	6166,8	6384	7042	1,6	10,3
Дніпропетровська	20357	25920	33169	42908	9,6	29,4
Донецька*	13155	8304,3	11902	17269	3,9	45,1
Житомирська	2904,9	4044,4	5573	7722	1,7	38,6
Закарпатська	2638,7	3778,4	4663	5624	1,3	20,6
Запорізька	7034,5	7794,3	11040	15880	3,5	43,8
Івано-Франківська	6837,5	9609,3	7948	9708	2,2	22,1
Київська	19654	24359	33411	34494	7,7	3,2
Кіровоградська	3122,4	4057,1	6355	7321	1,6	15,2
Луганська*	5222,6	2060,1	4122	3330	0,7	-19,2
Львівська	9555	13387	18605	24106	5,4	29,6
Миколаївська	3771,4	5989,9	9730	11178	2,5	14,9
Одеська	9361,3	9983,5	16729	22300	5,0	33,3
Полтавська	8827,8	8337,9	15265	15855	3,5	3,9
Рівненська	2804,6	4334,2	4324	6127	1,4	41,7
Сумська	2798,1	3663	5763	6947	1,5	20,5
Тернопільська	2590	3827,5	4888	7151	1,6	46,3
Харківська	8032,3	11247	16546	19362	4,3	17,0
Херсонська	2208,1	3107,4	4591	7362	1,6	60,4
Хмельницька	4078,3	6809,3	9123	10500	2,3	15,1
Черкаська	3262,1	4485,8	6499	8144	1,8	25,3
Чернівецька	1686,9	2789,2	2669	2992	0,7	12,1
Чернігівська	2621,2	3550,2	5319	7351	1,6	38,2
м. Київ	67833	88139	106296	136045	30,3	28,0

* без урахування тимчасово окупованих територій

Джерело: Складено авторами на основі [35]

Однак, незважаючи на позитивні тенденції, постійно існує загроза інвестиційній безпеці регіонів та країни в цілому, тому необхідно систематично розробляти та впроваджувати напрями підвищення рівня інвестиційної безпеки. У 2017 р. продовжено позитивну тенденцію минулого року щодо залучення інвестиційних ресурсів регіонами України. Активізація інвестиційної діяльності

впродовж останніх років в умовах позитивних тенденцій у фінансовій сфері підприємств майже усіх видів економічної діяльності, збільшення капітальних видатків зведеного бюджету на тлі збереження макрофінансової стабільності, продовження процесів реформування економіки забезпечили формування високої позитивної динаміки капітальних інвестицій за підсумками 2017 р.

У 2017 р. підприємствами та організаціями країни за рахунок усіх джерел фінансування освоєно 412,8 млрд. грн. капітальних інвестицій. Індекс капітальних інвестицій за звітний період становив 122,1% проти 118,0% у попередньому році. Обсяг капітальних інвестицій на одну особу в середньому по Україні становив 10236,5 грн., при цьому територіальна диспропорція щодо обсягів капітальних інвестицій на одну особу збільшилася проти 2016 р. (21,3 рази) і склала 32,4 рази (максимальне значення у 2017р. спостерігалось у м. Києві – 47093,3 грн., мінімальне у Луганській області – 1529,6грн.).

У 2017 році обсяг прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу з урахуванням переоцінки, утрат та перекваліфікації), залучених в економіку України, збільшився з початку минулого року на 4,3% або на 1630,4 млн. дол. США, і станом на 31.12.2017 р. з початку інвестування їх загальний обсяг склав понад 39,1 млрд. дол. США [33]. Позитивна динаміка спостерігалася у 21 регіоні (у 2016 р. – у 10 регіонах). Варіація приросту серед регіонів склала від +1,0% у Чернівецькій та Черкаській до у 1,8 рази у Чернігівській областях. Скорочення обсягу прямих іноземних інвестицій у 2017р. році зафіксовано у Тернопільській (-6,5%), Донецькій (-2,7%), Миколаївській(-2,0%) та Сумській (-1,7%) областях.

Станом на 31.12.2017 р. на одну особу в середньому по Україні припадало 925,0 дол. США прямих іноземних інвестицій. Територіальна диспропорція за цим показником збільшилася, порівняно із значенням станом на 01.01.2017р. у 171,4 рази, (максимальне значення спостерігалось у м. Києві – 7997,5 дол. США, мінімальне у Тернопільській області – 42,8 дол. США).

За підсумками 2015 р. частка реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції у порівнянні з

відповідними показниками 2014 р. скоротилася у 19 регіонах, і в цілому по Україні з 2,5% до 1,4%. Найнижчий показник питомої ваги інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції спостерігався у Миколаївській (0,3%, проти 1,5% у 2014 році), Рівненській (0,4%, проти 0,8 % у 2014 році), Дніпропетровській (0,4%, проти 0,7 % у 2014 році), Чернігівській (0,5%, проти 1,0% у 2014 році) областях та м. Києві (0,4%, проти 2,0 % у 2014 році). Зростання частки реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції за підсумками 2015 р. мало місце у Донецькій (2,6%,проти1,7%у2014р.),Житомирській(1,8%,проти1,4% у 2014 р.), Запорізькій (2,7%, проти 1,7% у 2014 р.), Луганській (1,8%, проти 0,2% у 2014 р.), Тернопільській(2,8%, проти 1,7%у 2014 р.)та Чернівецькій (2,4%, проти 2,0% у 2014 р.) областях.

Наша країна вже декілька років відстає в рейтингу країн з інноваційною економікою «InnovationIndex», який складає агентство Bloomberg на основі показників у сфері освіти, частки персоналу в дослідницькій сфері, ринкової вартості ІТ-компаній, витрати на високотехнологічне виробництво й інших. Згідно з цим дослідженням Україна у 2017р. потрапила в трійку аутсайдерів за економічною прибутковістю промисловості, а також опустилася на 4 позиції в загальному рейтингу інноваційності порівняно з 2016 р., зайнявши 46-е місце у топ-50. Зараз в списку Україна випереджає тільки Кіпр, Південну Африку, Іран і Марокко. У той же час Україна зберігає високу 21-у позицію за ефективністю вищої освіти, яку розраховують за часткою працівників з дипломами вузів і кількості випускників з інженерним і технічним вищою освітою. За патентною активністю Україна також відчуває себе відносно впевнено – 27-е місце з 50.

За «Глобальним індексом інновацій» (GII), який щорічно публікується Корнельським університетом, INSEAD і Всесвітньою організацією інтелектуальної власності, у 2017 році Україна зайняла 50-е місце серед 127 країн [29]. Зміна рейтингу України у Глобальному індексі інновацій представлена у таблиці 3.7.

Таблиця 3.7

Рейтинги України у Глобальному індексі інновацій (GII) у 2014-2017 рр.

	2014	2015	2016	2017
	143 країни	141 країна	128 країн	127 країн
<i>Глобальний індекс інноваційності</i>	63	64	56	50
Коефіцієнт ефективності інновацій	14	15	12	11
Індекс вхідних інновацій	88	84	76	77
Індекс інноваційності виробленої продукції	46	47	40	40
<i>Державні інституції</i>	103	98	101	101
Політична обстановка	86	112	123	122
Політична стабільність та безпека	77	110	125	124
Ефективність уряду	109	109	88	96
Регуляторне середовище	90	89	84	82
Розвиток бізнесу	122	92	79	78
Простота створення бізнесу	62	64	29	18
Простота припинення бізнесу	136	121	113	120
Простота сплати податків	119	85	81	66
Дослідження та розробки (НДДКР)	48	45	50	51
Дослідники та науковці	46	46	44	49
Валові витрати на НДДКР	47	44	54	54
<i>Інформаційні та комунікаційні технології</i>	84	89	87	68
Використання ІТК	87	89	87	68
Урядові онлайн-сервіси	90	112	105	70
Користувачі онлайн-сервісами	79	76	74	32
<i>Кредитування бізнесу</i>	67	60	58	70
Простота отримання кредитів	13	16	18	19
Загальний кредитний портфель мікрофінансових організацій	67	64	81	80
<i>Знання та технології</i>	32	34	33	32
<i>Темпи зростання ВВП на людину, зайняту</i>	21	66	96	97
Виробництво високотехнологічної і середньотехнологічної продукції	50	46	45	56
Високотехнологічний експорт	46	47	45	46
Комунікаційні, комп'ютерні та інформаційні послуги, експорт % до торгівлі	56	36	23	15
Чистий відтік прямих іноземних інвестицій	55	80	62	81
Творчість та креативна індустрія	77	75	58	49

Джерело: Складено авторами на основі [29]

Як видно з таблиці 3.7, Україна протягом 2014-2017 рр. покращила показник «Глобальний індекс інновацій» на 13 пунктів. Покращено також

показники «Розвиток бізнесу» (+44), «Простота створення бізнесу» (+44), «Простота сплати податків» (+53), «Інформаційні та комунікаційні технології» (+16) та інші. Разом з тим країна значно втратила за показниками «Політична стабільність та безпека» (-48 пунктів, 124 місце у світі), а також за такими важливими інноваційними показниками, як «Дослідження та розробки (НДДКР)» (-3 пункти); «Кредитування бізнесу» (-4); «Виробництво високотехнологічної і середньо технологічної продукції» (-6); «Темпи зростання ВВП на зайняту людину» (-76). На 26 пунктів ми також втратили позиції по чистому відтоку прямих іноземних інвестицій.

Вітчизняні статистичні дані також підтверджують низький рівень інноваційності української економіки. Так, у 2016 р. питома вага інноваційно-активних підприємств становила всього 18,9% (834 підприємства), і лише 5,0% з них займалися технологічними інноваціями (продуктові та/або процесові). За видами економічної діяльності протягом 2014-2016рр. найвища частка інноваційних підприємств була на підприємствах інформації та телекомунікації (22,1%), переробної промисловості (21,9%), фінансової та страхової діяльності (21,7%) та діяльності у сфері архітектури та інжинірингу (20,1%). При цьому вища за середню по країні частка підприємств із технологічними інноваціями була серед підприємств переробної промисловості (15,6%), з постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (12,6%), а також підприємств, які займалися діяльністю у сферах архітектури та інжинірингу, науковими дослідженнями та розробками, рекламною діяльністю – 13,2%; з нетехнологічними інноваціями – серед підприємств фінансової та страхової діяльності (18,0%), інформації та телекомунікації (17,3%), переробної промисловості (15,3).

У 2017 р. інноваційною діяльністю в Україні займалися вже менше підприємств – 759, або 16,2 % обстежених, з яких 450 підприємств забезпечили реалізацію інноваційної продукції на 17,7 млрд. грн., у т.ч. на 5,5 млрд. грн. на експорт. У т.ч. всього 16% підприємств реалізувало нову для ринку продукцію. Інші підприємства (83,8 %) реалізовували продукцію, що була

новою виключно для підприємства [55].

З початку 2017 р. спостерігається позитивна динаміка щодо збільшення експортних операцій по відношенню до відповідних періодів 2016 року. Так, за підсумками 2017 р. експорт товарів виріс в цілому по Україні на 19,0% (у 2016 р. зменшення склало 4,6%). Основними чинниками формування позитивної динаміки експорту товарів протягом 2017 р. були зростання цін на світових ринках на певну експортну продукцію (залізну руду, чорні метали, карбамід) та низька база порівняння у відповідних періодах 2016 р.

Серед регіонів збільшення обсягу експорту товарів за підсумками 2017 р. спостерігалось у всіх регіонах, крім Луганської та Кіровоградської областей, де обсяги експорту товарів зменшилися відповідно на 46,3% та на ,7% (у 2016 р. позитивна динаміка щодо нарощення експортування товарів була зафіксована в 11 регіонах). Найбільше зростання обсягу товарних експортних операцій відбулося у Хмельницькій (+46,7%) та Чернігівській (+44,4%) областях.

У 2017 р. обсяг експорту товарів у розрахунку на одну особу населення становив 1018,4 дол. США, що на 166,3 дол. США (або на 19,5%) більше, ніж 2016 р. Найбільші показники продемонстрували м. Київ та Дніпропетровська область, де на кожного мешканця припадало відповідно 3323,6 дол. США та 2183 дол. США; найменші – Луганська та Чернівецька області (відповідно 107,2 дол. США та 165,1 дол. США).

Активізація підприємництва та зростання масштабів і ефективності функціонування підприємницького сектору є одним з головних чинників позитивних структурних змін та модернізації регіональних економік, становлення нових ресурсів економічного пожвавлення, підвищення якості життя населення.

Вагомим показником аналізу економічного стану підприємництва в регіоні є показники кількості малих та середніх підприємств на 10 тис. осіб населення. За підсумками 2016 р. кількість суб'єктів середнього підприємництва в Україні скоротилася до 3,5 одиниць на 10 тис. осіб наявного населення проти 3,6 одиниць у 2015 р., що в регіональному розрізі було

характерним для 8 регіонів: Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Київської, Луганської, Одеської, Черкаської областей та м. Києва. Ще у 7 регіонів (Житомирської, Закарпатської, Миколаївської, Полтавської, Тернопільської, Хмельницької та Чернівецької областей) кількість середніх підприємств на 10 тис. осіб наявного населення залишилась на рівні попереднього року.

Найкращі показники кількості середніх підприємств на 10 тис. осіб наявного населення, що перевищували середньоукраїнський рівень, зафіксовано у місті Києві (11,1 одиниць), Київській (5,5), Харківській (4,2), Полтавській (3,9), Дніпропетровській (3,8), Черкаській (3,7) та Кіровоградській (3,6) областях. Також у структурі суб'єктів господарювання за підсумками 2016 р. в усіх регіонах, крім Луганської області, зменшилася кількість суб'єктів малого підприємництва (в середньому по Україні – до 433,5 одиниць на 10 тис. осіб наявного населення проти 457,1 одиниць у 2015 році). В регіональному розрізі цей показник коливався в межах від 97,1 одиниць у Луганській області до 811,5 одиниць у м. Києві.

Крім міста Києва найкращі показники суб'єктів малого підприємництва на 10 тис. осіб наявного населення мали місце у Харківській (580,6 одиниць), Київській (559,3), Одеській (523,9) та Запорізькій (495,3) областях. Це обумовлено специфікою місця розташування регіонів, особливостями економічного розвитку, великою кількістю підприємств, що займаються посередництвом і торговельною діяльністю. Загальними проблемами, які погіршували стан розвитку суб'єктів малого та середнього підприємництва, були: зростання затратності виробництва, проблеми в енергетичній сфері, обмежений доступ до фінансово-кредитних ресурсів, недостатньо розвинена мережа об'єктів інфраструктури підтримки суб'єктів МСП, нестабільне регуляторне середовище, високий рівень конкуренції, відсутність технологій впровадження досягнень науково-технічного прогресу у підприємницьку діяльність, відсутність бюджетної підтримки заходів з розвитку підприємництва, брак кількості висококваліфікованих управлінців, недостатня

поінформованість стосовно нових можливостей для розвитку МСП.

В той же час, за підсумками 2016 р. мало місце зростання, у порівнянні з показниками попереднього року, частки обсягу реалізованої продукції суб'єктів малого та середнього підприємництва у загальному обсязі реалізованої продукції (товарів, послуг): обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів середнього підприємництва зріс в 11 регіонах, і в середньому по Україні до 39,9% (39,3% у 2015 р.); обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів малого підприємництва зріс у 18 регіонах, і в середньому по Україні до 24,6% (23,7% у 2015 р.) [35].

Крім вищезазначених напрямків моніторингу соціально-економічного розвитку областей та м. Києва, в Україні аналізується ефективність ринку праці, розвиток інфраструктури, відновлювальна енергетика та енергетична ефективність, доступність та якість послуг у сфері освіти, доступність та якість послуг у сфері охорони здоров'я, соціальний захист та безпека, раціональне природокористування та якість довкілля. За підсумками 2017 р. в регіонах України спостерігається продовження позитивної тенденції 2016 р. щодо зростання в ключових сферах розвитку, про що також свідчать соціальні індикатори: реальна заробітна плата зросла в усіх регіонах, від 11,2 у Донецькій до 29,5% у Тернопільській області, і в цілому по Україні – на 19,1% (у 2016 р. – на 9,0%); обсяги заборгованості з виплати заробітної плати скоротились у 15 регіонах, а у 13 регіонах – зменшуються показники рівня безробіття населення.

Аналіз економічного розвитку регіонів України та оцінка стану їх фінансово-економічної безпеки показують, що існуючі ризики та загрози мають виражений регіональний характер. Вони диференційовані за глибиною політичної та економічної кризи, рівнем безробіття, заборгованості із заробітної плати, соціальних виплат тощо. Вирішенню багатьох проблем перешкоджають недосконалі і неефективні податкова й бюджетна системи, велика кількість необґрунтованих митних та інших пільг.

3.3. Перспективні напрями розвитку регіонів України на засадах підтримки їх фінансово-економічної безпеки.

Проблеми фінансово-економічної безпеки України залишаються невирішеними на протязі значного періоду, це проявляється у постійній економічній нестабільності та наявності кризових явищ у державі. Враховуючи, що загальна економічна безпека країни залежить від економічної безпеки регіонів, виникає потреба у постійному моніторингу сучасного стану їх соціально-економічної безпеки. Оскільки економіка є основним індикатором та гарантом якісного життя населення країни, виникає потреба у дослідженні її стану, факторів впливу та заходів підвищення її рівня. Фінансово-економічна безпека являє собою комплексний показник стану та розвитку країни, а частковим її показником виступає фінансово-економічна безпека регіонів.

Крім того, на сьогодні національній фінансово-економічній безпеці України загрожує невирішеність наступних проблем:

- залежність внутрішнього ринку від зовнішньоекономічної кон'юнктури, недостатня ефективність роботи щодо його захисту від несумлінної конкуренції з боку українських монополістів та імпортерів, а також стосовно боротьби з контрабандою;
- недостатня ефективність використання матеріальних ресурсів, переважання в структурі промисловості галузей з невеликою часткою доданої вартості, низький технологічний рівень вітчизняної економіки;
- наявні валютні ризики, неефективне використання коштів Державного і місцевих бюджетів;
- недосконалість законодавства для прискорення розвитку національної економіки на інноваційних засадах, відносно високий рівень тінізації економіки, відсутність достатніх стимулів для легалізації доходів населення та зменшення тіньової зайнятості;
- надмірний вплив іноземного капіталу на розвиток окремих

стратегічно важливих галузей національної економіки, небезпечне для економічної незалежності України зростання частки іноземного капіталу в таких галузях.

ЗАГРОЗИ ДЛЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ	Екологічні загрози:
	- зростання втрат від аварій та техногенних катастроф; - перевищення порогового значення забруднення навколишнього середовища; - зростання рівня захворюваності населення.
	Зовнішньоекономічні загрози:
	- втеча капіталу за кордон; - зростання зовнішнього боргу; - неефективне зростання іноземних інвестицій; - надмірна відкритість економіки, зростання імпорту; - втрата зовнішніх ринків; - низький експортний потенціал підприємств; - продаж акцій стратегічно важливих підприємств; - криміналізація іноземного капіталу; - відтік інтелекту.
	Загрози в реальному секторі економіки:
	- рівень спаду промислового виробництва в регіоні до рівня 1991 р.; - зниження рівня завантаження виробничих потужностей у галузях промисловості; - зниження частки машинобудування у структурі промисловості; - зношення основних фондів у різних галузях промисловості; - втрата внутрішніх ринків.
	Зовнішньополітичні загрози:
	- територіальний сепаратизм; - політичні загрози; - політичне протистояння з «центром».
Продовольчі та енергетичні загрози:	
- переважання імпорту продовольства; - залежність від виробників нафтопродуктів.	
Загрози у соціальній сфері:	
- зростання безробіття; - зниження життєвого рівня населення та його часткова деградація; - підвищення частки населення поза межею бідності; - зниження чисельності населення.	
Загрози в інвестиційній сфері:	
- низька інвестиційна привабливість регіону; - згорання НДР; - зниження рівня кваліфікації працівників; - відсутність капітального будівництва.	

Рис. 3.8. Класифікація основних загроз фінансово-економічній безпеці регіону.

Для визначення пріоритетів забезпечення фінансово-економічної безпеки регіонів важливо виявити інтереси і загрози цим інтересам. При цьому слід враховувати не тільки власні інтереси а й інтереси партнерів, у тому числі закордонних. Загроза – це фактор, що заважає реалізації інтересів, дестабілізує ситуацію. Псевдоінновації, помилкові інвестиції, вчасно невикористані можливості також можуть сприйматися як загрози інтересам.

Загрози можуть спричиняти обвальні негативні синергетичні ефекти. Головна загроза фінансово-економічній безпеці – це технологічне відставання, яка є спочатку непомітною, оскільки можна позичати знання зовні, але потім виникає залежність від інновацій зовнішнього походження. Рівень упровадження інновацій є досить низьким, за рівнем технологічності українська промисловість на третину позаду від показників ЄС, за часткою хай-тек-продукції в експорті відстає у чотири-вісім разів, за енергоефективністю – у десятеро. В міжнародних рейтингах інноваційності Україна займає невисокі позиції по багатьох критеріях. Основним джерелом фінансування інновацій для підприємств залишаються власні кошти, кошти державного і місцевих бюджетів складають всього 3-4 %.

Крім того, на фінансово-економічну безпеку регіону, як і в загалом національну безпеку держави впливає широкий спектр загроз (рис. 3.8), ідентифікація яких дозволяє знизити їх негативний вплив.

Нині однією з найуспішніших системних технологій, що дає змогу оцінити в комплексі вплив зовнішніх і внутрішніх чинників, сильні і слабкі сторони та можливості держави, що впливають на стан захищеності інтересів особи, суспільства та держави, є SWOT-аналіз.

Результати застосування SWOT-аналізу дають змогу оцінити спроможність держави за рахунок власних сил і ресурсів реалізувати наявні можливості та протистояти загрозам, а також подолати внутрішні недоліки для здійснення державної політики забезпечення фінансово-економічної безпеки. У табл. 3.6 наведено матрицю SWOT-аналізу за внутрішніми чинниками фінансово-економічної безпеки України, які детально аналізувались вище.

Таблиця 3.6

Матриця SWOT-аналізу за внутрішніми чинниками фінансово-економічної безпеки регіонів України

Внутрішнє середовище	Strengths (Сильні сторони)	Weaknesses (Слабкі сторони)
Наявність промисловості, сільського господарства, сфери послуг, туризму	В східних регіонах України є необхідний потенціал для розвитку промисловості, сільського господарства – по всій території України, туризму – в АР Крим та західній Україні	Необхідність у впровадженні значних фінансових інвестицій та у підготовці професійних кадрів
Рівень злочинності	Існування злочинності оправдує існування сил охорони правопорядку (наявність робочих місць для громадян)	Корумпованість правоохоронних органів та слабка ефективність їхньої діяльності. Низький рівень та якість життя населення збільшує рівень злочинності
Зайнятість населення	Під час надання робочих місць з гідною платою зменшується бідність, формується середній клас, поступають надходження в державний бюджет	Безробіття, неофіційне трудовлаштування провокує масову невдоволеність громадян та акції протесту
Рівень доходів	Чим більший рівень доходів громадян тим більший рівень та якість життя населення, збільшуються надходження в державний бюджет	Велике податкове навантаження та приватний бізнес – неофіційне трудовлаштування, не поступають надходження в державний бюджет
Заборгованість по заробітній платні	Заборгованість повинна бути ліквідована – вона є неприпустимою – не має сильних сторін	Провокує масову невдоволеність громадян у вигляді активних протиправних дій (масових заворушень)

Джерело: Складено авторами на основі [50, 75, 123]

Характеристику можливостей та загроз для забезпечення регіональної фінансово-економічної безпеки України доцільно робити на основі аналізу чотирьох факторів (PEST-аналіз): політико-правові, фінансово-економічні, соціокультурні, технологічні. Результати аналізу наведено в табл. 3.7.

За даними таблиць 3.6 и 3.7, можна сказати, що в Україні за внутрішніми факторами перевага на боці слабких сторін, за зовнішніми факторами – загроз. Таким чином, на підставі результатів аналізу можна зробити висновок, що в Україні спостерігається розростання негативних тенденцій у регіонах, посилене

кризовою ситуацією економіки Сходу України, що формує низку загроз подальшої дестабілізації розвитку.

Таблиця 3.7

Складові PEST-аналізу для здійснення аналізу зовнішнього середовища

Фактори	Можливості	Загрози
Політико-правові	<ol style="list-style-type: none"> 1. Держані цільові програми щодо стимулювання розвитку приватного бізнесу: пільгове кредитування, зменшення податного навантаження, заохочення офіційного працевлаштування тощо. 2. Державні цільові програми протидії соціальної напруженості: зменшення кількості злочинності, суїцидів, абортів тощо. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Неефективність державних цільових програм з причин високого рівня корупції та не підтримки населення. 2. Поява акцій масового протесту підприємців, які заблокують діяльність уряду, автошляхів, комунальних підприємств.
Фінансово-економічні	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розвиток малого та середнього приватного бізнесу. 2. Розвиток сільського господарства, промисловості, сфери послуг. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Незначні надходження в державний бюджет з причин великих податків та неофіційного працевлаштування. 2. Недотримання приватними роботодавцями вимог соціального законодавства.
Соціокультурні	<ol style="list-style-type: none"> 1. Соціальні програми допомоги населенню: збільшення прожитого мінімуму, допомога в працевлаштуванні тощо. 2. Реформування медичного забезпечення тощо. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Нехватка коштів в державному бюджеті на соціальні програми. 2. Невдоволення громадян щодо рівня соціального забезпечення, поява в суспільстві акцій протесту щодо діяльності уряду.
Технологічні	<ol style="list-style-type: none"> 1. Впровадження новітніх технологій в виробництво. 2. Розроблення моделей прогнозування загроз соціально-економічної безпеки. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Значна затратність новітніх технологій. 2. Складність моделювання соціальних процесів – неефективність моделей прогнозування загроз соціально-економічної безпеки.

Реформування територіальної організації влади та місцевого самоврядування на засадах децентралізації є одним із ключових напрямів системних суспільних трансформацій в Україні. Починаючи з 2015 р. на основі розроблених концептуальних засад і прийнятих стратегічних документів

сформовано значний масив нормативно-правових актів щодо регулювання регіонального та місцевого розвитку, формування спроможних територіальних громад, бюджетної децентралізації, оптимізації розподілу повноважень між органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування, необхідний для практичної реалізації реформи децентралізації. Створене законодавче підґрунтя загалом відповідає кращим європейським стандартам. Зокрема:

- законодавчо визначено засади державної регіональної політики та добровільного об'єднання територіальних громад;
- децентралізовано повноваження у сфері архітектурно-будівельного контролю;
- повноваження з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань і повноваження з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень передано виконавчим органам місцевого самоврядування міст обласного значення, передбачено можливість набуття таких повноважень іншими виконавчими органами рад;
- розширено повноваження органів місцевого самоврядування з надання адміністративних послуг;
- з Конституційною Комісією при Президентові України підготовлено проект змін до Конституції щодо децентралізації влади, попередньо схвалений Верховною Радою України.

Одночасно з формуванням законодавчого поля удосконалено інституційне забезпечення здійснення реформи децентралізації. До процесу реалізації реформи долучилися всі гілки влади: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. В усіх областях Мінрегіоном України у співпраці з Асоціацією міст України за підтримки міжнародних партнерів-донорів формуються регіональні офіси реформ з децентралізації та розвитку. Метою їх діяльності є підтримка впровадження реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади,

децентралізації повноважень органів виконавчої влади, реформування державної регіональної політики.

У 2015 р. розпочато практичну реалізацію заходів реформи децентралізації. Завдяки впровадженню у практику бюджетування нових норм Бюджетного та Податкового кодексів України досягнуто вагомих результатів у сфері бюджетної децентралізації. Йдеться, зокрема, про передачу органам місцевого самоврядування додаткових бюджетних повноважень і закріплення стабільних джерел доходів для їх реалізації, запровадження нового механізму бюджетного регулювання, підвищення видаткової автономності місцевих бюджетів, запровадження нових субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам, збільшення інвестиційних ресурсів місцевих бюджетів. Водночас невирішеною залишається низка проблем, що створює загрози успішній реалізації реформи децентралізації:

- значною залишається фінансова залежність регіонів і громад від центру;
- не здійснено реформування в галузях охорони здоров'я, освіти, культури. Водночас реформа децентралізації передбачає створення ефективної системи надання високоякісних соціальних послуг населенню незалежно від місця проживання;
- порушується базовий для демократичної держави принцип повсюдності місцевого самоврядування. За територіальними громадами (місцевими радами) закріплено переважно землі в межах населених пунктів, натомість їх усунено від вирішення питань у сфері земельних відносин за межами населених пунктів;
- проблемною є ситуація з реалізацією права власності територіальних громад на комунальне майно. Це створює можливості для нераціонального використання комунального майна, неефективної господарської діяльності місцевих рад, незаконного відчуження об'єктів комунальної власності;

➤ реалізація реформи вимагає підвищення фахового рівня працівників органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади. Успіх реформи децентралізації залежить від вирішення зазначених проблемних питань.

З метою удосконалення законодавчого забезпечення реформування територіальної організації влади на засадах децентралізації необхідно:

➤ створити конституційну основу для законодавчого регулювання процесу децентралізації влади, продовживши роботу із внесення відповідних змін до Конституції України;

➤ ухвалити базовий закон «Про адміністративно-територіальний устрій України», в якому визначити засади державної політики у цій сфері, конструкцію нового адміністративно-територіального устрою, уніфіковані критерії та вимоги до адміністративно-територіальних одиниць усіх рівнів тощо;

➤ підготувати й ухвалити нову редакцію Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», унормувавши забезпечення функціонування повноцінного місцевого самоврядування.

З метою вдосконалення системи надання якісних адміністративних та соціальних послуг населенню необхідно:

➤ сформувати законодавчу базу для децентралізації владних повноважень у всіх галузях і сферах надання адміністративних та соціальних послуг, чітко визначити функції місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування всіх рівнів щодо надання цих послуг;

➤ розробити концептуальні засади та моделі реформування галузей соціальної сфери, зокрема системи освіти, охорони здоров'я, інших соціальних галузей з урахуванням основних положень Концепції реформування місцевого самоврядування й територіальної організації влади в Україні;

➤ розробити та запровадити державні стандарти (нормативи) якості адміністративних, соціальних та інших послуг, що надаються населенню у відповідних сферах;

➤ реформувати систему надання адміністративних послуг за принципом «прозорих» офісів.

З метою зміцнення матеріальної та фінансової бази розвитку місцевого самоврядування необхідно:

➤ продовжити з урахуванням кращих світових практик та вітчизняних напрацювань розроблення і впровадження дієвих механізмів та інструментів забезпечення місцевих бюджетів достатньою фінансовою базою для виконання своїх повноважень, стимулювання місцевого економічного розвитку і збільшення податкової бази;

➤ удосконалити процедури ухвалення рішень щодо фінансування проектів місцевого розвитку за рахунок коштів Державного фонду регіонального розвитку, посилити контроль за здійсненням конкурсного відбору проектів, забезпечити стабільність їх фінансування протягом строку реалізації;

➤ внести зміни до законодавства щодо запровадження механізму зарахування до місцевих бюджетів частини податку на прибуток підприємств, які здійснюють свою діяльність на території громади;

➤ врегулювати питання поширення юрисдикції органів місцевого самоврядування територіальних громад на землі, розташовані за межами населених пунктів, у спосіб прийняття закону щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування з розпорядження земельними ділянками і здійснення контролю за використанням та охороною земель;

➤ удосконалити функціонування єдиної автоматизованої системи Державного земельного кадастру України – Кадастрової карти. Здійснити інвентаризацію земельних ділянок територіальних громад відповідно до даних земельного кадастру;

➤ провести інвентаризацію та створити відкриті реєстри об'єктів комунальної власності територіальних громад, посилити персональну відповідальність посадових осіб місцевих органів влади за забезпечення

ефективного використання комунального майна, посилити контроль за передачею у користування й відчуженням комунального майна.

З метою зміцнення кадрового забезпечення здійснення реформи децентралізації та подальшого функціонування місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування необхідно:

- прийняти нову редакцію Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування», визначивши принципи, правові та організаційні засади служби в органах місцевого самоврядування;

- запровадити прозорі конкурсні процедури добору кадрів до місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування, сформувавши кваліфікаційні вимоги до кадрового складу виконавчих органів сільських, селищних, міських рад;

- законодавчо врегулювати відносини органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб, інших суб'єктів, які здійснюють владні управлінські функції щодо прийняття адміністративного акта та його виконання, у спосіб прийняття закону «Про адміністративну процедуру»;

- організувати навчальні програми з підвищення кваліфікації для посадових осіб органів місцевого самоврядування, депутатів місцевих рад і службовців місцевих органів виконавчої влади із залученням до цього процесу відповідних державних інституцій, асоціацій органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства.

Ключовою проблемою, що сформувалася в Україні протягом останніх років і потребує поетапного вирішення, є зростання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів та низька економічна активність в них.

Поетапне зменшення рівня територіальної диференціації економічного розвитку та соціальне забезпечення громадян належить до пріоритетних завдань державної регіональної політики України. Сьогодні суттєві регіональні диспропорції перетворилися на гальмівний чинник забезпечення високих

темпів економічного зростання на всій території держави. Зокрема наявність значних регіональних соціально-економічних диспропорцій:

- перешкоджає здійсненню єдиної економічної і соціальної політики;
- не дозволяє використати переваги територіального поділу, спеціалізації та кооперування праці;
- збільшує загрози регіональних криз, дезінтеграції національної економіки;
- не сприяє формуванню загальнодержавного ринку товарів і послуг;
- не дозволяє повною мірою використовувати потенціал міжрегіонального та прикордонного співробітництва;
- ускладнює вирішення екологічних проблем тощо.

Головними чинниками поглиблення регіональних диспропорцій у процесі переходу до ринку та функціонування в умовах економічної кризи стали:

- різні ступені адаптованості окремих регіонів з різною структурою економіки до функціонування в умовах ринкової конкуренції;
- збереження галузевого принципу управління економікою, надання державної підтримки переважно базовим галузям, які мають високий ступінь територіальної локалізації;
- недостатній рівень внутрішньої кооперації виробництва між регіонами України;
- послаблення ролі держави щодо регулювання та стимулювання регіонального розвитку;
- реформування системи державного управління шляхом децентралізації, що відбувалося за відсутності достатньої нормативно-правової бази і супроводжувалося вагомим впливом суб'єктивних чинників у взаємодії центральної і регіональної влади;
- незавершеність механізму бюджетного регулювання, яке аж до 2000 року здійснювалося переважно на основі двосторонніх домовленостей окремих територій і центру;

➤ недостатня обґрунтованість та несистемність у застосовуванні механізмів впливу держави на розвиток регіонів.

Проте незважаючи на негативні тенденції в останні роки спостерігається уповільнення темпів регіональних диспропорцій та поступове їх зменшення за окремими показниками. Таким чином, у цілому позитивні тенденції економічного розвитку регіонів протягом кількох останніх років автоматично не призводять до пом'якшення міжрегіональних диспропорцій. Розв'язання цієї проблеми потребує розроблення і реалізації комплексу заходів щодо активного впливу держави на процеси регіонального розвитку. З огляду на вищезазначене, для України можна використати такі заходи подолання соціально-економічних диспропорцій регіонів:

➤ розробка та прийняття законодавчої бази, яка б не тільки регулювала регіональну політику, а й забезпечувала її децентралізацію, що призведе не тільки до економічного та соціального розвитку регіонів, а й до «вирівнювання» їх непропорційності;

➤ розробка та контроль за виконанням ефективних програм регіонального розвитку з обов'язковим урахуванням особливостей та можливостей регіону;

➤ створення ефективної системи територіальної організації, яка б займалася диференціацією доходів та витрат регіональних бюджетів;

➤ створення умов розміщення виробництв та підприємств в економічно відсталих регіонах, що дасть можливість сталого їх розвитку;

➤ розроблення та практична реалізація системи регіональних стимулів, що створить умови більш повного використання ресурсів регіону для підвищення ефективності його діяльності;

➤ усунення відмінностей соціально-економічного стану мешканців регіону, що призведе до стабілізації міграції населення у регіонах країни;

➤ посилення регіональної свідомості мешканців, що дасть змогу реалізувати їх потенціал за місцем проживання.

Основним завданням регіональної політики є зменшення дисбалансів у рівнях соціально-економічного розвитку регіонів. У зв'язку з тим, що доходний потенціал держави переважно розподілений нерівномірно у її регіонах, виникає необхідність у фінансовій підтримці місцевих бюджетів із відносно слабшою доходною базою. Для здійснення фінансового вирівнювання застосовується широкий спектр економічних інструментів. Експертною комісією з проблем місцевих та регіональних фінансів Ради Європи було розроблено класифікацію субсидій (трансфертів) для місцевих урядів. Виділяють наступні групи субсидій: субсидії загального призначення, спеціальні субсидії та дискреційні субсидії.

Важливу роль в розвитку регіонів відіграє податковий механізм. Крім різних видів прямих і непрямих податків, велике значення мають різні податкові пільги, такі як відстрочка від сплати податку з прибутку, диференційовані пільги в регіонах або скасування податку. Повинен бути стимул до економічного регіонального розвитку, яким може слугувати самостійність регіонів у визначенні перспективних цілей та можливості фінансувати заходи для їх реалізації, перш за все, за рахунок власних джерел. При цьому державна підтримка повинна слугувати додатковим, а не головним джерелом фінансових ресурсів. Таким чином, регіони мають перетворитись з об'єктів у суб'єкти розвитку.

Важливою умовою забезпечення безпеки соціально-економічного розвитку України та її регіонів є удосконалення системи адміністративно-територіального устрою держави. Найістотнішими і найактуальнішими проблемами у сфері адміністративно-територіального устрою України, які потребують першочергового вирішення, є такі:

- законодавча неврегульованість правового статусу адміністративно-територіальних одиниць, порядку вирішення питань у сфері адміністративно-територіального устрою;
- невідповідність Конституції України та внутрішня неузгодженість існуючої багаторівневої системи адміністративно-територіальних одиниць,

збереження, всупереч Основному Закону України, таких категорій адміністративно-територіальних одиниць, як селище міського типу, сільрада, селищ на, міська рада;

- розташування у багатьох випадках на території міст інших міст, а також сіл, селищ як окремих адміністративно-територіальних одиниць;
- недосконалість класифікації міст, відсутність чітких критеріїв для утворення районів, районів у містах, а також віднесення населених пунктів до категорії сіл, селищ, міст.

Головними напрямками діяльності щодо розвитку виробничо-економічного потенціалу мають бути розбудова виробничої, транспортної інфраструктури, реалізація інноваційної політики в регіонах. З метою забезпечення всебічного розвитку людського потенціалу діяльність органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування має бути спрямована на реалізацію насамперед таких заходів:

- удосконалення порядку розроблення соціальних програм, спрямованих на вирішення найгостріших проблем регіонів, насамперед з питань забезпечення зайнятості населення, створення нових робочих місць, підвищення з цією метою ефективності роботи служб зайнятості, організація належного контролю за виконанням цих програм;
- формування місцевих бюджетів у галузях освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та культури на основі загальнодержавних соціальних стандартів;
- реалізація державної політики у сфері регулювання внутрішньорегіональної та міжрегіональної трудової міграції;
- завершення врегулювання відносин власності щодо об'єктів соціальної інфраструктури та житла;
- запровадження нових механізмів розвитку регіональної соціальної інфраструктури;
- створення системи навчання протягом життя.

Новим для України, проте добре апробованим у європейських країнах, напрямом підвищення конкурентоспроможності регіонів має стати комплексний маркетинг регіонів та створення їхнього іміджу. Він передбачає створення державних і регіональних інформаційних систем про регіони, їхній потенціал та потреби, конкурентні переваги, включаючи історико-культурні надбання, презентацію регіонів за кордоном.

Перед регіональними господарськими комплексами в Україні з'являються нові перспективи розвитку, зумовлені впливом наступних чинників: продовження децентралізації влади та передачі доходних джерел бюджету на рівень громад та зміна конфігурації міжрегіональної взаємодії всередині країни та поява нових виробничо-збутових зв'язків регіонів на зовнішніх ринках. Кожен із цих чинників формує умови для існування та життєдіяльності регіонів у новій якості, що потребує відповідного регулювання регіонального розвитку з боку держави. Більшої ефективності регулюванню і загалом державній регіональній політиці могло б надати застосування комплексного підходу до розвитку територій. На думку фахівців, у регіональній політиці необхідно перейти від політики вирішення точкових проблем до політики комплексного розвитку територій, комплексного планування територій для досягнення цілей забезпечення стабільного й ефективного розвитку регіонів.

Воєнні дії на сході України та анексія Криму ще раз посилили необхідність зміцнення міжрегіональної взаємодії за рахунок спільних міжрегіональних проектів (транспортних, екологічних, соціальних, гуманітарних, виробничих та ін.) у здійсненні заходів щодо відбудови зруйнованих територій. Поступово через такі механізми регіональна політика набуватиме нового сенсу – як політика активної участі регіонів у формуванні стратегії власного розвитку. Фахівці з питань децентралізації та регіональної серед завдань регіональної політики на майбутній період слушно наполягають на необхідності запровадження програм, які сприяють формуванню єдиного

українського простору вже у 2017 р., визначивши пріоритетами міжрегіональне співробітництво та міжрегіональні проекти, що зміцнюють Україну [113].

Актуальності зараз набувають питання: окреслення соціально-економічних взаємовідносин з окремим районами Донецької та Луганської областей – транспортна логістика, перевезення товарів, вирішення соціальних проблем громадян України на цій території; та формування схем реінтеграції господарства цих територій до національної економіки. Зміни управління регіонами мають відбуватися паралельно зі змінами інституційного забезпечення державної регіональної політики, оновлення інструментів державної регіональної політики з метою надання гідної відповіді на виклики, що поставили воєнні дії перед регіонами України. Від дій органів влади у формуванні регіональної політики залежить, наскільки вона здатна дати відповідь на питання забезпечення національної безпеки та збереження цілісного господарського простору.

Активна діяльність держави щодо регулювання регіонального розвитку останніми роками дозволила зменшити темпи поглиблення диспропорцій економічного й соціального розвитку між регіонами, досягти позитивних тенденцій зростання виробництва, активізації інвестиційних процесів у регіонах. Водночас в Україні ще не вдалося сформувавши цілеспрямовану систему механізмів реалізації державної регіональної політики. На сучасному етапі необхідно сконцентрувати зусилля на розвитку інституційного, законодавчо-нормативного, науково-методичного забезпечення та запровадженні активної державної регіональної політики, що сприятиме мобілізації всіх регіональних ресурсів для забезпечення економічного зростання й поглиблення структурних економічних трансформацій у державі та зміцненню демократичних засад розвитку українського суспільства.

РОЗДІЛ 4. УПРАВЛІНСЬКИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ ВИРОБНИЧОГО КОМПЛЕКСУ ДЕРЖАВИ

4.1. Оцінка стану фінансово-економічної безпеки металургійного комплексу України.

Проблема фінансово-економічної безпеки є важливою для існування та розвитку України як суверенної держави, ключовою складовою якої є фінансово-економічна безпека виробничого комплексу. Під безпекою виробничого комплексу розуміється такий стан захищеності галузей реального сектора економіки країни від зовнішніх та внутрішніх загроз, який спроможний забезпечити його сталий розвиток і можливість поступового зростання; а також досягнення такого рівня виробництва, ефективності та якості продукції, що забезпечить її конкурентоспроможність, модернізацію виробництва, стабільність підприємств галузей, здатність до саморозвитку і прогресу, можливість виходу на зовнішній ринок та забезпечення функціонування галузей реального сектора економіки в надзвичайних ситуаціях [153, с.48].

Металургійна галузь є базовою для виробничого комплексу економіки України, оскільки вона забезпечує 15-20% промислового виробництва і більше 30% валютної виручки країни. Стимулювання подальшого сталого розвитку металургійної галузі на інтенсивній основі може дати позитивний ефект у будівництві, машинобудуванні, розбудові дорожньо-транспортного комплексу, створенні нових робочих місць, а також сприяти стійкому економічному зростанню економіки України.

Металургійна галузь належить до стратегічних господарських сфер держави. Вона багато в чому є індикатором стану економіки країни. Контроль і прогнозування цінових тенденцій на ринку металопродукції, при правильному

підходить, може дати дуже важливий матеріал для загальної оцінки стану економіки країни.

Останніми роками металургійний комплекс переживає глибоку кризу, яка є наслідком використання застарілих технологій, низького технічного рівня, перебоїв у постачанні підприємств коксівним вугіллям, металоломом, електроенергією, недостатньої фінансової забезпеченості впровадження необхідних інновацій. Значне подорожчання газу й нафти посилюють негативні тенденції.

Негативний вплив кризових явищ на розвиток вітчизняної металургійної промисловості значною мірою зумовлений критичною масою накопичених структурних, економічних, технологічних, організаційних та інституційних проблем, які несприятлива кон'юнктура на зовнішніх металоринках змусила виявитися гостріше. Саме від розвитку цієї галузі багато в чому залежить динаміка основних макроекономічних показників, а ризики, властиві металургійній галузі, є характерними для всієї економіки України. Рівень вітчизняного виробництва металів та металовиробів критично залежить від ситуації на світовому ринку, яку наразі доволі складно спрогнозувати.

Розвиток металургійної промисловості та її розміщення відіграє найвагомішу роль у економічній безпеці галузі та країни в цілому. У минулому основна частина металургійних заводів, що випускали чорні метали, розміщувалась біля вугільних басейнів або в районах залягання залізних руд. Сьогодні також виділяються металургійні райони на базі паливних ресурсів (Рур, Пітсбург, Донбас, Кузбас, Сілезія) або рудних залягань (Лотарингія, Кривий Ріг, Урал, КМА). Освоєння нових родовищ залізної руди і палива супроводжується розвитком на їх території чорної металургії (Індія, Бразилія, Китай). Однак на розміщення заводів все більший вплив має транспортний фактор і кон'юнктура ринку. Внаслідок їх впливу великі металургійні підприємства розміщуються на шляхах перевезення сировини і палива або поблизу ринків збуту. Таким шляхом розвитку характеризується металургія Японії, Італії, Республіки Кореї - країн, що не мають власних сировинних і

паливних баз. Сьогодні актуальною проблемою розвитку і розміщення чорної металургії світу є проблема ефективного використання вторинних ресурсів (металобрухту). З вторинних ресурсів виплавляється 1/3 чорних металів, що використовуються у виробництві. Найпотужніші комплекси виробництва чорних металів з повним циклом у світі сформувалися у Донбасі, на Уралі, в Кузбасі, Рурському басейні, в Лотарингії, Верхній Сілезії, Пенсільванії (США) та ін. Ряд великих металургійних комбінатів розміщені біля великих транспортних вузлів, зокрема в акваторії морських портів. Потужні комплекси розміщені у Франції (Дюнкерк), Німеччині (Бремен), Італії (Генуя, Торонто), у США (гирло ріки Делавер), в Японії (Кобе).

Найбільшим виробником чорних металів у світі протягом останніх 10 років є Китай (понад 800 млн. т. сталі на рік). Провідну роль у виробництві сталі посідають також Японія, США, Росія, Індія, Південна Корея, Німеччина, Україна, Бразилія, Туреччина. Топ-10 країн-виробників металопродукції в світі представлено у таблиці 4.1.

Таблиця 4.1

Найбільші країни-виробники металургійної продукції в світі
у 2007-2016, млн.т.

Ранг 2007 / 2016	Країна	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
1/1	Китай	489,7	512,3	577,1	638,7	702,0	731,0	822,0	822,3	803,8	807,6
2/2	Японія	120,2	118,7	87,5	109,6	107,6	107,2	110,6	110,7	105,1	104,7
3/4	США	98,1	91,9	59,4	80,5	86,4	88,7	86,9	88,2	78,8	78,5
4/5	Росія	72,4	68,5	60,0	66,9	68,9	70,2	69,0	71,5	70,9	70,5
5/3	Індія	53,5	57,8	63,5	69,0	73,5	77,3	81,3	87,3	89,0	95,5
6/6	Південна Корея	51,5	53,6	48,6	58,9	68,5	69,1	66,1	71,5	69,7	68,6
7/7	Німеччина	48,6	45,8	32,7	43,8	44,3	42,7	42,6	42,9	42,7	42,1
8/10	Україна	42,8	37,3	29,9	33,4	35,3	33,0	32,8	27,2	23,0	24,2
9/9	Бразилія	33,8	33,7	26,5	32,9	35,2	34,5	34,2	33,9	33,3	31,3
10/8	Туреччина	25,8	26,8	25,3	29,1	34,1	35,9	34,7	34,0	31,5	33,2

Джерело: [158]

Отже, Китай та Японія є лідерами за обсягами виробництва сталі у світі

протягом 2007-2016 рр. Так, Китай збільшив виробництво металопродукції майже у 2 рази (з 489,7 млн. т. у 2007 році до 807,6 млн. т. у 2016 році). Україна у даному рейтингу займає лише 10 місце з обсягом виробництва 24,2 млн. т. у 2016 р., поступившись Туреччині та Бразилії з 2012 року. Також, достатньо швидкими темпами нарощує свої обсяги виробництва металопродукції Індія, яка з 2015 року займає 3 місце в рейтингу.

Світовий попит на ринку готової сталевий продукції формується підприємствами машинобудівної (суднобудування, автомобілебудування, авіабудування, виробництво рухливих складів, промислового устаткування і т. ін.) і будівельної галузей, а також металургійними підприємствами з неповним циклом (міні-заводами), що є основними споживачами сталевий продукції.

Для аналізу світового ринку металопродукції доцільно співставити обсяги виробництва і обсяги споживання металопродукції. Темпи зростання обсягів споживання металопродукції за регіонами світу наведені в таблиці 4.2.

Згідно даної таблиці ми бачимо, що динаміка обсягів споживання металопродукції достатньо нестабільна, наприклад: у період з 2007 року по 2010 рік країни ЄС, СНД, Північна Америка та Африка знизили свої обсяги споживання практично на 30%, у той самий час Південна Америка, Азія та Океанія, а також інші країни Світу (74) збільшили – у середньому від 8 до 20%. Але, у період з 2010 по 2016 роки за всіма регіонами, окрім країн СНД, Азії та Океанії, спостерігається середньорічне зростання обсягів виробництва. Найбільшими темпами (12% та 3,9%) щорічно за 2010-2016 рр. зростають обсяги споживання металопродукції в країнах ЄС та інших країнах Європи відповідно, випереджаючи середньосвітові темпи зростання. Споживання в країнах СНД у 2010-2016 рр. щорічно в середньому скорочувалася на 7,52%, в Азії та Океанії – на 4,7%. Неспівпадіння регіонів та обсягів виробництва та споживання обумовлює розвиток міжнародної торгівлі металопродукцією. На рисунку 4.1. показані структурні зрушення у споживанні сталі в світі у 2007 та 2016 роках.

Таблиця 4.2

Темпи зростання обсягів споживання металопродукції у світі у 2007-2016 рр., %

Регіони	2008/ 2007	2009/ 2008	2010/ 2009	2011/ 2010	2012/ 2011	2013/ 2012	2014/ 2013	2015/ 2014	2016/ 2015	2016/ 2007
ЄС (28)	90,3	63,9	123,2	104	84,1	102,6	106,8	105,6	104,4	75,0
Інші країни Європи	94,4	81,3	132,6	113,5	104,9	108,1	96,8	111,7	99,2	140,5
СНД	93,0	64,2	142,4	117,3	104,8	100,6	93,4	84,7	101,5	84,5
Північна Америка (3)	91,2	65,3	131,3	109,5	110,2	99,6	107,9	95,3	98,5	95,3
Південна Америка	110,5	77,2	139,5	107,2	102,9	103,2	93,1	91,1	85,3	98,0
Африка	128,9	108,6	91,1	109,4	109,2	107,0	103,0	98,8	94,5	157,0
Близький Схід	109,1	86,4	108,4	110,8	96,0	105,1	105,0	98,4	111,4	131,3
Азія та Океанія	104,5	112,0	108,0	107,3	103,9	111,1	97,7	95,6	102,7	150,1
Світ (74)	100,2	93,0	113,9	107,9	102,2	107,8	99,6	96,4	101,1	122,6

Джерело: Розраховано за даними [159]

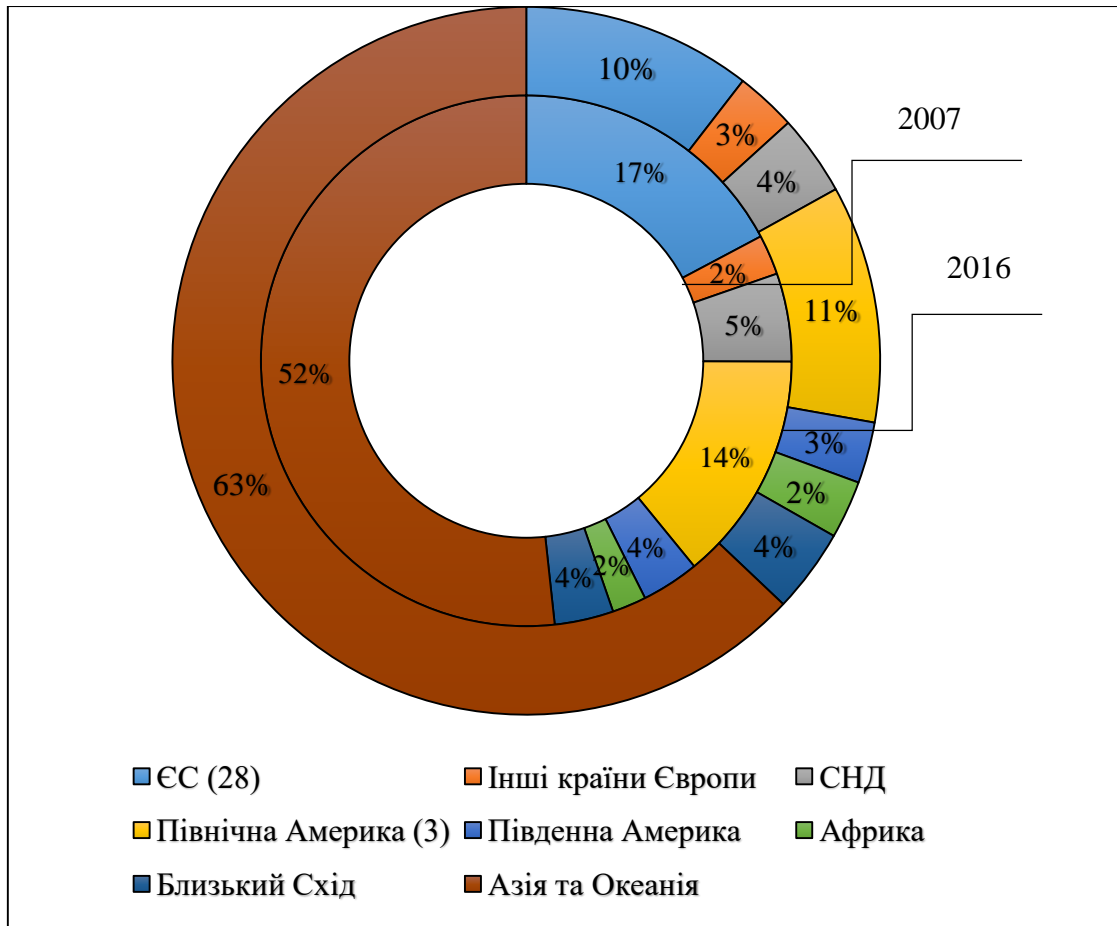

Рис. 4.1. Структурні зрушення у споживанні сталі в світі у 2007-2016 рр.

Джерело: [159]

Отже, ми бачимо, що у 2016 році у порівнянні з 2007 роком тільки Азія та Океанія збільшила своє споживання сталі на 11%, інші країни, на жаль, ці показники зменшили, наприклад, країни ЄС та Північна Америка зменшили свої обсяги споживання на 7% та 3% відповідно. Найбільша кількість металопродукції споживається країнами Азії та Океанії – 63%, а найменша (2%) - країнами Африки.

Протягом останнього десятиліття серйозно змінилася не тільки географічна картина споживання металопродукції, а й географія виробництва продукції галузі. В таблиці 4.3. представлені темпи зростання обсягів виробництва металопродукції за регіонами світу у 2007-2016 роках.

Таблиця 4.3

Темпи зростання обсягів виробництва металопродукції у світі у 2007-2016 рр., %

Регіони	2008/ 2007	2009/ 2008	2010/ 2009	2011/ 2010	2012/ 2011	2013/ 2012	2014/ 2013	2015/ 2014	2016/ 2015	2016/ 2007
ЄС (28)	94,5	70,1	124,0	102,8	94,8	98,6	101,8	98,1	97,5	77,0
Інші країни Європи	103,6	91,7	115,9	116,4	102,0	96,7	99,5	93,2	105,0	123,3
СНД	92,0	85,5	110,7	104,1	98,2	98,0	97,9	95,7	100,6	82,2
Північна Америка (3)	94,3	67,0	133,2	106,4	102,4	97,8	101,8	91,6	100	83,7
Південна Америка	98,5	79,6	116,1	109,8	96,3	98,7	98,2	97,5	91,6	83,4
Африка	90,9	90,6	107,8	94,6	97,4	100,6	96,7	92,0	95,6	70,0
Близький Схід	101,2	107,2	112,4	116	107,7	108	111,1	98	107,1	192,0
Азія та Океанія	103,3	103,2	113,3	108,2	103,1	109,3	101,4	97,7	101,0	147,3
Світ (74)	99,6	92,2	115,7	107,3	101,4	105,8	101,2	97,0	100,4	120,7

Джерело: Розраховано за даними [159]

Структура виробництва металопродукції теж нестабільна, протягом 2007-2016 років відбувалися певні зміни в темпах зростання виробництва за регіонам: наприклад, країни ЄС у 2014 порівняно з 2013 роком наростили обсяги виробництва металопродукції на 3,2%, а у 2015 порівняно з 2014 роком втратили 3,7%; Світ втрачає свої позиції на ринку та знижує обсяги виробництва на 4,6% у 2014 році та на 4,2% у 2015 році. На рисунку 4.2. представлені структурні зміни у виробництві сталі за регіонами у 2007 та 2016 роках.

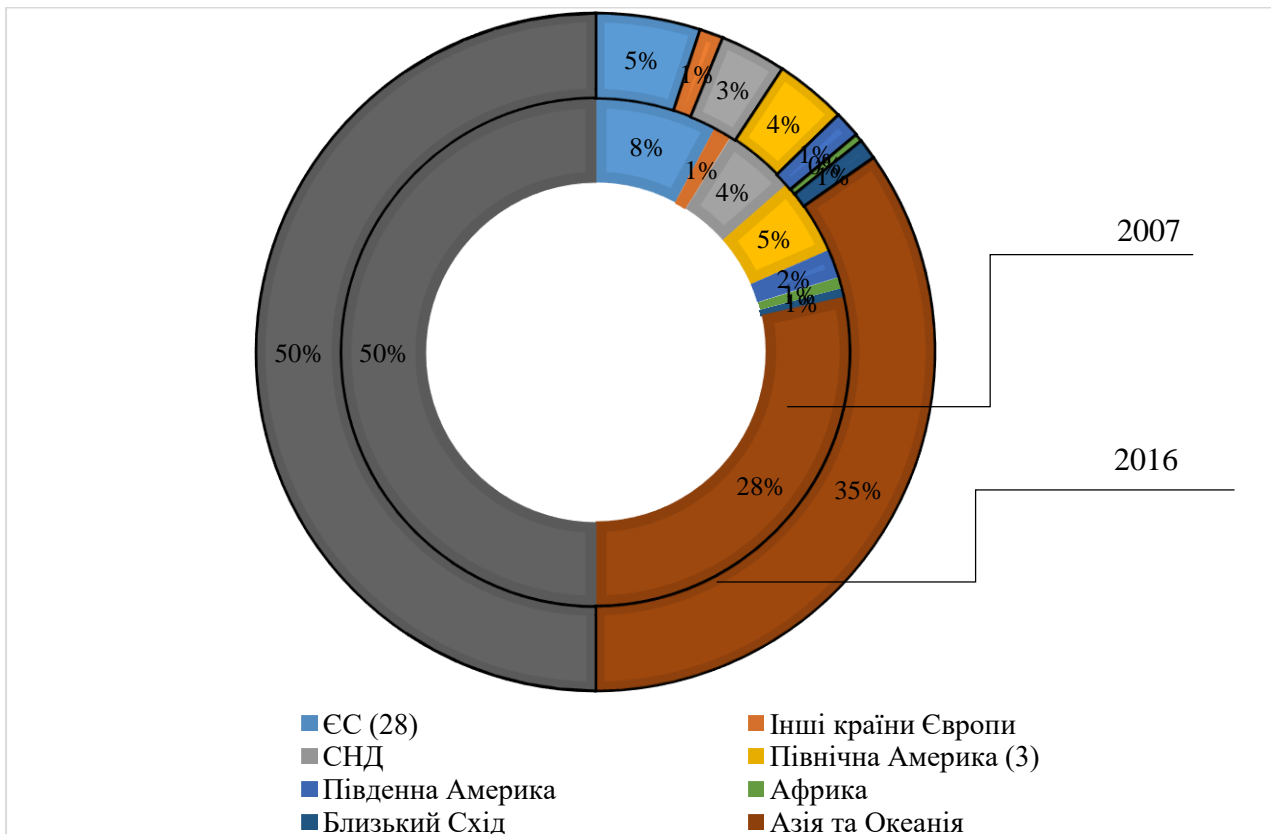

Рис. 4.2. Структурні зрушення у виробництві сталі в світі у 2007-2016 рр.
Джерело: Складено авторами на основі [158]

Так, згідно даним Міжнародного інституту чавуну й сталі (IISI), у 2007 р. на частку країн ЄС доводилося 8 % світового споживання сталевих продукції, на частку колишніх республік СРСР - близько 4 %, на частку Азії та Океанії - майже 28 %, а на 74 країни Світу – 50%. Але в 2016 р. частка країн Світу не змінилась і залишалась 50%, при цьому збільшилась частка Азії та Океанії до 35% та скоротилась частка країн ЄС - до 5%.

Світовий ринок металопродукції є висококонкурентним і у випадку збільшення попиту на сталь може бути доволі швидко задоволений за рахунок пропозиції від тих чи інших виробників. Так у 2016 році 74 країнами світу було виготовлено 1627 млн.т. сталі, а споживання склало 1425.7 млн.т., тобто ми маємо ще близько 200 млн.т. залишку. Крім цього, у світі існує певний резерв потужностей, які не долучені до виробничого процесу. Причому наявність значних потужностей з виплавки сталі, що не залучені до виробничого процесу, є непрямим свідченням того, що у разі зростання попиту на сталь зовсім не обов'язково очікувати на аналогічне за темпами зростання цін на неї. У цьому разі ціни на сталь можуть зрости не набагато, а можуть і зовсім не зрости – просто може дещо послабитись конкуренція на світовому ринку. Ймовірність подібного перебігу подій важливо враховувати вітчизняним металургам при розробці своєї ринкової стратегії й тактики на коротко- і середньотермінову перспективу.

До десятки найбільших країн-виробників металургійної продукції належить й Україна. На даний час лише незначна частка металургійного виробництва направлена на забезпечення потреб внутрішнього ринку. Майже 80% усього металургійного виробництва орієнтоване на експорт, на окремих підприємствах обсяг експорту становить близько 95-100% від загального обсягу виробництва. Тією чи іншою мірою кризові явища зачепили практично всіх світових лідерів металургійного виробництва, проте наслідки і масштаби цієї кризи різні, відбувається зниження темпів зростання виробництва сталі із-за нестабільної економічної ситуації в світі. Зараз підприємства металургійної галузі України, які належать великому приватному капіталу, виявилися не готовими до всіх викликів, пов'язаних зі світовою кризою, насамперед надвиробництвом чорних металів, падінням попиту на металопродукцію низької якості, посиленням конкуренції й появою нових гравців на світових ринках: Китаю, Індії й Південної Кореї. Крім того, роками накопичувалися системні проблеми, пов'язані з необхідністю технічного й технологічного переоснащення виробництва, поліпшення якості чорних металів, випуску нових

видів сталі й прокату. Металургійні підприємства України в порівнянні з розвинутими країнами миру характеризуються істотним технологічним відставанням і підвищеною енергоємністю. Їхнє встаткування сильно зношене, а технології морально застаріли.

Основні металургійні підприємства є комбінатами повного циклу - від видобутку руди до випуску кінцевої продукції. Існують також заводи переробної металургії, що виробляють тільки сталь (з чавуну і металобрухту, що постачається), прокат або феросплави.

Особливістю і головною перевагою української металургії є опора сировинної бази на значні внутрішні природні запаси залізної і марганцевої руд, коксівного вугілля, флюсів, вогнетривких глин та інших мінеральних ресурсів. Це дозволяє забезпечувати потреби національного сектору чорної металургії майже у всіх видах стратегічної сировини і матеріалів (крім природного газу), в першу чергу в залізорудній сировині (аглоруда, концентрат, агломерат, окатиші) і коксі.

В Україні існують провідні підприємства, які є найпотужнішими та становлять базу металургійної галузі економіки України, це насамперед: ПАТ «Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча», ПАТ «Металургійний комбінат «Азовсталь», ПАТ «Електрометалургійний завод «Дніпроспецсталь» ім. Кузьміна А. М.», ВАТ «Запорізький металургійний комбінат «Запоріжсталь», ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг». Динаміку доходів від обсягів реалізованої продукції представлено у табл. 4.4.

Таблиця 4.4.

Динаміка доходів від обсягів реалізованої продукції провідних металургійних підприємств України, тис. грн.

Рік	ПАТ «МК «Азовсталь»	ВАТ «Запоріжсталь»	ПАТ «АМ Кривий Ріг»	ПАТ «ЕМЗ «Дніпроспецсталь»	ПАТ «МК ім. Ілліча»
1	2	3	4	5	6
2006	15165494	9639360	15085511	2999930	15107730
2007	21668646	10685546	19775152	3973747	18845611
2008	28710628	13643524	23316391	3867424	22982702
2009	21545458	9755637	14980295	2342389	13969982

Продовження таблиці 4.4

1	2	3	4	5	6
2010	35786308	14368243	24280132	4373132	26175080
2011	44423593	16694161	12034021	4048850	33026592
2012	22790013	15560415	29015000	4143450	30234570
2013	20882305	13579218	28251200	4445360	23912081
2014	22390318	22110500	36740000	15463782	28433939
2015	26419696	31395478	46261000	16714000	31548000
2016	32703660	33158709	52962000	14146000	35696000

Джерело: Складено за даними [139;140;144-146]

Проведений аналіз динаміки доходів від обсягів реалізованої продукції великих металургійних підприємств дає лише загальне уявлення про їх фінансовий стан. Крім того, у даному випадку не враховуються такі фактори як масштаби підприємств і активність процесів модернізації, що у короткостроковому періоді можуть знижувати їх прибутковість, а також проведення АТО на території Донецької та Луганської областях, де розміщені деякі підприємства металургійної галузі. Так, важливим фактором, який впливає на металургію країни є нестабільна діяльність Авдієвського коксохімічного підприємства, яке забезпечує коксом багато підприємств металургійної групи «Метінвест» та знаходиться на лінії розмежування.

Але, незалежно від цього металургійна галузь України виробляє четверту частину всієї експортної продукції. Так, у 2016 році експорт металургії приніс Україні 8,3 млрд. доларів. Основними країнами-експортерами є країни Європи, Азії, СНД та інші. Найбільш важливою статтею експорту є чорні метали, які принесли у 2016 році аж 7,9 млрд. доларів, що більше ніж зернові (6,1 млрд. доларів) та ІТ технології (1,6 млрд. доларів). Крім того, металургійна галузь забезпечує значну кількість робочих місць у порівнянні з іншими галузями та вносить значний вклад в ВВП країни. Металургійні підприємства України виробляють і постачають на внутрішній і світовий ринок залізорудну сировину (ЗРС), в тому числі концентрат і окатиші, феросплави, чавун, напівфабрикати (квадратна заготовка, сляби, трубна заготовка), готовий прокат, в тому числі плоский гарячекатаний і холоднокатаний прокат в рулонах і листах, рейки, арматурну сталь і катанку, профільний прокат, а також вироби подальшого

переділу (сталеві труби, металовироби, прокат з покриттями та ін.).

Враховуючи проведений аналіз сучасного стану фінансово-економічної безпеки металургійного комплексу України було виявлено, що він не відповідає ринковим запитам і реальній можливості розвитку внаслідок впливу великій кількості внутрішніх та зовнішніх негативних факторів: проведення АТО, урядове регулювання і бюрократія, високі податки, труднощі з джерелами фінансування тощо. Для більш детального аналізу даної проблеми треба зупинитися на конкретному прикладі аналізу визначення фінансово-економічної безпеки металургійного підприємства, у нашому випадку – ПАТ МК Азовсталь. Це дозволить нам визначити певні проблеми та питання, які будуть актуальними для формування дієвої системи фінансово-економічної безпеки всього металургійного комплексу.

4.2. Комплексний аналіз фінансово-економічної безпеки виробничого підприємства.

У процесі свого розвитку будь-якому підприємству необхідно забезпечувати захист своїх фінансових інтересів, тому в даний час особливо актуальною є проблема забезпечення фінансової безпеки організації. Головною метою забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства можна вважати досягнення максимальної стабільності його функціонування та створення умов для подальшого фінансово-економічного розвитку шляхом попередження внутрішніх і зовнішніх загроз.

Для аналізу фінансової складової економічної безпеки необхідно аналізувати: фінансовий стан і результати роботи підприємства та його конкурентні позиції на ринку. Оцінку фінансово-економічного стану виробничого підприємства необхідно проводити систематично з використанням різноманітних методів аналізу та статистичних показників. Це дасть

можливість всебічно оцінювати та порівнювати у динаміці економічні результати виробничої діяльності і фінансовий стан підприємства; визначати фінансові ризики та небезпеки для розвитку підприємства в галузі; здійснювати найбільш раціональне використання та розміщення фінансових ресурсів. Проведемо оцінку фінансової безпеки виробничого підприємства на прикладі ПАТ «Металургійний комбінат «Азовсталь», що входить до складу керуючої компанії Групи Метінвест і є одним з найбільших металургійних підприємств України.

Аналіз фінансового стану починають з вивчення динаміки і структури валюти балансу. Аналіз динаміки та структури валюти балансу проводиться з використанням вертикального та горизонтального аналізу, потім будується агрегований (аналітичний) баланс, який включає балансові позиції, що найбільше вплинули на валюту балансу.

Горизонтальний аналіз підприємства наведено у додатку Г. На основі приведених даних визначено, що відбулося збільшення підсумку активу балансу. У нашому випадку вартість майна підприємства збільшилась на 51,32%, а саме на 19767602 тис. грн. Такі зміни були спричинені за рахунок збільшення величини: нематеріальних активів на 34,81% або на 2862 тис. грн.; основних засобів на 41,78% за звітний період або на 8437647 тис. грн.; готової продукції на 26,73% або на 206513 тис. грн.; запасів на 60,38% або на 2734562 тис. грн.; дебіторської заборгованості на 79,66% або на 7555804 тис. грн., що є свідченням досить значного погіршення розрахункової дисципліни споживачів; грошових коштів та їх еквівалентів в 3,7 рази або на 550668 тис. грн.. Взагалі, все це може свідчити про значне погіршення ділової активності підприємства. Загальні зміни динаміки середньорічної величини активу балансу протягом 2014-2016 рр. можна представити на рис. 4.3.

Отже, рис. 4.3 наочно показує, що у 2014 році порівняно з 2016 роком, відбулося збільшення середньорічної величини необоротних активів на 8055704 тис. грн. або на 39,49% та збільшення середньорічної величини оборотних активів на 11336955 тис. грн. або на 68,88%, що свідчить про розширення

діяльності підприємства під впливом сучасної макроекономічної ситуації в країні.

Рис. 4.3. Динаміка середньорічної величини активу балансу ПАТ «МК Азовсталь» за період 2014-2016 рр. (тис. грн.)

Джерело: Складено за даними [141-143]

В свою чергу, горизонтальний аналіз пасиву балансу показав що вартість зареєстрованого капіталу за аналізований період не змінилася, нерозподілений прибуток збільшився на 55,51%, а саме на 1758253 тис. грн., довгострокові зобов'язання збільшилися на 70,50% або на 1992745 тис. грн., кредиторська заборгованість за товари, роботи та послуги збільшилися на 85,97% або на 9443122 тис. грн.. В цілому, поточні зобов'язання підприємства збільшилися в аналізованому періоді у порівнянні з базовим на 63,56%, що в абсолютному вираженні складає 9719153 тис грн.. Загальні зміни динаміки середньорічної величини пасиву балансу протягом 2014-2016 рр. можна побачити на рис. 4.4.

Для загальної оцінки балансу підприємства після горизонтального проводиться вертикальний аналіз, який передбачає розрахунок відносних показників; вказує на питому вагу окремих статей балансу у загальній сумі валюти і надає можливість оцінити її зміни; надає можливість здійснювати міжгосподарські порівняння. Також, відносні показники пом'якшують негативний вплив інфляційних процесів (Додаток Д).

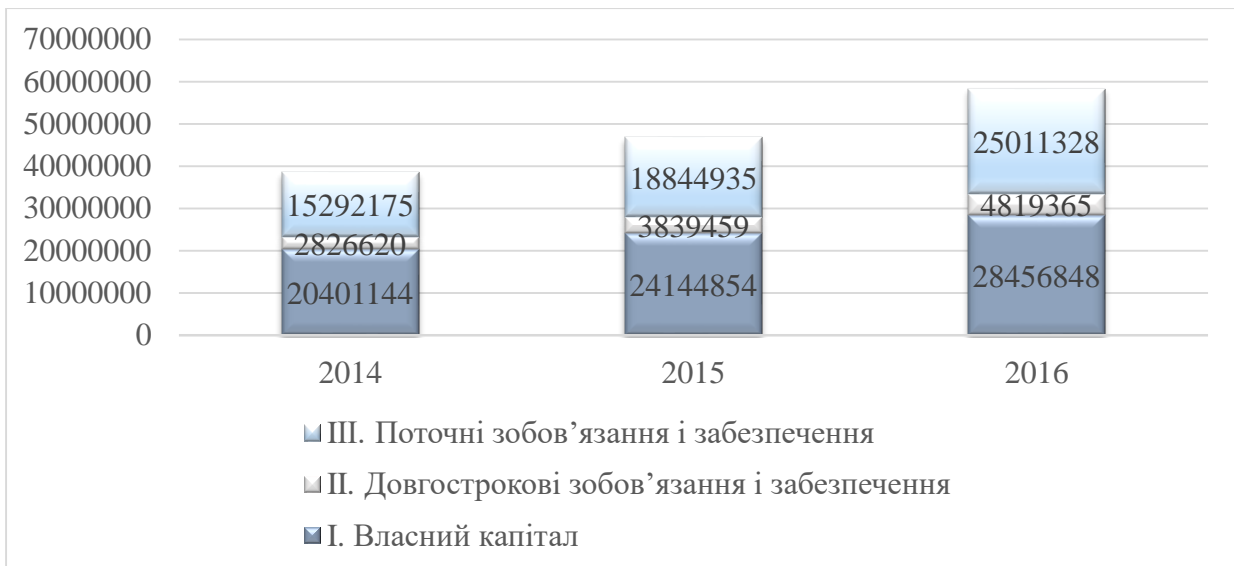

Рис. 4.4. Динаміка середньорічної величини пасиву балансу ПАТ «МК Азовсталь» за період 2014-2016 рр.

Джерело: Складено за даними [141-143]

Вертикальний аналіз активу балансу показав, що частка необоротних активів за звітний період зменшилась на 4,96% і становила на кінець 2016р. 52,31%, частка оборотних активів відповідно збільшилась на 4,96% у порівнянні з базовим періодом (рис. 4.5).

Рис. 4.5. Структура необоротних активів ПАТ «МК Азовсталь» за період 2014-2016 рр.

Джерело: Складено авторами на основі [141-143]

Таким чином, на основі даних, наведених на рис. 4.5 можна відмітити, що найбільшу питому вагу у структурі необоротних активів становлять основні засоби, яка збільшилася з 91,55% в 2014 р. до 93,91% в 2016 р.. На другому місці - незавершені капітальні інвестиції, хоча їх питома вага зменшилася з 7,12% в 2014 р. до 5,14% в 2016 р..

Доля грошових коштів і їх еквівалентів збільшилася на 0,81% та на кінець аналізованого періоду становила 1,2%, також відбулося збільшення питомої ваги дебіторської заборгованості з 4,61% в 2014 р. до 29,24% в 2016 р. та запасів з 0,7% до 12,46% відповідно. В цілому, структура активу балансу є складною, адже у ній переважає частка необоротних активів. Більш наглядно, структуру оборотних активів ПАТ «МК Азовсталь» можна побачити на рисунку 4.6.

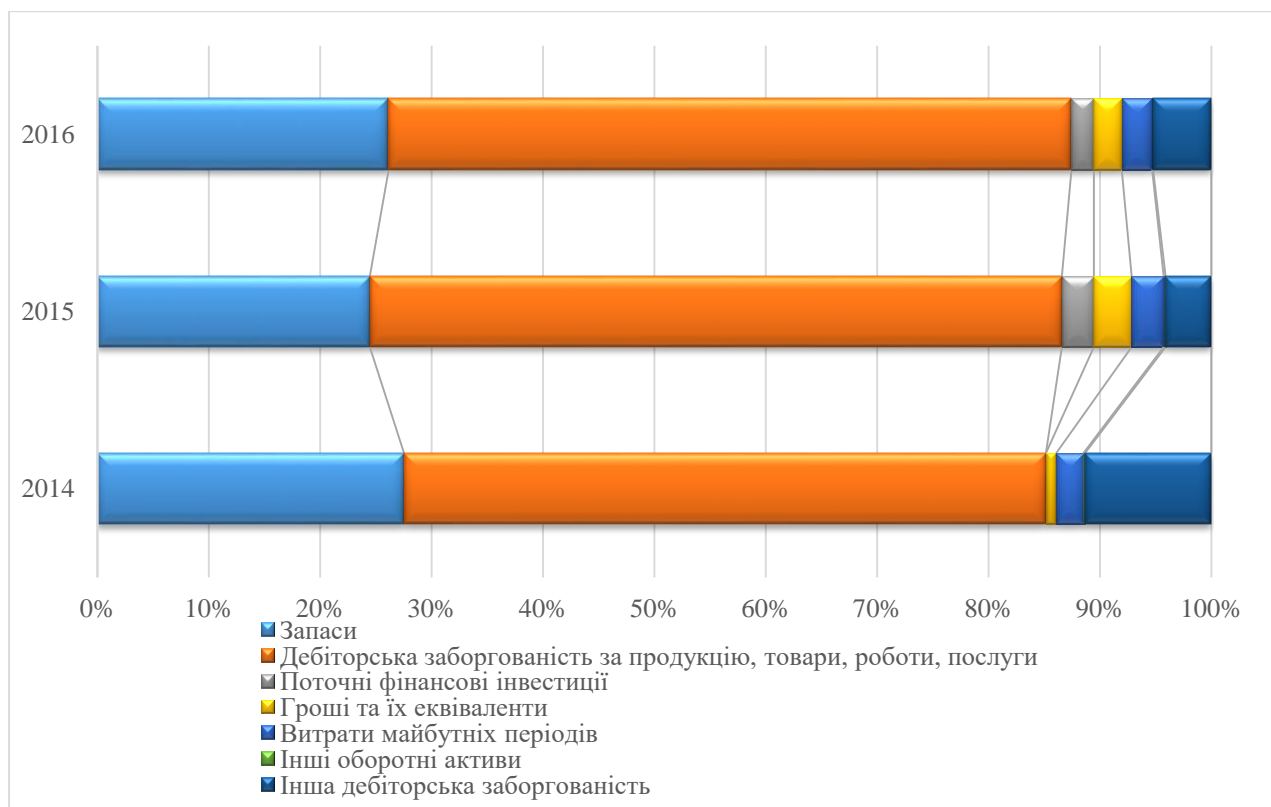

Рис. 4.6. Структура оборотних активів ПАТ «МК Азовсталь» за період 2014-2016 рр.

Джерело: Складено авторами на основі [141-143]

Рис. 4.6 наглядно показує, що найбільшу питому вагу у структурі оборотних активів становить дебіторська заборгованість за продукцію, товари,

роботи, послуги, а саме 57,63% в 2014 р. та 61,31% в 2016 р.. На другому місці - запаси з питомою вагою 27,52% в 2014 р. та 26,13% в 2016 р.; на третьому місці - інша дебіторська заборгованість, з питомою вагою 5,22% у 2016 р. порівняно з 11,35% у 2014 р.; на четвертому місці - витрати майбутніх періодів з питомою вагою у 2016 р. 2,74%, що на 0,27% більше ніж у 2014 р. Питома вага грошових коштів та їх еквівалентів у 201 р. становила 2,51%, тобто на 1,62% більше ніж у 2014 р..

Вертикальний аналіз пасиву балансу показує, що частка зареєстрованого капіталу протягом аналізованого періоду зменшилась на 1,74% у порівнянні з базовим періодом і становила 3,38%, частка довгострокових зобов'язань збільшилась на 0,93% і склала на кінець звітного періоду 0,62%, частка поточної заборгованості збільшилась на 3,21%. В свою чергу, якщо провести порівняння питомої ваги кожної зі складових у загальній величині пасивів у 2014-2016 рр. (рис. 4.7), можна відмітити, що структура капіталу в цілому майже не змінилась, а саме найбільшу питому вагу становлять власні джерела фінансування (48,82% на кінець 2016 р.).

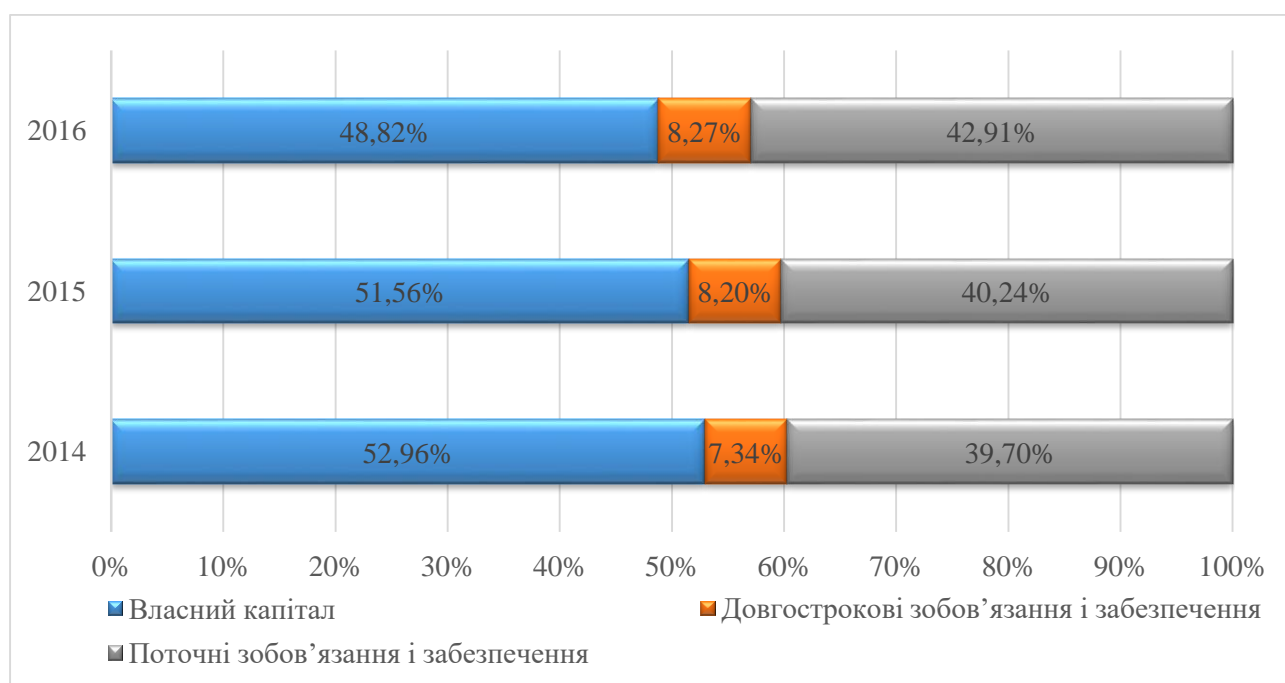

Рис. 4.7. Структура капіталу ПАТ «МК Азовсталь» за період 2014-2016 рр.

Джерело: Складено авторами на основі [141-143]

В структурі власного капіталу переважає капітал у дооцінках з питомою вагою 69,73% в 2016 р., що збільшився на 3,36% у порівнянні з 2014 р., на другому місці - нерозподілений прибуток з питомою вагою 17,31%, з невеликим коливанням у бік збільшення - 1,78% ніж у 2014 р., на третьому місці - зареєстрований капітал - 6,93% у 2016 р., що на 2,74% менше ніж у 2014 р., далі - додатковий капітал та емісійний дохід з питомою вагою 5,08% в 2016 р. (рис. 4.8).

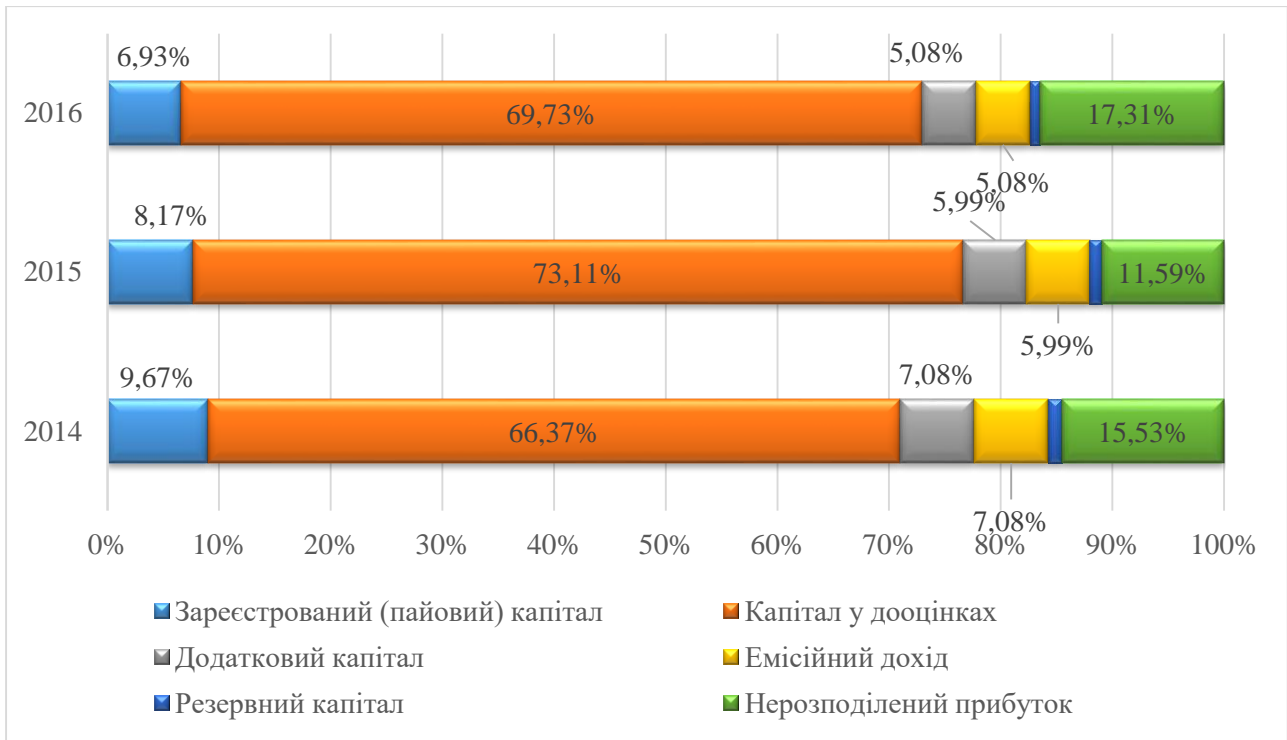

Рис. 4.8. Структура власного капіталу ПАТ «МК Азовсталь» за період 2014-2016 рр.

Джерело: Складено авторами на основі [1491-143]

Отже, отримавши загальну уяву про майно та джерела його фінансування, доцільно провести аналіз прибутковості та рентабельності. Для оцінки ефективності функціонування господарюючого суб'єкта за виробничою, фінансовою, комерційною та інвестиційною діяльністю базовими є показники прибутковості. Враховуючи, що діяльність господарюючого суб'єкта може бути не тільки прибутковою, а і збитковою та формуватися під впливом факторів внутрішнього і зовнішнього економічного середовища, в обліку й аналізі дають

загальну оцінку фінансових результатів, які характеризуються системою абсолютних і відносних показників. Розглянемо основні відносні показники рентабельності, які за рекомендованими значеннями повинні бути більше нуля (табл. 4.5).

Таблиця 4.5

Показники рентабельності ПАТ «МК Азовсталь» за період 2014-2016 рр.

Показники	Рекомендоване значення	Роки			Відхилення за період 2014-2016 рр.	
		2014	2015	2016	+,-	%
Валова рентабельність продажів (GPM)	>0	0,0635	-0,0385	0,0555	-0,0080	-12,66
Операційна рентабельність продажів (OPM)	>0	0,0552	-0,0837	0,0215	-0,0337	-61,09
Чиста рентабельність продажів (NPM)	>0	0,0409	-0,0695	0,0171	-0,0238	-58,26
Рентабельність сукупного капіталу (ROA)	>0	0,0223	-0,0526	0,0096	-0,0127	-56,95
Рентабельність власного капіталу (ROE)	>0	0,0449	-0,0760	0,0196	-0,0253	-56,29
Чиста рентабельність продукції (ROM)	>0	0,0437	-0,0669	0,0181	-0,0256	-58,61
Рентабельність основних засобів (ROFA)	>0	0,0453	-0,0706	0,0195	-0,0258	-57,00
Рентабельність оборотних активів (RCA)	>0	0,0557	-0,0944	0,0201	-0,0356	-63,90
Рентабельність необоротних активів (RFA)	>0	0,0415	-0,0670	0,0183	-0,0232	-55,89

Джерело: Складено авторами на основі [141-143]

Узагальнюючи показники діяльності ПАТ «МК Азовсталь» протягом 2014-2016 рр. можна відмітити, що показник рентабельності у 2014 р. та у 2016 р. відповідає нормативному значенню через прибуткову діяльність, що ж до 2015 р., то підприємство не є рентабельним. Але, якщо розглядати тенденцію зміни, то можна відмітити, що у 2016 р. показники знизилися порівняно з 2014 р., що наглядно видно на рис. 4.9.

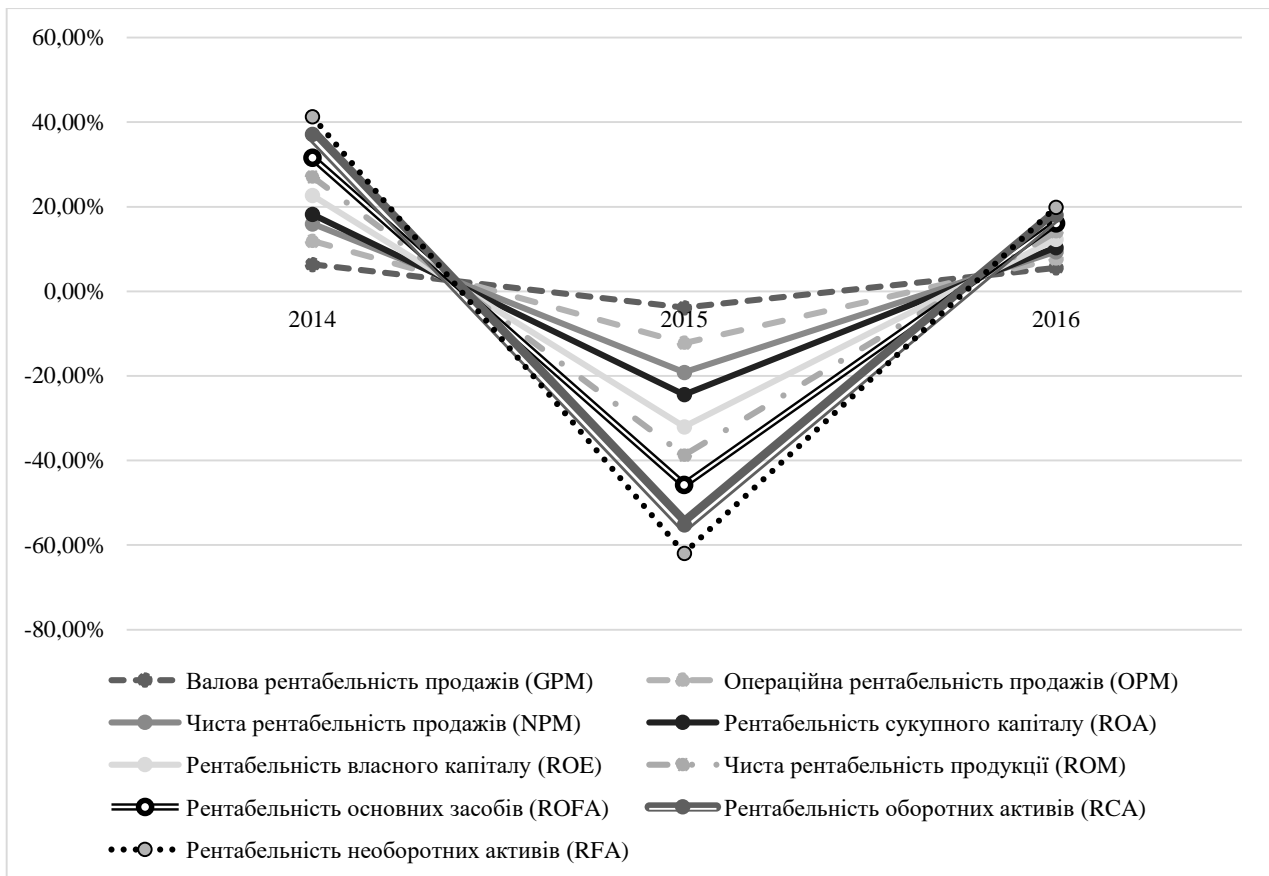

Рис. 4.9. Динаміка показників рентабельності ПАТ «МК Азовсталь».

Джерело: Складено авторами на основі [141-143]

Одна з найважливіших характеристик фінансового стану підприємства – стабільність його діяльності в світлі довгострокової перспективи. Вона пов'язана з загальною структурою підприємства, ступенем його залежності від кредиторів і інвесторів. Запорукою виживання і основою стабільності стану підприємства є його стійкість. Фінансово стійким можна вважати таке підприємство, яке за рахунок власних активів спроможне забезпечити запаси, не допустити невиправданої кредиторської заборгованості, своєчасно розрахуватись за своїми зобов'язаннями, тому наступною групою розрахуємо показники фінансової стійкості (див. таблицю 4.6).

Отже, фінансову стійкість ПАТ «МК Азовсталь» як на початок, так і на кінець аналізованого періоду можна класифікувати, як передкризову. У підприємства протягом 2014-2016 рр. спостерігається нестійкий фінансовий стан, який характеризується тим, що відбувається порушення платоспроможності, але зберігається можливість відтворення рівноваги

платіжних засобів і платіжних зобов'язань за рахунок залучення тимчасово вільних джерел покриття запасів в обіг підприємства.

Таблиця 4.6

Характеристика типу фінансової стійкості ПАТ «МК Азовсталь»

№ п/п	Показник	2014 р.	2015 р.	2016 р.
1	Власний капітал	20401144	24144854	28456848
2	Необоротні активи	22062072	27393558	30492719
3	Власні обігові кошти (р.1 - р.2)	-1660928	-3248704	-2035871
4	Довгострокові зобов'язання	2826620	3839459	4819365
5	Наявність власних і довгострокових джерел покриття запасів (р.3 + р.4)	1165692	590755	2783494
6	Короткострокові кредити та позики	15292175	18844935	25011328
7	Загальний розмір основних джерел покриття запасів (р.5 +р.6)	16457867	19435690	27794822
8	Запаси	4528981	4754211	7263543
9	Надлишок (+) або нестача (-) власних обігових коштів (р.3 - р.8)	-6189909	-8002915	-9299414
10	Надлишок (+) або нестача (-) власних коштів і довгострокових кредитів і позик (р.5 - р.8)	-3363289	-4163456	-4480049
11	Надлишок (+) або нестача (-) основних джерел покриття запасів (р.7 - р.8)	11928886	14681479	20531279
12	Тип фінансової стійкості	Нестійкий (передкризовий) фінансовий стан		

Джерело: Складено авторами на основі [141-143]

Наступним кроком проведемо комплексну оцінку фінансової стійкості підприємства за 2014-2016 р. шляхом аналізу основних фінансово-економічних показників (таблиця 4.7). Отже, аналізуючи дані табл. 4.7 можна зробити наступні висновки:

1. Коефіцієнт автономії або фінансової незалежності, який характеризує частку власного капіталу у загальній вартості авансованого капіталу підприємства і розраховується відношенням підсумку першого розділу пасиву балансу до валюти балансу, зменшився за період 2014-2016 рр. на 0,0414 і у 2016 р. не відповідає нормативному значенню, тобто є меншим за 0,5.

2. Коефіцієнт фінансової залежності, який характеризує частку залученого капіталу (зобов'язань) у загальній вартості авансованого капіталу і

розраховується як різниця між 1 і коефіцієнтом автономії, збільшився на 0,1602, і у 2016 р. не відповідає нормативному значенню.

Таблиця 4.7

Аналіз показників фінансової стійкості ПАТ «МК Азовсталь»
за 2014-2016 рр.

Показники	Рекомендоване значення	Роки			Відхилення за період 2014-2016 рр.	
		2014	2015	2016	+, -	%
Коефіцієнт автономії	>0,5	0,5296	0,5156	0,4882	-0,0414	-7,82
Коефіцієнт фінансової залежності	<2	1,8881	1,9395	2,0483	0,1602	8,48
Коефіцієнт фінансового ризику	<0,5	0,8881	0,9395	1,0483	0,1602	18,04
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	>0	-0,0814	-0,1346	-0,0715	0,0099	-12,16
Коефіцієнт довгострокового залучення коштів	>0,4	0,1217	0,1372	0,1448	0,0231	18,98
Коефіцієнт фінансової незалежності капіталізованих джерел	>0,6	0,8783	0,8628	0,8552	-0,0231	-2,63

Джерело: Складено авторами на основі [141-143]

3. Коефіцієнт фінансового ризику (плече фінансового важеля), який характеризує кількість залученого капіталу в розрахунку на 1 грн. власного і визначається відношенням залученого капіталу до суми власного збільшився на 18,04%, та не відповідає нормативному значенню. Взагалі, збільшення цього коефіцієнту свідчить про підвищення залежності підприємства від залучених джерел.

4. Коефіцієнт довгострокового залучення капіталу, який характеризує структуру джерел покриття активів і визначається як частка від ділення суми довготермінових зобов'язань на суму власного капіталу і довготермінових зобов'язань, збільшився на 18,98% та становив на кінець 2016 р. 14,48%, але не відповідає нормативному значенню. Збільшення коефіцієнта свідчить про підвищення довіри до підприємства з боку кредиторів, інвесторів і залежності від зовнішніх джерел фінансування.

5. Коефіцієнт маневрування власного капіталу, який характеризує ступінь мобільності власного капіталу щодо можливого вільного маневрування ним і

розраховується відношенням власного оборотного капіталу до суми всього власного капіталу, в нашому випадку не відповідає нормативу адже є від'ємним.

Наступною групою розрахуємо показники ліквідності та платоспроможності. Платоспроможність визначається здатністю підприємства до швидкого погашення своїх короткострокових зобов'язань. Платоспроможність розглядається у ширшому значенні якості фінансового стану, ніж ліквідність, оскільки передбачає не лише здатність конвертування оборотних активів у засоби платежу, а й фінансову стійкість підприємства.

Платоспроможним вважається підприємство, якщо його загальні активи більші ніж довгострокові та короткострокові зобов'язання. Для детальнішої оцінки платоспроможності визначають зміну величини чистого оборотного капіталу. Його визначають як різницю оборотних активів і короткострокових зобов'язань. Чим більша величина чистого оборотного капіталу, тим більш платоспроможним є підприємство. Для визначення ліквідності та платоспроможності перш за все згрупуємо активи та пасиви підприємства, щоб дослідити ліквідність балансу підприємства, тобто здатність господарюючого суб'єкта погасити свою заборгованість за рахунок наявних активів. Далі визначимо ліквідність балансу, порівнявши підсумки наведених груп активів та зобов'язань (табл. 4.8 та 4.9).

Таблиця 4.8

Аналіз ліквідності балансу ПАТ «МК Азовсталь» за 2014-2016 рр.

Групи активів	2014 р	2015 р	2016 р	Групи пасивів	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Високо-ліквідні (A1)	147408	1215882	1254182	Найбільш термінові (П1)	15292175	18844935	25011328
Швидко-ліквідні (A2)	11353537	12870185	18491416	Коротко-термінові (П2)	0	0	0
Повільно-ліквідні (A3)	4956922	5349623	8049224	Довгострокові (П3)	2826620	3839459	4819365
Важко-ліквідні (A4)	22062072	27393558	30492719	Постійні (П4)	20401144	24144854	28456848

Джерело: Складено авторами на основі [141-143]

На основі даних табл. 4.8, зведемо у табл. 4.9 дані по надлишку або нестачі коштів.

Таблиця 4.9

Аналіз співвідношення ліквідності балансу ПАТ «МК Азовсталь»
за 2014-2016 рр.

Нормативне значення	2014 р.	2015 р.	2016 р.
$A1 \geq П1$	147408<15292175	1215882<18844935	1254182<25011328
$A2 \geq П2$	11353537>0	12870185>0	18491416>0
$A3 \geq П3$	4956922>2826620	5349623>3839459	8049224>4819365
$A4 \leq П4$	22062072>20401144	27393558>24144854	30492719>28456848

Джерело: Розраховано авторами на основі [141-143]

Невиконання першої нерівності протягом аналізованого періоду свідчать про недостатню ліквідність балансу підприємства, невиконання четвертої нерівності свідчить про недотримання підприємством мінімальної умови фінансової стійкості, відсутності власних оборотних коштів.

Крім абсолютних показників для оцінки ліквідності та платоспроможності підприємства розраховують відносні показники. Оскільки можливість конвертування різних видів оборотних активів у засоби платежу є різною, то для оцінки платоспроможності підприємства використовують коефіцієнти платоспроможності (табл. 4.10).

Таблиця 4.10

Показники ліквідності ПАТ «МК Азовсталь» за 2014-2016 рр.

Показники	Рекомендоване значення	Роки			Відхилення за період 2014-2016 рр.	
		2014	2015	2016	+,-	%
Коефіцієнт поточної ліквідності	1-2	1,0762	1,0313	1,1113	0,0351	3,26
Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,7-0,8	0,7521	0,7475	0,7895	0,0374	4,97
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,2-0,35	0,0096	0,0645	0,0501	0,0405	420,20

Джерело: Складено авторами на основі [141-143]

Аналізуючи показники ліквідності, можна відмітити, що крім показника абсолютної ліквідності у 2014-2016 рр. показники відповідають нормативному значенню, а отже підприємство є відносно ліквідним та платоспроможним (рис. 4.10).

Рис. 4.10. Динаміка показників ліквідності ПАТ «МК Азовсталь» за 2014-2016 рр.

Джерело: Складено авторами на основі [141-143]

Останньою групою показників, яку доцільно розрахувати, є показники ділової активності. Вихідні дані для розрахунку показників ділової активності наведено в табл. 4.11, в свою чергу, аналіз показників можна зробити на основі показників, наведених в таблиці 4.12.

Таблиця 4.11

Вихідні дані для розрахунку показників ділової активності
ПАТ «МК Азовсталь» за 2014-2016 рр.

№ з/п	Показник	Роки			Відхилення	
		2014 р.	2015 р.	2016 р.	2014-2016 рр.	
		3	4	5	+	%
1	Виручка від реалізації, тис. грн.	22390318	26419696	32703660	10313342	46,06
2	Середній розмір капіталу, тис. грн.	30805799	42674593,5	52558394,5	21752595,5	70,61
3	Середній розмір власного капіталу, тис. грн.	15848038,5	22272999	26300851	10452812,5	65,96

Продовження таблиці 4.11

1	2	3	4	5	6	7
4	Середній розмір власного оборотного капіталу, тис. грн.	-1660928	-3248704	-2035871	-374943	22,57
5	Середній розмір дебіторської заборгованості	6297763	12111861	15680800,5	9383037,5	148,99
6	Середній розмір запасів, тис. грн.	3496704	4641596	6008877	2512173	71,84
7	Середній розмір кредиторської заборгованості, тис. грн.	13051964	17068555	21928131,5	8876167,5	68,01
8	Чистий прибуток, тис. грн.	22390318	915891	-1835472	558417	2,49

Джерело: Складено авторами на основі [141-143]

На основі даних табл. 4.11 розрахуємо та занесемо в табл. 4.12 основні показники ділової активності.

Таблиця 4.12

Аналіз показників ділової активності ПАТ «МК Азовсталь»
за 2014-2016 рр.

№ з/п	Показник	Формула для розрахунку	Роки			Відхилення	
			2014 р.	2015 р.	2016 р.	2014-2016 рр.	
						+, -	%
1	Коефіцієнт оборотності капіталу (трансформації)	п.1/п.2	0,73	0,62	0,62	-0,10	-14,39
2	Оборотність дебіторської заборгованості:						
2.1	Днів	п.5*365/п.1	102,66	167,33	175,01	72,35	70,47
2.2	Оборотів	п.1/п.5	3,56	2,18	2,09	-1,47	-41,34
3	Оборотність запасів						
3.1	Днів	п.6*365/п.1	57,00	64,13	67,06	10,06	17,65
3.2	Оборотів	п.1/п.6	6,40	5,69	5,44	-0,96	-15,00
4	Тривалість операційного циклу, днів	п.2.1+п.3.1	159,67	231,46	242,07	82,41	51,61
5	Оборотність кредиторської заборгованості:						
5.1	Днів	п.7*365/п.1	212,77	235,81	244,74	31,97	15,02
5.2	Оборотів	п.1/п.7	1,72	1,55	1,49	-0,22	-13,06
6	Оборотність власного капіталу:						
6.1	Днів	п.3*365/п.1	258,35	307,71	293,54	35,19	13,62
6.2	Оборотів	п.1/п.3	1,41	1,19	1,24	-0,17	-11,99
7	Тривалість фінансового циклу, днів	п.4-п..5.1	-53,10	-4,35	-2,66	50,44	-94,99
8	Період окупності власного капіталу	п.3/п.8	0,71	24,32	-14,33	-15,04	-2124,45
9	Коефіцієнт сталості економічного росту	п.8/п.3	0,73	0,62	0,62	-0,10	-14,39

Такі зміни свідчать про неефективність вкладення фінансових ресурсів у формування активів. Звичайно, це пояснюється неефективністю системи управління активами, що є безпосереднім наслідком кризових явищ, які спіткали господарюючий суб'єкт у попередніх роках. За результатами аналізу простежується значне підвищення строку обороту запасів, дебіторської заборгованості, що призвело до збільшення величини операційного циклу, а також спостерігається від'ємний фінансовий цикл (рис. 4.11).

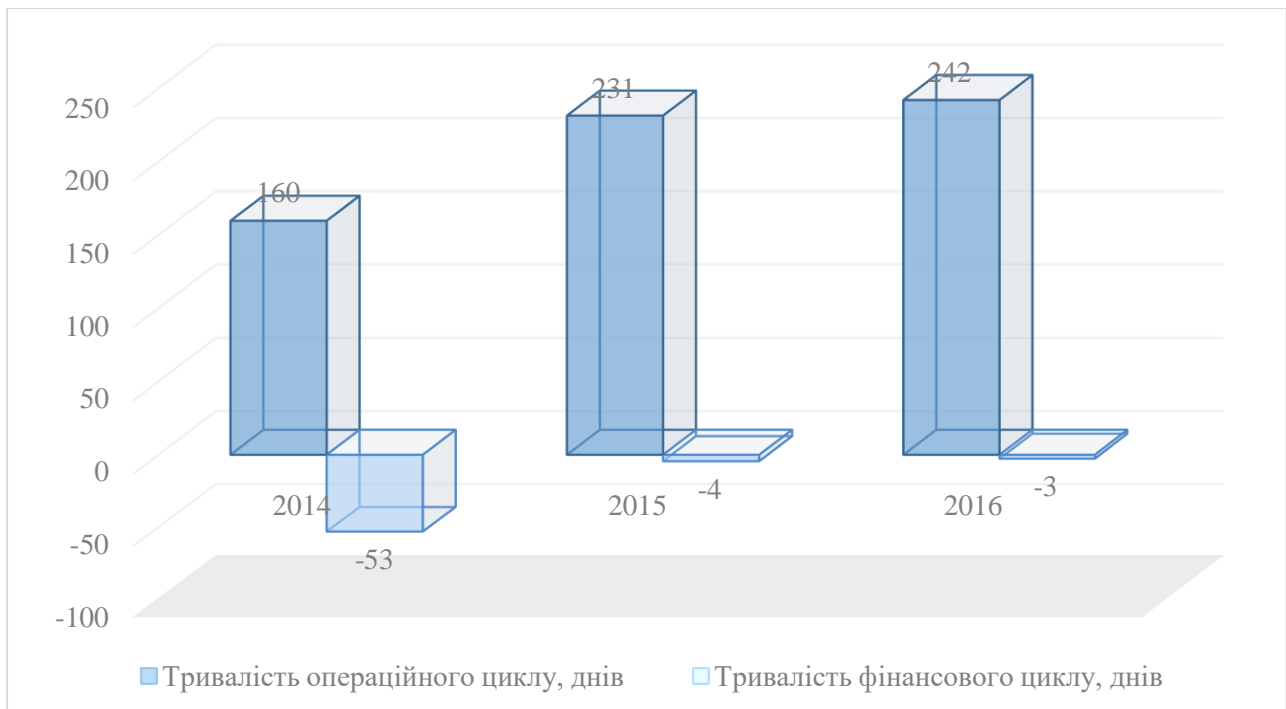

Рис. 4.11. Співвідношення фінансового та операційного циклу ПАТ «МК Азовсталь» за 2014-2016 рр.

Таким чином, можна відмітити, що протягом аналізованого періоду спостерігається погіршення показників, які характеризують фінансовий стан підприємства. Причиною таких негативних явищ можна вважати такі зміни, як, по-перше, збиткова діяльність, по-друге, неспроможність за рахунок наявних грошових коштів погасити найбільш строкові зобов'язання, що в свою чергу є наслідком кризи платежів.

Для оцінки забезпечення фінансово-економічної безпеки шляхом фінансового планування діяльності підприємства визначимо вплив вище розглянутих показників на стан фінансово-економічної безпеки. У нашому

випадку даний коефіцієнт становитиме:

$$K = 2K_m + 0,1K_{пл} + 0,08K_{ок} + 0,45K_{рп} + K_{рвк}, \quad (4.1)$$

де K_m - коефіцієнт маневреності власного капіталу (коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами);

$K_{пл}$ - коефіцієнт поточної ліквідності (загальний коефіцієнт покриття);

$K_{ок}$ - коефіцієнт загальної оборотності капіталу (ресурсовіддача);

$K_{рп}$ - рентабельність продажів (норма операційного прибутку);

$K_{рвк}$ - рентабельність власного капіталу.

$$K_{2014} = 2*(-0,0814)+0,1*1,0762+0,08*0,73+0,45*0,0635+0,0449=0,0767$$

$$K_{2015} = 2*(-0,1372)+0,1*1,0313+0,08*0,62+0,45*(-0,0385)+(-0,0760)=-0,215$$

$$K_{2016} = 2*(-0,0715)+0,1*1,1113+0,08*0,62+0,45*0,0555+0,0196=0,0623$$

Розрахунки показують, що через невідповідність значень вказаних коефіцієнтів їх нормативному рівню, рейтинг підприємства нижче 1, що свідчить про економічну ненадійність; що протягом аналізованого періоду економічна ненадійність зменшилася і це є негативним явищем та потребує більш детального аналізу для впровадження миттєвих заходів, адже така тенденція може призвести до банкрутства виробничого підприємства.

Задля визначення рівня фінансово-економічної безпеки підприємства проведемо експрес-аналіз із використанням бальних оцінок (метод балів). Алгоритм названого методу застосовується у Франції та розроблений на основі визначення класу кредитоспроможності позичальника (табл. 4.13). Загальна оцінка безпеки дається у балах. Бали становлять суму добутків рейтингу на клас кожного показника:

$$B = \sum Re_i * K_{лі} \quad (4.2)$$

де B – сума балів;

Re_i – рейтинг i -го показника;

$K_{лі}$ – клас i -го показника.

Таблиця. 4.13

Порогові значення показників фінансового стану підприємства для
визначення рівня фінансової безпеки

Найменування показника	I клас	II клас	III клас
1. Коефіцієнт покриття, $K_{\text{п}}$	більше 2	1-2	менше 1
2. Коефіцієнт автономії, $K_{\text{а}}$	більше 0,7	0,5-0,7	менше 0,5
3. Коеф. забезпеченості матеріальних запасів, $K_{\text{оз}}$	більше 0,8	0,5-0,8	менше 0,5
4. Коефіцієнт оборотності активів, $K_{\text{оа}}$	більше 0,95	0,5-0,95	менше 0,5
5. Коеф. оборотності кредиторської заборгованості, $K_{\text{кз}}$	більше 5,2	2,5-5,2	менше 2,5

Джерело: Складено авторами на основі [138]

З огляду на сумарний рейтинг показників існує наступна градація: I клас – високий рівень безпеки (100-150 балів); II клас – нормальний рівень безпеки (151-230 балів); III клас – передкризовий рівень безпеки (231-250 балів); IV клас – критичний рівень безпеки підприємства (251-300 балів). Розрахунки показників фінансової безпеки ПАТ «МК Азовсталь» за бальним методом наведені в таблиці 4.14.

Таблиця 4.14

Рейтинг показників фінансової безпеки ПАТ «МК Азовсталь»

Варіант Показники	Рейтинг	2014		2015		2016	
		Клас	Бали	Клас	Бали	Клас	Бали
1. Коеф. покриття, $K_{\text{п}}$	25	2	50	2	50	2	50
2. Коеф. автономії, $K_{\text{а}}$	20	2	40	2	40	3	60
3. Коеф. забезпеченості матеріальних запасів, $K_{\text{оз}}$	20	3	60	3	60	3	60
4. Коеф. оборотності активів, $K_{\text{оа}}$	20	2	40	2	40	2	40
5. Коеф. оборотності кредиторської заборгованості, $K_{\text{кз}}$	15	3	45	3	45	3	45
Разом	100		235		235		255
Клас			III		III		IV

Джерело: Складено авторами на основі [141-143]

Таким чином, рейтинговий показник фінансової безпеки ПАТ «МК Азовсталь» впродовж 2014-2015 рр. відповідав третьому класу, тобто був передкризовим. Що ж до 2016 р., то стан значно погіршився і відповідав четвертому класу, тобто критичному рівню безпеки підприємства.

Але при виборі необхідного комплексу фінансових показників потрібно враховувати специфіку роботи саме українських підприємств. На нашу думку, до цього комплексу можна віднести такий проблемний показник для України, як коефіцієнт зносу основних засобів. Важливою складовою інтегрального показника фінансової безпеки має бути оцінка показників рентабельності суб'єктів підприємництва, особливо коефіцієнта рентабельності активів, оскільки він дає загальну картину за ступенем прибутковості діяльності, причому в масштабах усього підприємства, а не окремих складових його діяльності.

З метою оцінки ліквідності, платоспроможності і кредитоспроможності необхідно використовувати такі ключові показники: коефіцієнт покриття загальний та коефіцієнт фінансування. Найбільш цікавим, з погляду фінансової безпеки виробничого підприємства й оцінки ступеня захищеності від зовнішніх фінансових ризиків, є коефіцієнт втрати платоспроможності, оскільки саме він дає уявлення про ступінь теоретичної спроможності виконувати металургійним підприємством свої зобов'язання, у випадку настання певних негативних подій, тобто дає загальну характеристику його захисним фінансовим резервам.

Також необхідним є введення в систему коефіцієнтів показників ділової активності. Для аналізу доцільно обрати коефіцієнт оборотності активів, оскільки він дає загальну картину ефективності використання активів. Для конкретизації цього показника, нами було вирішено застосувати і коефіцієнт фондівдачі основних засобів, оскільки ключовою статтею активів балансу виробничого підприємства металургійного комплексу є його основні засоби.

На основі проведеного вище аналізу будемо використовувати показники, що є ключовими при проведенні експрес-аналізу стану фінансово-економічної безпеки виробничого підприємства (табл. 4.15).

Таблиця 4.15

Ключові показники експрес-аналізу рівня фінансово-економічної безпеки виробничого підприємства металургійного комплексу

Назва коефіцієнту	Економічний зміст	Нормативне значення за основними методиками	У середньому за сферою матеріального виробництва	Типовий діапазон
Коефіцієнт зносу основних засобів	Характеризує ступінь зношеності основних засобів підприємства	Менше 0,5	0,48	0,40-0,60

Фондовіддача	Характеризує ефективність використання основних засобів	Більше 1	2,00	1,00-3,00
Рентабельність активів	Показує, який прибуток одержує підприємство з кожної гривні, вкладеної в активи. Визначає ефективність використання активів підприємства.	Більше 0,05	0,01	-0,02-0,04
Коефіцієнт оборотності активів	Визначає потенціал компанії по одержанню доходу при існуючих інвестиціях і структурі капіталу.	Немає	0,84	0,40-1,20
Коефіцієнт покриття загальний	Характеризує достатність оборотних коштів для погашення своїх боргів.	Крит. зн. = 2. Зн. = 2-2,5, фірма вчасно ліквідує борги.	1,50	0,80-2,10
Коефіцієнт фінансування	Визначає співвідношення загальної заборгованості і власного капіталу	Менше 1	1,02	0,40-1,60
Коефіцієнт втрати платоспроможності	Показує, наскільки в силу негативних факторів, можуть бути скорочені надходження коштів, щоб при цьому була можливість здійснювати необхідні платежі	Не менше 1	1,04	0,90-1,20

Джерело: Складено авторами на основі [138]

За основу при побудові кількісної методики оцінки стану фінансової безпеки ПАТ «МК Азовсталь» будемо використовувати інтегральний показник, максимальне значення якого складає 100 балів. Таким чином, зведення наведеного переліку показників в один інтегральний пропонується проводити за наступною формулою:

$$I = \sum_{i=1}^n \text{MAX}_i \times P_i$$

$$P_i = 1; K_i > t_i$$

$$P_i = 0.5; K_i \in t_i$$

$$P_i = 0; K_i < t_i$$
(4.3)

де I - інтегральна оцінка рівня фінансової безпеки;

MAX_i - максимальна кількість балів за i -тим коефіцієнтом;

P_i - поправочний коефіцієнт;

K_i - фактичне значення i -го коефіцієнту [146].

Оскільки зазначені показники не є рівнозначними при визначенні рівня фінансово-економічної безпеки ПАТ «МК Азовсталь», то необхідно здійснити розподіл внеску кожного з коефіцієнтів у загальний результат і за допомогою поправочних коефіцієнтів (присвоюємо 0 балів, якому відповідає тип оцінки

рівня фінансової безпеки – критичний; 0,5 – недостатній; 1 - достатній) вказати діапазони значень відповідних показників (табл. 4.16).

Таблиця 4.16

Максимальні бальні оцінки та визначення поправочного коефіцієнту за ключовими показниками аналізу рівня фінансової безпеки виробничого підприємства

Назва коефіцієнта	Максимальний бал	Поправочний коефіцієнт		
		0,00	0,50	1,00
Коефіцієнт зносу основних засобів	10	>0,60	0,40-0,60	<0,40
Фондовіддача	10	<1,00	1,00-2,00	>2,00
Рентабельність активів	10	<0,00	0,00-0,05	>0,05
Коефіцієнт оборотності активів	10	<0,50	0,50-0,90	>0,90
Коефіцієнт покриття загальний	20	<0,80	0,80-1,00; >1,50	1,00-1,50
Коефіцієнт фінансування	20	>1,10	0,90-1,10	<0,90
Коефіцієнт втрати платоспроможності	20	<0,85	0,85-1,00	>1,00
Максимальна кількість балів	100			

Джерело: Розраховано авторами на основі [140]

Розрахуємо коефіцієнти, що є складовими інтегрованого показника стану фінансової безпеки ПАТ «МК Азовсталь» та визначимо інтервали значень показників за допомогою поправочних коефіцієнтів (табл. 4.17).

Таблиця 4.17

Значення коефіцієнтів-складових інтегрального показника стану фінансової безпеки та поправочного коефіцієнту ПАТ «МК Азовсталь» за період 2014-2016 рр.

Показники	Значення показників			Поправочний коефіцієнт		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016
Коефіцієнт зносу основних засобів	0,0012	0,0477	0,0009	1,00	1,00	1,00
Фондовіддача основних засобів	1,1086	1,0163	1,1421	0,50	0,50	0,50
Рентабельність активів	0,0369	-0,0217	0,0311	0,50	0,00	0,50
Коефіцієнт оборотності активів	0,7268	0,6191	0,6222	0,50	0,50	0,50
Коефіцієнт покриття загальний	1,0762	1,0313	1,1113	1,00	1,00	1,00
Коефіцієнт фінансування	1,1260	1,0644	0,9539	0,00	0,50	0,50
Коефіцієнт втрати платоспроможності	0,4015	0,3732	0,4000	0,00	0,00	0,00

Джерело: Складено авторами на основі [141-143]

Маючи значення поправочних коефіцієнтів за ключовими показниками аналізу стану фінансової безпеки для ПАТ «МК Азовсталь», можемо

розрахувати інтегрований показник стану фінансової безпеки за 2014-2016 роки.

Таблиця 4.18

Значення інтегрального показника стану фінансово-економічної безпеки для ПАТ «МК Азовсталь» за 2014-2016 рр.

Показник	Рік		
	2014	2015	2016
Коефіцієнт зносу основних засобів	10	10	10
Фондовіддача основних засобів	5	5	5
Рентабельність активів	5	0	5
Коефіцієнт оборотності активів	5	5	5
Коефіцієнт покриття загальний	20	20	20
Коефіцієнт фінансування	0	10	10
Коефіцієнт втрати платоспроможності	0	0	0
Загальна кількість балів	45	50	55

Джерело: Розраховано авторами на основі [141-143]

На основі отриманих значень інтегрального показника стану фінансової безпеки ПАТ «МК Азовсталь» можна зробити висновки, що для даного підприємства протягом 2014-2016 рр. характерним був недостатній рівень фінансової безпеки, але найгірша ситуація спостерігається у 2014 р. Всі показники далекі від нормативу. Отже, в цілому фінансова безпека підприємства є загрозливою.

Узагальнюючи вище описане, можна відмітити, що ПАТ «Металургійний комбінат «Азовсталь» входить до складу металургійного дивізіону групи МЕТІНВЕСТ і є одним з найбільших металургійних підприємств України. висока якість продукції МК «Азовсталь» визнана більш ніж в 70 країнах світу.

Проведений аналіз показав, що протягом 2014-2016 рр. спостерігалось погіршення показників, які характеризують фінансовий стан підприємства. Причиною негативних змін можна вважати такі зміни, як, по-перше, погіршення ділової активності, по-друге, неспроможність за рахунок наявних грошових коштів погасити найбільш строкові зобов'язання, що в свою чергу є наслідком кризи платежів, по-третє, погіршення показників фінансової стійкості. Розглянуті методики проведення експрес-аналізу рівня фінансової

безпеки підприємства доводять, що рейтинговий показник фінансової безпеки відповідає четвертому класу, тобто є критичним. Фінансово-економічна безпека є дуже низькою, саме тому, потрібно розглянути основні напрямки планування підвищення рівня забезпечення фінансово-економічної безпеки.

4.3. Оптимізація структури капіталу ПАТ «МК Азовсталь» в контексті забезпечення його фінансово-економічної безпеки

За результатами проведеного комплексного фінансового аналізу ПАТ «МК Азовсталь» та аналізу стану його фінансово-економічної безпеки можна зробити висновок, що для досліджуваного підприємства характерною є основна проблема – недосконала структура капіталу. Для її вирішення необхідним є управління фінансовою стабільністю ПАТ «МК Азовсталь» за рахунок оптимізації структури капіталу підприємства. Ефективність фінансово-економічного механізму управління капіталом підприємства знаходить відображення в оптимальній структурі капіталу, сформованій таким співвідношенням джерел, за якого максимально зростає дохідність (рентабельність) капіталу підприємства. В основу системи управління капіталом покладено концепцію його структури. Процес планування структури капіталу має дві складові: оптимізацію співвідношення частки боргового фінансування і власних коштів і вибір конкретних фінансових інструментів для залучення капіталу. Вибір методів оптимізації структури капіталу ґрунтується на суб'єктивних рішеннях керівництва підприємства та об'єктивних чинниках використання джерел фінансування. Процес оптимізації капіталу нерозривно пов'язаний із врахуванням особливостей використання як власного, так і позикового капіталу. Аналіз економічної літератури свідчить, що більшість авторів виокремлює три методи оптимізації структури капіталу: оптимізація структури капіталу за критерієм максимізації рівня прогнозованої фінансової рентабельності; оптимізація структури капіталу за критерієм мінімізації його

вартості; оптимізація структури капіталу за критерієм мінімізації рівня фінансових ризиків [16, с. 228].

Для більшої обґрунтованості та наукової значимості отриманих результатів вважаємо за необхідне розрахувати оптимальну структуру капіталу для ПАТ «МК Азовсталь» за критерієм мінімізації його вартості, що ґрунтується на попередній оцінці власного та залученого капіталу за різних умов їх формування, обслуговування та здійснення багатоваріантних розрахунків середньозваженої вартості капіталу. При цьому залучення власних коштів являється платним, вартість власної частини капіталу прийнято на рівні очікуваних дивідендних виплат, розрахованих з метою зацікавлення інвесторів, а вартість позикового капіталу встановлюється з урахуванням податкового коректора, оскільки частина доходу, що спрямована на сплату відсотків за кредитами, звільняється від оподаткування податком з чистого прибутку підприємств.

Таблиця 4.19

Оптимізація структури капіталу ПАТ «МК Азовсталь»

Показник	Варіант						
	I	II	III	IV	V	VI	VII
Варіанти структури капіталу, %							
а) власний капітал	100,00	80,00	60,00	50,00	40,00	35,00	30,00
б) позиковий (кредит)	0,00	20,00	40,00	50,00	60,00	65,00	70,00
Власний капітал, тис. грн.	28456848,00	28456848,00	28456848,00	28456848,00	28456848,00	28456848,00	28456848,00
Можлива сума позикового капіталу, тис. грн.	0,00	7114212,00	18971232,00	28456848,00	42685272,00	52848432,00	66399312,00
Загальний обсяг капіталу, тис. грн.	28456848,00	35571060,00	47428080,00	56913696,00	71142120,00	81305280,00	94856160,00
Коефіцієнт фінансового важеля	0,00	0,25	0,67	1,00	1,50	1,86	2,33
Коефіцієнт валової рентабельності активів, %	3,11	3,11	3,11	3,11	3,11	3,11	3,11
Рівень ставки процента за кредит без урахування премії за ризик, %	0,00	7,75	7,75	7,75	7,75	7,75	7,75
Премія за ризик, %	0,00	0,25	0,35	0,40	0,45	0,50	0,55
Ставка відсотка за кредит з врахуванням премії за ризик, %	0,00	8,00	8,10	8,15	8,20	8,25	8,30
Сума валового прибутку без % за кредит	1814398,00	1814398,00	1814398,00	1814398,00	1814398,00	1814398,00	1814398,00
Сума процентів за кредит, тис. грн.	0,00	569136,96	1536669,79	2319233,11	3500192,30	4359995,64	5511142,90
Сума валового прибутку з врахуванням сплати % за кредит	1814398,00	1245261,04	277728,21	-504835,11	-1685794,30	-2545597,64	-3696744,90
Ставка податку на прибуток, %	18,00	18,00	18,00	18,00	18,00	18,00	18,00
Сума податку на прибуток, тис. грн.	326591,64	224146,99	49991,08				
Чистий прибуток, тис. грн.	1487806,36	1021114,05	227737,13	-504835,11	-1685794,30	-2545597,64	-3696744,90
Чиста рентабельність власного капіталу, %	5,23	3,59	0,80	-1,77	-5,92	-8,95	-12,99

Розрахунок оптимізації вартості капіталу ПАТ «МК Азовсталь» при різній його структурі представлений в табл. 4.19. Дані таблиці свідчать що показник чистої рентабельності власного капіталу є максимальним за першими двома варіантами: 100% - власний капітал, 0% - позиковий та 80% - власний капітал, 20% - позиковий відповідно. Для подальшого аналізу розрахуємо значення чистої рентабельності власного капіталу ПАТ «МК Азовсталь» (табл. 4.20).

Таблиця 4.20

Показники структури капіталу ПАТ «МК Азовсталь» за 2016 рік з
урахуванням % за позиковий капітал

Показник	Існуючий варіант структури
Варіанти структури капіталу, %	
а) власний капітал	48,82
б) позиковий (кредит)	51,12
Власний капітал, тис. грн.	28456848,00
Можлива сума позикового капіталу, тис. грн.	29830693,00
Загальний обсяг капіталу, тис. грн.	58287541,00
Коефіцієнт фінансового важеля	1,0483
Коефіцієнт валової рентабельності активів, %	3,11
Рівень ставки процента за кредит без урахування премії за ризик, %	7,75
Премія за ризик, %	0,25
Ставка відсотка за кредит з врахуванням премії за ризик, %	8,00
Сума валового прибутку без % за кредит	1814398,00
Сума процентів за кредит, тис. грн.	2386455,44
Сума валового прибутку з врахуванням сплати % за кредит	-572057,44
Ставка податку на прибуток, %	18,00
Сума податку на прибуток, тис. грн.	-
Чистий прибуток, тис. грн.	-572057,44
Чиста рентабельність власного капіталу, %	-2,01

Джерело: Складено авторами на основі [143]

Аналіз показав, що при існуючій структурі капіталу ПАТ «МК Азовсталь», де співвідношення власного до позикового складає 48% до 52%, чиста рентабельність власного капіталу дорівнює -2,01%. Отже, для збільшення чистої рентабельності власного капіталу підприємству доцільно буде змінити структуру капіталу з існуючої на наступну: 80 % - власного капіталу та 20 % - позикового. В такому випадку чиста рентабельність власного капіталу складе 3,59%.

Таблиця 4.21

Оптимізація структури капіталу ПАТ «МК Азовсталь» за критерієм мінімізації його вартості

Показник	Варіант						
	I	II	III	IV	V	VI	VII
1.Сукупний капітал, тис. грн.	28456848	35571060	47428080	56913696	71142120	81305280	94856160
2.Власний капітал, тис.грн	28456848	28456848	28456848	28456848	28456848	28456848	28456848
3.Позиковий капітал, тис.грн	0,00	7114212	18971232	28456848	42685272	52848432	66399312
4.Структура капіталу:							
5.Власний капітал	100	80	60	50	40	35	30
6.Позиковий капітал	0	20	40	50	60	65	70
7.Чистий прибуток, тис.грн	558417	558417	558417	558417	558417	558417	558417
8.Відсоткова ставка за кредит, %	0,00	7,75	7,75	7,75	7,75	7,75	7,75
9.Ставка податку на прибуток, виражена десятковим дробом	0,18	0,18	0,18	0,18	0,18	0,18	0,18
10.Рівень витрат щодо залучення банківського кредиту, виражений десятковим дробом	0,0000	0,0025	0,0035	0,0040	0,0045	0,0050	0,0055
11.Вартість власного капіталу, % ((ряд.7/ряд.2)*100)	1,9623	1,9623	1,9623	1,9623	1,9623	1,9623	1,9623
12.Вартість позикового капіталу у формі банківського кредиту, % ((ряд.8*(1-ряд.9))/(1-ряд.10))	0,0000	6,3709	6,3773	6,3805	6,3837	6,3869	6,3901
13.Середньозважена вартість капіталу, %((ряд.5/100)*ряд.11)+(ряд.6/100)*ряд.12))	1,9623	2,8440	3,7283	4,1714	4,6152	4,8383	5,0618

Процес оптимізації структури капіталу за наступним запропонованим методом (за критерієм мінімізації його вартості) наведений у таблиці 4.21.

З даних таблиці 3.21 бачимо, що максимальна величина середньозваженої вартості капіталу ПАТ «МК Азовсталь» складає 5,06% (VII варіант) при співвідношенні власного та позикового капіталу 100% / 0%, а мінімальна величина – 1,96 % (I варіант) у співвідношенні 30% / 70%. У таблиці 4.22 представлені розрахунки середньозваженої вартості капіталу ПАТ «МК Азовсталь» при існуючій структурі капіталу.

Таблиця 4.22

Середньозважена вартість капіталу ПАТ «МК Азовсталь», 2016 рік

Показник	Існуючий варіант структури
Структура капіталу, %	
а) власний капітал	48,82
б) позиковий (кредит)	51,12
Структура капіталу, тис. грн.	
а) власний капітал	28456848
б) позиковий (кредит)	29830693
Рівень передбачених дивідендних виплат	0,01
Рівень ставки процента за кредит з урахуванням премії за ризик, %	8,0
Ставка податку на прибуток	0,18
Податковий коректор	0,82
Рівень ставки процента за кредит з урахуванням	6,56
Вартість складових елементів капіталу, %:	
а) власної частини капіталу	1,9623
б) позикової частини	6,3709
Середньозважена вартість капіталу, %	4,2148

Джерело: розраховано авторами

Дані таблиці свідчать, що при існуючій структурі капіталу ПАТ «МК Азовсталь», де співвідношення власного до позикового складає 48% до 52%,

середньозважена вартість капіталу дорівнює 4,2148%. Отже, для зменшення середньозваженої вартості капіталу до 2,84 % підприємству доцільно буде змінити структуру капіталу з існуючої на наступну: 80 % - власного капіталу та 20 % - позикового.

Здійснимо розрахунки за критерієм мінімізації рівня фінансових ризиків. Даний метод пов'язаний із процесом диференційованого вибору джерел фінансування різних складових частин активів підприємства. В економічній літературі виокремлюють три підходи до фінансування груп активів підприємства [142], а саме: 1) консервативний підхід; 2) компромісний підхід; 3) агресивний підхід (таблиця 4.23).

Таблиця 4.23

Підходи до фінансування груп активів підприємства

Склад активів підприємства	Консервативний підхід	Компромісний підхід	Агресивний підхід
Змінна частина оборотних активів	КПК	КПК	КПК
	ВК		
Постійна частина оборотних активів	ДПК+ВК	ДПК+ВК	ДПК
			ВК
Необоротні активи	ДПК	ДПК	ДПК+ВК
	ВК		

Де, КПК - короткостроковий позиковий капітал; ДПК - довгостроковий позиковий капітал; ВК - власний капітал.

Джерело: Складено авторами на основі [133]

Загальну суму оборотних активів ПАТ «МК Азовсталь», яку підприємство має на кінець 2016 р., розподілимо на постійну та змінну частини. Зокрема, до постійної частини ми віднесемо виробничі запаси підприємства та незавершене

виробництво на кінець аналізованого року, інші необоротні активи, а також середньорічну суму дебіторської заборгованості підприємства та середньорічну суму грошових коштів підприємства. Відповідно, до складу змінної частини оборотних активів підприємства ми віднесемо вартість товарів та готової продукції підприємства на кінець аналізованого року, а також суми перевищення обсягів дебіторської заборгованості та грошових коштів підприємства на кінець 2016 р. над їх середньорічними розмірами (табл. 4.24).

Таблиця 4.24

Структура оборотних активів ПАТ «МК Азовсталь» на кінець 2016 р.
(тис. грн.)

Вид оборотних активів підприємства	Постійна частина	Змінна частина
Виробничі запаси	4928361	
Незавершене виробництво	1355930	
Готова продукція		979200
Товари		52
Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги	17041289	
Дебіторська заборгованість за	1407611	
Інша поточна дебіторська заборгованість	42516	
Грошові кошти та їх еквіваленти	698053	23
Витрати майбутніх періодів	760398	
Поточні фінансові інвестиції	556106	
Інші оборотні активи	25283	
Всього	26815547	979275

Джерело: Складено авторами на основі [143]

Модель перерозподілу фінансування оборотних активів ПАТ «МК Азовсталь» відображено на рисунку 4.12.

На основі даних рисунку 4.12 можна зробити висновки, що за рахунок короткострокового позикового капіталу на 100 % фінансується: змінна частина оборотних активів та основна частина постійних оборотних активів. За рахунок довгострокового позикового капіталу та власного капіталу ПАТ «МК Азовсталь» фінансується частина постійних оборотних активів та повністю необоротні активи. На основі такої структури фінансування своїх активів

можна зробити висновок, що ПАТ «МК Азовсталь» використовує підхід, наближений до агресивного.

Необоротні активи	Оборотні активи		
	Постійна частина		Змінна частина
52,31%	4,78%	41,23%	1,68%
57,09%	42,91%		
Власний капітал + Довгостроковий капітал		Короткостроковий капітал	
48,82%	8,27%	42,91%	
Власний капітал		Позиковий капітал	
48,82%		51,18%	

Рис. 4.12. Модель фінансування активів ПАТ «МК Азовсталь» за 2016 р.

Джерело: Складено авторами на основі [143]

Запропонуємо ПАТ «МК Азовсталь» в плановому періоді наблизити політику фінансування активів до компромісної. Виходячи із структури поділу оборотних активів на постійну та змінну частини, можемо спрогнозувати, що постійна частина оборотних активів в плановому періоді буде сформована в розмірі 26815547 тис. грн., а змінна – у розмірі 979275 тис. грн. (рис.4.13).

Необоротні активи	Оборотні активи		
	Постійна частина		Змінна частина
52,31%	4,78%	41,23%	1,68%
	46,01%		
Власний капітал + Довгостроковий капітал			Коротко строков. капітал
98,32%			1,68%
Власний капітал		Позиковий капітал	
80%		20%	

Рис. 4.13. Прогнозована компромісна модель фінансування активів

ПАТ «МК Азовсталь».

При використанні компромісної моделі фінансування активів ПАТ «МК Азовсталь» сплануємо структуру капіталу підприємства (табл. 4.26).

Таблиця 4.26

Прогнозована структура капіталу ПАТ «МК Азовсталь»

Джерело капіталу	Варіант 1		Варіант 2	
	Сума, тис. грн.	Питома вага, %	Сума, тис. грн.	Питома вага, %
Власний капітал, тис. грн.	34972524,6	60	46630032,8	80
Довгостроковий позиковий капітал, тис. грн.	22335785,7	38,32	10678277,5	18,32
Поточні зобов'язання, тис. грн.	979230,7	1,68	979230,7	1,68
Всього джерел, тис. грн.	58287541	100	58287541	100

Джерело: Складено авторами на основі [143]

Таким чином, за третьою методикою пропонуємо збільшити власний капітал як мінімум до 60%. Пропонована структура призведе до зменшення фінансових ризиків, що несе підприємство.

Проведений аналіз показав, що запропоновані методики надають різні результати:

- за першою методикою - 80 % власного капіталу, 20 % позикового;
- за другою методикою - 80 % власного капіталу, 20 % позикового;
- за третьою методикою – альтернатива 60% власного капіталу, 40 % позикового або 80% власного капіталу, 20% позикового.

Тому для визначення оптимальної структури капіталу для ПАТ «МК Азовсталь» необхідно їх узагальнити. Узагальнюючи результати визначення оптимальної структури капіталу для ПАТ «МК Азовсталь», ми вважаємо, що найбільш ефективною є така структура капіталу: 80% власного капіталу, 20% позикового капіталу. За такої структури ПАТ «МК Азовсталь» зможе збільшити чисту рентабельність власного капіталу з 0,96 % до 3,59 % та зменшити середньозважену вартість капіталу з 4,21 % до 2,84 %.

Не дивлячись на те, що більш висока вартість капіталу є негативним фактором для підприємства, така структура дозволить зменшити рівень фінансового ризику підприємства та рівень залежності підприємства від позикових ресурсів, що призведе до зменшення значення коефіцієнта фінансування і, як наслідок, збільшення рівня фінансової безпеки ПАТ «МК

Азовсталь». Доведемо це шляхом підстановки нового прогнозного значення коефіцієнту фінансування в методику оцінки рівня фінансової безпеки підприємства.

Таблиця 4.27

Плановий рейтинг показників фінансової безпеки ПАТ «МК Азовсталь»

Показники	Рейтинг	2016			План		
		Значення	Клас	Бали	Значення	Клас	Бали
1. Коеф. покриття, Кп	25	1,11	2	50	2,90	1	25
2. Коеф. автономії, Ка	20	0,49	3	60	0,80	1	20
3. Коеф. забезпеченості матеріальних запасів, Коз	20	0,40	3	60	1,60	1	20
4. Коеф. оборотності активів, Коа	20	0,62	2	40	0,56	2	40
5. Коеф. оборотності кредиторської заборгованості, Ккз	15	1,49	3	45	4,50	2	30
Разом	100			255			135
Клас				IV			I

Джерело: Розраховано авторами на основі [88]

Таким чином, завдяки оптимізації структури капіталу ПАТ «МК Азовсталь» відбудеться покращення рівня фінансової безпеки з 4 до 1 класу, що підтверджує доцільність даних змін.

Отже, основним завданням покращення забезпечення фінансово-економічної безпеки є фінансове планування оптимальної структури капіталу. У дослідженні запропоновано оптимальне співвідношення між власним та залученим капіталом та розраховано інтегральний показник фінансово-економічної безпеки з урахуванням зміни у структурі капіталу. Так, на основі отриманих значень показника стану фінансової безпеки ПАТ «МК Азовсталь» можна зробити висновки, що для підприємства оптимальним є співвідношення між власним та позиковим капіталом у розмірі 80:20. Шляхом оптимізації співвідношення власного і позикового капіталу забезпечується необхідний рівень рентабельності, стійка фінансова рівновага підприємства в процесі його розвитку, максимізація його ринкової вартості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абалкин Л. И. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение / Л. И. Абалкин // Вопросы экономики. - 1994. - № 12. - С. 4-13., с. 5
2. Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики / П.П. Гай-Нижник (керівник проекту, упоряд. і наук. ред.). – К. : Леся, 2016. – 586 с.
3. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році». – К. : НІСД, 2017. –928 с.
4. Бандурко О.М. Основи економічної безпеки. [Підручник] / О.М. Бандурка, В.Є. Духов, К.Я. Петрова, І.М. Черняков. – Х: Вид-во Національного університету внутрішніх справ, 2008. – 236 с.
5. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) / О.І. Барановський. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. – 759 с.
6. Барташевська Ю. М. Економічна безпека підприємства: фактори впливу та шляхи забезпечення / Ю. М. Барташевська// Економіка і суспільство. Вип. 7., 2016. - С. 189–194.
7. Безпека держави: економічна, соціальна, релігійно-духовна : монографія / за загальною редакцією О.С. Власюка, А.І. Мокія.- Львів: Апріорі, 2013. – 836 с.
8. Білорус О. Глобалізація і нова парадигма глобального постіндустріального розвитку / О. Білорус // Економічний часопис ХХІ. – 2002. – № 10. –С. 3–7.
9. Білорус О. Глобалізм: інтеграція чи імперіалізм? / О. Білорус // Економічний часопис ХХІ. – 2002. – № 6. – С. 3–9.
10. Бойко О. Проблеми інноваційного розвитку в промисловості України / О. Бойко // Економіст. – 2009. –№ 5. – С. 82.

11. Бондаренко О.О. Фінансово-економічна безпека підприємства: теоретичний та практичний аспекти/О.О. Бондаренко, В.А. Сухецький //Ефективна економіка. – 2014. – №10. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3580>
12. Буркальцев Д.Д. Державні механізми управління макроекономічною безпекою України / Д.Д. Буркальцева // Актуальні проблеми економіки. – 2010.- № 11(113). – С. 29-37, с. 29
13. Варналій З.С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення [Текст] : монографія / З.С.Варналій, Д.Д.Буркальцева, О.С.Саєнко. – К.: Знання України, 2011. –299с.
14. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізм зміцнення [Текст] : монографія / Т. Г. Васильців. – Львів: Арал, 2008. – 384 с.
15. Верховна рада України : офіційний веб-портал [Електронний ресурс] . – Режим доступу : <http://static.rada.gov.ua/zakon/new/NEWSAIT/ADM/zmist.html>
16. Висоцька І. Б. Оптимізація структури капіталу підприємства з метою підвищення його фінансової безпеки / І. Б. Висоцька, В. В. Комаричина // Науковий вісник НЛТУ України. -2013. -Вип. 23.1. - С. 224-230.
17. Владимирова И.Г. Глобализация мировой экономики: проблемы и последствия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dis.ru/manag/arhiv/2001/3/7.html>
18. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики : Вибр. наук. праці / О. С. Власюк. – К. : НІСД, 2016. – 528 с.
19. Власюк О.С. Безпека держави: економічна, соціальна, релігійно-духовна : монографія / за загальною редакцією О.С. Власюка, А.І. Мокія.- Львів: Апріорі, 2013. – 836 с.
20. Воронянський О. В. «Національні інтереси! як категорія політичної

науки / О. В. Воронянський // Вісн. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. - 2011. - № 10. - (Серія : Філософія, філософія права, політологія, соціологія). - Режим доступу :

http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_53/Gileya53/P8_doc.pdf

21. Галкин А.А. О глобализации без иллюзий / А.А. Галкин // Глобализация. Конфликт или диалог цивилизаций? – М., 2002. – 164 с.

22. Гапонюк О. І. Валютна безпека в сучасних умовах розвитку світового господарства/О. І. Гапонюк // Глобальні аспекти світового господарства та міжнародних відносин в умовах нестабільності економіки: зб. матер. міжнародної науково-практичної конференції. – Ченстохове: Educator, 2016. – С. 257-268

23. Гапонюк О. І. Оцінки забезпечення економічної безпеки регіонів/О. І. Гапонюк// Актуальні проблеми науки та освіти: зб. матер. XVIII підсумкової науково-практичної конференції викладачів. – Маріуполь: МДУ, 2016. – С.75-76.

24. Гапонюк О. І. Сучасна світова валютна система: трансформація розподілу світових золотовалютних резервів /О. І. Гапонюк// Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: Зб. наук. праць. – Маріуполь: ДВНЗ «ПДТУ», 2014. – Вип.1, Т.2. – С. 265-271.

25. Гапонюк О. І. Фінансова безпека держави та шляхи її забезпечення / О. І. Гапонюк // Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки. - 2014. - Вип. 27. - С. 81-87. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VPDTU_ek_2014_27_13

26. Гбур З.В. Основні функції держави у сфері забезпечення економічної безпеки / З. В. Гбур // Актуальні проблеми державного управління. - 2017. - № 2. - С. 16-24.

27. Гелд Д. Глобальні трансформації. Політика, економіка, культура. [Пер. с англ. Переднє слово Ю. Павленко] / Д. Гелд, Е. Мак Грю, Д. Голдблатт, Дж. Перратон. – К.: Фенікс, 2003. – 548 с. – 268-269 с.

28. Глобализация и либерализация. Процесс развития в условиях 2-х тенденций. Доклад Генерального секретаря ЮНКТАД 9 сессия Конференции ООН, Нью-Йорк и Женева, 1996

29. Глобальный индекс инноваций (ГИИ) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.globalinnovationindex.org/analysis-economy>

30. Горбашевська М. О. Економічна безпека розвитку регіонального ринку машинобудування та транскордонне співробітництво / М. О. Горбашевська // Вісник ПДТУ. Серія: Економічні науки. Випуск 2. [Наукове видання.] – Маріуполь: ПДТУ. – 2014. – С.69-73

31. Горбашевська М.О. Фінансово-економічна безпека підприємств машинобудівельної галузі / М.О.Горбашевська // Вісник ПДТУ. Серія: Економічні науки. Випуск 33. [Наукове видання.] – Маріуполь: ПДТУ. – 2017.

32. Горбашевська М.О. Фінансово-економічна безпека підприємств машинобудівельної галузі / М.О.Горбашевська // Вісник ПДТУ. Серія: Економічні науки. Випуск 33. [Наукове видання.] – Маріуполь: ПДТУ. – 2017.

33. Горбулін В. П. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки [Текст]: монографія / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський. – К.: НІСД, 2010. – 288 с.

34. Губський Б.В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення [Текст] : монографія / Б.В.Губський. – К.: [б.в.], 2001. – 122 с.

35. Державна служба статистики України : офіційний веб-портал [Електронний ресурс] . – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

36. Дронева А.Н. Вплив глобалізації на розвиток фінансових ринків/ А. Н. Дронева. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 240 с.

37. Евстигнеев В. Финансовая глобализация – явление и методологический инструмент / В. Евстигнеев // Мировая экономика и международные отношения. – 2001. – №3. – С. 74-76.

38. Економічна безпека : навч. посіб. / З. С. Варналій та ін. ; за ред. д-ра

екон. наук, проф. Варналія З. С. - К. : Знання, 2009. - 647 с.

39. Економічна безпека держави: міждисциплінарний підхід: колективна монографія / за науковою редакцією Хлобистова Є.В. – Черкаси: видавець Чабаненко Ю.А., 2013. – 642 с.

40. Економічна безпека держави: стратегія, енергетика, інформаційні технології : монографія / [Мунтіян В. І., Прокопенко О. В., Петрушенко М. М. та ін.]; за наук. ред. С. О. Лук'яненко, Н. В. Караєвої – К.: Видавництво ООО «Юрка Любченка», 2014. – 468 с.

41. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування [Текст] : монографія / Л.С.Шевченко, О.А.Гриценко, С.М.Макуха та ін.; за ред. д-ра екон.наук, проф. Л.С.Шевченко. – Х.: Право, 2009. – 312 с.

42. Економічна безпека України в умовах глобалізаційних викликів [Текст]: монографія / А.А.Мазаракі, О.П.Корольчук, Т.М.Мельник та ін.; за заг ред. А.А.Мазаракі. – К.: Київ. нац.торг.-екон.ун-т, 2010. – 718 с.

43. Економічна безпека України в умовах глобалізаційних викликів [Текст]: монографія / А.А.Мазаракі, О.П.Корольчук, Т.М.Мельник та ін.; за заг ред. А.А.Мазаракі. – К.: Київ. нац.торг.-екон.ун-т, 2010. – 718 с.

44. Економічна безпека України: монографія/ за ред. В.Г. Федоренка, І.М. Гриценка, Т.Є. Воронкової – К. : ТОВ «ДКС центр», 2017. – 462 с.

45. Економічна безпека України: сутність і напрями забезпечення: Монографія / В.Т. Шлемко, І.Ф. Білько. – К.: НІСД, 1997. – 144 с.

46. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення : монографія / М. М. Єрмошенко. - К. : ВЦ КНТЕУ, 2001. - 309 с. С.33

47. Єрмошенко М.М. Національні економічні інтереси: реалізація і захист [Текст] / М.М.Єрмошенко // Актуальні проблеми економіки. – 2001. - № 1-2. – С. 18-24.

48. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення [Текст] : монографія / М.М.

Єрмошенко. – К.: Київ.нац.торг.-екон. ун-т, 2001. - 309 с.

49. Єрмошенко М.М. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство : наук. моногр. / М. М. Єрмошенко, К. С. Горячева. – К. : Національна академія управління, 2010. – 232 с.

50. Жаліло Я. А. Економічна безпека держави, підприємства, особи в інтегрованому суспільстві / Я. А. Жаліло // Актуальні проблеми міжнародних відносин. - К. : Київський ун-т ; Інститут міжнародних відносин, 2001. – Вип. 26. – С. 24-27

51. Зуев А. Глобализация: аспекты, о которых мало говорят / А. Зуев, Л. Мясникова // Мировая экономика и международные отношения, 2004. - №8. – С. 54-60

52. Иноземцев В. А. На рубеже эпох. Экономические тенденции и их неэкономические следствия / В. А. Иноземцев. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», - 2003. – 776 с. – 234 с.

53. Интриллигейтор М. Глобализация мировой экономики: выгоды и издержки / М. Интриллигейтор // Мир перемен. – 2004. – № 1. – С. 44-52.

54. Іванова Т.В. Державне управління еколого-економічною безпекою як умова сталого розвитку України [Текст] : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02 / Іванова Тамара Вікторівна ; Акад. муніцип. упр. – К., 2011. – 406 с.

55. Інноваційна діяльність промислових підприємств у 2017 році [Електронний ресурс] / Експрес-випуск Державної служби статистики // 16.04.2018 № 135/0/05.3вн-18. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/metaopus/2017/2_07_02_02_2017.htm

56. Кабінет міністрів України : Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua>

57. Калантай А. М. Роль і місце фінансової безпеки в контексті національних інтересів / А. М. Калантай // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. - 2012. - №

1. - С. 143-153. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnudps_2012_1_17

58. Кальченко Т. В. Глобальна економіка: методологія системних досліджень / Т. В. Кальченко. – К. : КНЕУ, 2006. – 248 с.

59. Кислова Л. А. Концептуальні аспекти забезпечення стійкого та безпечного розвитку реального сектора економіки / Л. А.Кислова// Вісник МДУ. Серія: Економіка. Випуск 10. [Наукове видання.] – Маріуполь: МДУ. – 2015. – С.46-53.

60. Кислова Л. А. Характеристика структурних мегатенденцій розвитку ресурсного і виробничого потенціалу світового ринку чорних металів/ Л. А.Кислова// Вісник ПДТУ. Серія: Економічні науки. Випуск 30. [Наукове видання.] – Маріуполь: ПДТУ. – 2015. – С.161-168

61. Кислова Л.А. Аналіз довгострокових тенденцій глобалізації та економічного зростання /Л. А. Кислова// Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка. . – Маріуполь: МДУ, 2014. – Вип. 8.

62. Кислова Л.А. Аналіз середовища функціонування підприємств металургійної галузі України / Л.А. Кислова // Вісник ПДТУ. Серія: Економічні науки. Випуск 33. [Наукове видання.] – Маріуполь: ПДТУ. – 2017. – С.73-80.

63. Кислова Л.А. Застосування бенчмаркінгу в управлінні економічною безпекою металургійних підприємств / Л.А. Кислова // Вісник МДУ. Серія: Економіка. Випуск 12. [Наукове видання.] – Маріуполь: МДУ. – 2016. – С.81-89.

64. Кислова Л.А. Історичні аспекти та концептуальні основи сталого розвитку /Л. А. Кислова// Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2014. – Том 18. – № 1.

65. Кислова Л.А. Особливості формування моделі економічної безпеки країни /Л. А. Кислова// Вісник Приазовського державного технічного

університету. Серія: Економічні науки: Зб. наук. праць. – Маріуполь: ДВНЗ «ПДТУ», 2014. – Вип. 27

66. Кислова Л.А. Проблеми стратегічного планування фінансово-економічної безпеки на підприємствах України / Л.А. Кислова // Вісник МДУ. Серія: Економіка. Випуск 15. [Наукове видання.] – Маріуполь: МДУ. – 2018. – С.20–27.

67. Колодізев О.М. Державна система управління фінансовою безпекою України та правові засади функціонування / О.М. Колодізев, А.В. Середіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5941/1/10_30_47.pdf.

68. Колодко Г. Глобализация и экономический рост / Г. Колодко // Мир перемен. – 2004. – № 1. – С. 44-52.

69. Комеліна О.В. Економічна безпека держави: оцінювання та стратегічні орієнтири забезпечення [монографія] / О.В. Комеліна, С.В. Онищенко, А.В. Матковський, О.А. Пугач. – Полтава: ПолтНТУ, 2013. – 202 с.

70. Концептуальні засади розвитку системи забезпечення національної безпеки України: аналіт. доп. / [О. О. Резнікова, В. Ю. Цюкало, В. О. Паливода, С. В. Дрьомов, С. В. Сьомін]. – К. : НІСД, 2015. – 58 с.

71. Концепція економічної безпеки України/ Кер. проекту В. М. Геєць. - К. : Изд-во «Логос», 1999. - 56 с.

72. Косолапов Н. Глобализация: сущностные и международно-политические аспекты /Н. Косолапов//Мировая экономика и международные отношения.-2001. - №3. - С.69-73

73. Кочетов Э. Глобалистика. Теория, методология, практика : учеб. для вузов / Э. Кочетов. – М. : НОРМА, 2002. – 672 с.

74. Криворотов В. В. Экономическая безопасность государства и регионов / В. В. Криворотов, А. В. Калина, Н. Д. Эриашвили. – М. : ЮнитиДана, 2011. – 352 с.

75. Криленко В. І. Економічна безпека регіону як складова забезпечення національної економічної безпеки [Електронний ресурс] / В. І. Криленко // Ефективна економіка. 2013. – №2. – С. 1. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1779>.

76. Крючкова І.В. Європейський досвід завчасного виявлення макроекономічних дисбалансів: рекомендації для України. – Економіка та прогнозування. Науковий журнал. №4, 2017. – С.39-58

77. Кукса І.М. Стратегічне планування соціально-економічного розвитку регіону / І.М. Кукса, Є.В. Гончаров, І.С. Чернякова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua>

78. Ладюк О. Д. Фінансова безпека: характеристика складників / О. Д. Ладюк// Ефективна економіка. – 2016. – № 11. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5280>

79. Лекарь С. І. Економічна безпека України: поняття та сутність термінології / С. І. Лекарь // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія економічна. - 2012. - Вип. 1. - С. 3-16. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldue_2012_1_3

80. Ліпкан В.А. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України . [Текст]: монографія / В.А. Ліпкан. – К., 2006. – 600 с.

81. Лук'яненко Д. Г. Глобальна економічна інтеграція / Д. Г. Лук'яненко. – К. : ТОВ «Національний підручник», 2008. – 220 с.

82. Луценко І.С. Методичний підхід до оцінювання рівня податкової безпеки України / І.С. Луценко // Науковий вісник Харківського державного університету. – 2015. – Вип. 12. – С. 159–163.

83. Луцишин З. О. Трансформація світової фінансової системи в умовах глобалізації /З. О. Луцишин. – К.: Видавничий центр «Друк», 2002. – 320 с.

84. Луцишин З.О. Міжнародні валютно-фінансові відносини: практична філософія і реалії української економіки. – Тернопіль: Збруч, 1997. – 449с

85. Максимо В. Мировые финансы. [Пер. с англ.] / Максимо В. Энг, Фрэнсис А. Лис, Лоуренс Дж. Мауер - М.: ООО Издательско-консалтинговая компания «ДеКА», 1998. – 768 с.

86. Мандзіновська Х. О. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення/ Х. О. Мандзіновська// Наукові записки [Української академії друкарства]: наук.-техн. зб./ Укр. акад. друкарства. - 2016. - Вип. 2(53). - С. 159-166. - Режим доступу:<http://nz.uad.lviv.ua/static/media/2-53/19.pdf>

87. Мартинюк В. П. Фіскальна безпека держави: концептуальні засади та шляхи забезпечення: монографія / В. П. Мартинюк, О. В. Баранецька. – Тернопіль: Крок, 2015. – 206 с.

88. Метинвест объявляет финансовые результаты за 2016 год https://metinvestholding.com/Content/CmsFile/ru/finreleases_Financial%20release_IFRS%20FY2016%20results.pdf

89. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 р. № 60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art>

90. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України // Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=ukUA&tag=MetodichniRekomendatsii>

91. Мирончук В. М. Оцінка рівня фінансової безпеки в Україні / В. М. Мирончук, Ю. М. Паночишин // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. - 2017. - Вип. 13(2). - С. 31-34. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_13%282%29_9

92. Міжнародні фінанси: Підручник/О. І. Рогач, А. С. Філіпченко, Т. С. Шемет та ін.; за ред.. О. І. Рогача. – К.: Либідь, 2003. - 784 с.

93. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського

господарства України (Міністерство економічного розвитку і торгівлі України) : офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua>

94. Міністерство фінансів України : офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.minfin.gov.ua>

95. Мовсесян А.Г. Международные валютно-кредитные отношения: Учебник / А.Г. Мовсесян, С.Б. Огневцев. – М.: Инфра-М, 2005. – 312 с.

96. Моисеев С. Terra incognita: глобализация финансовых рынков / С. Моисеев, К. Михайленко // Вопросы экономика. - № 6. – 2005.

97. Мойсеєнко І.П. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства: навч. посібник / І.П. Мойсеєнко, О.М. Марченко. - Львів: Видавництво ЛДУВС, 2011. – 380 с., с. 28

98. Мойсеєнко, І. П. Механізм управління фінансово-економічною безпекою підприємства [Текст] / І. П. Мойсеєнко, О. О. Шолок // Науковий вісник НЛТУ України : збірник науково-технічних праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.02. – С. 141–146, с.145

99. Мунтіян В. І. Економічна безпека України. / В. І. Мунтіян – К.: Вид-во КВІЦ, 1999. – 462 с.

100. Мунтіян В. І. Економічна безпека України. / В. І. Мунтіян – К.: Вид-во КВІЦ, 1999. – 462 с.

101. Національний банк України : офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/control/uk/index>

102. Офіційний сайт Central intelligence agency [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.cia.gov>

103. Офіційний сайт Європейської комісії Європейського союзу з питань банківського та фінансового сектору. - Режим доступу: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/macroeconomic-imbalance-procedure_en

104. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави.

Методологія забезпечення: монографія / Г. А. Пастернак-Таранушенко– К.: Київський ек-ний інститут менеджменту, 2003. – 320 с.

105. Потенциал и опасности глобализации. Тематический обзор МВФ от 12.04.2000. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/np/exr/ib/2000/rus/041200r.htm>

106. Предборський В.А. Економічна безпека держави: Монографія / В. А. Предборський . – К.: Кондор, 2005. – 391 с.

107. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року : Постанова Кабінету Міністрів України № 385 від 06.08.2014 р. [Електронний ресурс] / Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/247566248>

108. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України: Постанова Верховної Ради України від 16 січ. 1997 р. № 3/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – №10. – С. 85.

109. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV // Відомості Верховної Ради України.- 2003.- № 39. -Ст. 351.

110. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України № 183/98-вр від 05.03.1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр>

111. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII // Відомості Верховної Ради України. -1992.- № 27. -Ст. 38

112. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України № 2850-IV від 08.09.2005 р. [Електронний ресурс] Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, №51. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2850-15>

113. Про стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 12 лют. 2007 р. № 2105/2007 // Уряд, кур'єр. – 2007. – № 2/43. – 7 березня.

114. Ревак І.О. Механізм забезпечення фінансової безпеки України: Теоретичний аспект/О. І. Ревак // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. – 2009. – №2. – С. 1-10.

115. Регіональна політика: правове регулювання. Світовий та український досвід / за заг. ред. Р. Ткачука. – К. : Леста, 2010. – 224 с.

116. Резніков О. Л. Забезпечення соціально-економічної безпеки регіону. Нагальне завдання сьогодення / О. Л. Резніков // Економіка промисловості. – 2008. – Т. 1 (40). – С. 78-83

117. Рудик Н.В. Фінансова безпека в системі управління державними фінансами / Н.В. Рудик // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип. 5. – С. 128–133.

118. Румянцев А.П., Голюк В.Я., Тонких О.Г. «Міжнародні фінансові відносини»: Навч. пос. - К.: Центр учбової літератури, 2008. - 348 с.

119. Савин В.А. Некоторые аспекты экономической безопасности России / В. А. Савин // Международный бизнес России. –1995. – № 9., с. 22-26, с.23

120. Семкова Л.В. Peculiarities of the allocation of local budgets in Ukraine / Л.В. Семкова // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка: Збірник наукових праць. Вип. 11. - ISSN 2226-2822, Маріуполь: МДУ, 2016. – С. 71-76.

121. Семкова Л.В. Економічна безпека регіонів /Л. В. Семкова // Вісник ПДТУ. Серія: Економічні науки. Випуск 27. [Наукове видання.] – Маріуполь: ПДТУ. – 2014. с.63-69.

122. Семкова Л.В. Інвестиційно-інноваційна складова економічної безпеки регіонів / Л.В. Семкова // Збірник наукових праць Донецького державного університету управління «Проблеми та перспективи забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку». Серія «Економіка». Т. XIX, вип. 306. – Маріуполь, ДонДУУ, 2018. – С. 175-181.

123. Семкова Л.В. Сучасний стан економічної безпеки регіонів України / Л.В. Семкова // Економіко-правова парадигма розвитку сучасного суспільства / Economic and law paradigm of modern society // Науковий журнал: Journal published by Scientific Consulting Communitys .r.o. «Open Europe», ISSN 2414-0414. - Slovakrepublic (Словацька республіка, м. Хошице). – 2016. – С. 190-195.

124. Система економічної безпеки держави / [Під заг.ред. д.е.н., проф., заслуж. екон. України А.І. Сухорукова] / Національний інститут проблем міжнародної безпеки при РНБО України. – К.: ВД “Стилос”, 2009. – 685 с. - С.17

125. Ситник Г. П. Національна безпека України: теорія і практика [Текст] : монографія / Г. П. Ситник, В. М. Олуйко, М. П. Вавринчук ; за заг. ред. Г. П. Ситника. – Хмельницький.: Вид-во ХУУП, 2007. – 669 с.

126. Скорук О. В. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення / О. В. Скорук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. - 2016. - Вип. 6(3). - С. 39-42. - Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua>

127. Соловьев А.И. Политология: Политическая теория, политические технологии / А.И. Соловьев. – М.: Аспект Пресс, 2005. – 559 с.

128. Сорос Дж. О глобализации / Дж. Сорос; пер. с англ. Л. Баширова. – М. : Эксмо, 2004. – 244 с.

129. Стратегія сталого розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ua.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGreports/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf

130. Стукало Н. В. Особливості сучасного трактування термінів «фінанси» та «фінансова система» / Н. В. Стукало // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Л. Українки. Економічні науки, №1, 2006. - С. 132-138

131. Тамбовцев В.Л. Экономическая безопасность хозяйственных

систем: структура, проблемы //Вестник МГУ. Серия 6: Экономика. 1995. № 3. С. 4-19, с. 4.

132. Трандафил, А.К. - Культура народов Причерноморья, 2001. – С. 36-44.

133. Узагальнення методичних підходів до оптимізації структури капіталу підприємства / С. Т. Дуда, В. А. Палько // Науковий вісник НЛТУ України. - 2014. - Вип. 24.2. - С. 227-233. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnltu_2014_24.2_38

134. Управління фінансовою безпекою економічних суб'єктів: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів економічних і юридичних спеціальностей усіх форм навчання / Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України”; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. С. М. Фролова ; [С. М. Фролов, О. В. Козьменко, А. О. Бойко та ін.]. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2015. – 332 с.

135. Финансовая безопасность государства в условиях глобализации

136. Філіпенко А. С. Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть : навч. посіб. / А. С. Філіпенко, В. С. Будкін, А. С. Гальчинський. – К. : Либідь, 2002. – 470 с.

137. Фінанси: підручник. / за ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. – 2-ге вид. переробл. і доповн. – К.: Знання, 2012. – 687 с.

138. Фінансова безпека підприємств і банківських установ [Текст] : монографія / за заг. редакцією д-ра екон. наук, проф. А. О. Єпіфанова, [А. О. Єпіфанов, О. Л. Пластун, В. С. Домбровський та ін.]. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2009. – 295 с.

139. Фінансова звітність ВАТ «Запоріжсталь», 2006-2016 [Електронний ресурс] / Zaporizhstal. - Режим доступу // <https://www.zaporizhstal.com/press-centr/novosti/otchet-pao-zaporozhskij-metallurgicheskij-kombinat-zaporozhstal-po-osnovnym-pokazateljam-raboty-i-finansovym-rezultatam>

140. Фінансова звітність Метінвест холдинг, 2006-2016 [Електронний

ресурс] / Metinvestholding. - Режим доступу // https://metinvestholding.com/Content/CmsFile/ru/finreports_Trading%20update%204Q%20.pdf

141. Фінансова звітність Метінвест холдинг, 2014 [Електронний ресурс] / Metinvestholding. - Режим доступу // https://metinvestholding.com/Content/CmsFile/ru/finreports_Trading%20update%204Q%202014%20results.pdf

142. Фінансова звітність Метінвест холдинг, 2015 [Електронний ресурс] / Metinvestholding. - Режим доступу // https://metinvestholding.com/Content/CmsFile/ru/finreports_Trading%20update%204Q%202015%20results.pdf

143. Фінансова звітність Метінвест холдинг, 2016 [Електронний ресурс] / Metinvestholding. - Режим доступу // https://metinvestholding.com/Content/CmsFile/ru/finreports_Trading%20update%204Q%202016%20results.pdf

144. Фінансова звітність ПАТ «АМ Кривий Ріг», 2006-2016 [Електронний ресурс] / Arcelormittal. - Режим доступу // <https://ukraine.arcelormittal.com/index.php?id=300>

145. Фінансова звітність ПАТ «ЕМЗ «Дніпроспецсталь», 2006-2016 [Електронний ресурс] / Dss-ua. - Режим доступу // http://www.dss-ua.com/rus/company/official-info/god_inf/

146. Фінансова звітність ПАТ «МК ім. Ілліча», 2006-2016 [Електронний ресурс] / Metinvestholding. - Режим доступу // https://metinvestholding.com/Content/CmsFile/ru/finreports_Trading%20update%204Q%20%20results.pdf

147. Хелд Д. Глобалізація / антиглобалізація / Д. Хелд; пер з англ. І. Андрущенко. – К. : К.І.С. , 2004. – 178 с.

148. Хохлов М. Глобалізація економіки в ракурсі еволюції відносин власності / М. Хохлов // Економіка України. – 2004. – № 2. – С. 65-72.

149. Чернятевич Я.В. Интересы национальные в экономической сфере / Я.В.Чернятевич // Государственное управление в сфере национальной безопасности: словарь-справочник / состав.: Г.П.Сытник, В.И.Абрамов, В.Ф.Смолянюк и др.; подбщ.редакциейГ.П.Сытника. – К.: НАДУ, 2012. – С. 162-163.
150. Чимитова А. Б. Вопросы устойчивого и безопасного развития экономики региона / А. Б. Чимитова, Е. А. Микульчинова. – Улан-Ундэ : Изд-во ВСГТУ, 2007. – 215 с.
151. Шатило О.А. Механізми забезпечення національних інтересів в інвестиційній сфері геоекономічних процесів [Текст] : автореф. дис.на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 «Механізми державного управління» / О.А.Шатило; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. - К., 2011. - 20 с.
152. Шевченко В. Глобальна мобільність капіталу та трансформаційні економіки /В. Шевченко// Банківська справа. – 2004. - №2. – С.51-59
153. Юрків Н.Я. Економічна безпека реального сектора економіки України: стратегічні пріоритети і теоретико-методологічні засади забезпечення: монографія / Н. Я. Юрків. – Л.: ПАІС, 2012. – 400 с.
154. M. Kastels, [network economy, Globalization Processes and russia], *alternativy*, 4 (2001) 18–34.
155. R. Robertson, f. Lechner, *Modernization, Globalization and the Problem of culture in the World-systems Theory*, *Theory, culture & society*, 3 (1985).
156. Reszat B. *European Financial Systems in the Global Economy*. – John Wiley and sons. The Atrium, Souther Gate. – 2005. – P. 289
157. Robertson R. *Globalization: social theory and global culture* / R. Robertson. – London: Sage, 1992. – 367 p.
158. *Steel Statistical Yearbook, 2017* [Electronic resource] / World Steel Association. – Retrieved from // <https://www.worldsteel.org/en/dam/jcr:3e275c73-6f11-4e7f-a5d8->

[23d9bc5c508f/Steel%20Statistical%20Yearbook%202017_updated%20version090518.pdf](https://www.worldsteel.org/en/dam/jcr:e5a8eda5-23d9bc5c508f/Steel%20Statistical%20Yearbook%202017_updated%20version090518.pdf).

159. Steel Statistical Yearbook, 2018 [Electronic resource] / World Steel Association. – Retrieved from // https://www.worldsteel.org/en/dam/jcr:e5a8eda5-4b46-4892-856b-00908b5ab492/SSY_2018.pdf.